

KELETRŐL NYUGATRA

A KOMMUNISTA MOZGALOM TITKOS PÉNZEI

SZERKESZTETTE: KISS RÉKA
SOÓS VIKTOR ATTILA

Nemzeti Emlékezet Bizottsága | Budapest, 2015

NEB Könyvtár

Szerkesztette: Kiss Réka

Soós Viktor Attila

© NEB Hivatala, 2015

© Stefano Bottoni, Szilágyi Gábor, 2015

Felelős kiadó: a NEB Hivatalának főigazgatója

Olvasószerkesztő: Bánki Judit

Borítóterv: DOS Studio

Könyvterv: Varga Júlia

Nyomta: Aduprint Kft.

Felelős vezető: Tóth Zoltán

ISSN 2415-9573

ISBN 978 615 80191 63

TARTALOM

SZILÁGYI GÁBOR	
AZ MDP ÉS AZ MSZMP A „GURULÓ DOLLÁROK” RENDSZERÉBEN	7
Bevezető megjegyzések	8
Direkt pártfinanszírozás a szolidaritási alapon keresztül	13
Direkt pártfinanszírozás kétoldalú alapon	33
A magyar állampárt és az indirekt pártfinanszírozás	50
Dokumentum	64

STEFANO BOTTONI	
„KÖLCSÖNÖSEN ELŐNYÖS” ÜZLET	71
A kelet-nyugati kapcsolatok „szürke zónája”: néhány módszertani megjegyzés	71
A kereskedelmi hitelközvetítés rendszerének bejáratása. 1948–1960.	76
A „védett kereskedelem” tündöklése és válsága, 1961–1985	87
Egy informális kapcsolat előnyei és hátrányai a hidegháború alkonyán . .	103
Források	111

SZILÁGYI GÁBOR

AZ MDP ÉS AZ MSZMP A „GURULÓ DOLLÁROK” RENDSZERÉBEN

1991 decemberében szerzett első ízben tudomást a magyar közvélemény arról, hogy a volt magyar állampárt évtizedeken keresztül részt vett a nemzetközi kommunista mozgalom finanszírozásában. A „guruló dollárok” néven elhíresült ügy hónapokig szerepelt a sajtóban, egy állampolgári feljelentés után az ügyészség nyomozást rendelt el – többen aktuálpolitikai síkra is igyekeztek terelni az esetet, Horn Gyula akkori MSZP-elnök szerepvállalását firtatva –, hogy aztán vádemelés nélkül megszüntesse az eljárást, sokakban megütközést keltve. A televízió külpolitikai magazinműsorában, a *Panorámában* megszellőztetett hír által keltett hullámok körülbelül másfél év után, 1993 közepére elültek.

Figyelemre méltó, hogy az 1990-es évek elején tapasztalható közérdeklődés nem vezetett arra, hogy a történettudomány is megvizsgálja ezt a kérdéskört. E tanulmány negyedszázaddal a rendszerváltás után kísérletet tesz arra, hogy áttekintse nemcsak azt a kérdéskört, amelyet 1992–1993 folyamán az ügyészség vizsgált, hanem a kommunista pártközi gazdasági kapcso-

llatok más területeit is, különös tekintettel az egykori magyar állampárt ebben betöltött szerepére.

Bevezető megjegyzések

A pártfinanszírozás jelensége neuralgikus pont minden modern politikai rendszerben. Közhelyes a megállapítás, hogy pusztán tagdíjakból egyetlen párt sem tudja fenntartani magát, így vagy pénzügyi trükkök, magán- vagy állami támogatások – nemritkán mindegyik – segítségével igyekszik feljavítani bevételi oldalát. Mindez sokáig jogilag teljesen szabályozatlan területnek számított demokratikus államokban is,¹ de a mindenkor hatályos szabályozások is több kikaput hagytak az egyes politikai pártoknak a joghézagok „kreatív” értelmezésére.²

Az általános problémához képest több más kérdést is felvet a nyugati, tehát többpártrendszer keretein belül működő kommunista pártok pénzügyi támogatásának vizsgálata. Franciaországban például – de nem csak ott – hosszú vita bontakozott ki róla, hogy egy kommunista pártot „normális” pártnak lehet-e tekinteni. Értelemszerűen az a tábor, amely nemmel válaszolt e kérdésre, gyakran használta érvként a pártfinanszírozást a vita során, mondván: a kommunista párt mögött ott a Szovjetunió kommunista pártja (1945 után ezt kibővítve az úgynevezett szo-

cialista táborra), amely többféle módon tudta rendszeresen és titokban támogatni egy-egy nyugat-európai testvérpártját.³

Függetlenül attól, hogy „normális” párt-e egy többpártrendszeren belül működő kommunista párt, annyi megállapítható, hogy a kommunista pártok közötti pénzügyi-gazdasági együttműködés, legalábbis annak az a módja, ahogy az a bipoláris korszakban megvalósult, *sui generis*, tehát sajátos, mással össze nem vonható jelenség. Elsősorban nem azért, mert országokon átívelő pénzmozgásokról van szó, hiszen nem kommunista pártoknál is előfordul, hogy más országokban működő, hasonló eszméket követő politikai szervezetektől fogadnak el támogatást. Ami esetünkben különleges, az az, hogy a „donor” oldalán olyan politikai erő helyezkedik el, amely uralma alá hajtotta saját államát. Ezzel képes lehetett változatos csatornák működtetésére annak érdekében, hogy „elnyomott”, azaz kapitalista rendszeren belül működő testvérpártjának hóna alá nyúljon – az állambiztonsági szervektől a diplomatakon át a külkereskedelemig. A tanulmány által vizsgált kérdéskör így rávilágít a diktatórikus és a demokratikus rendszerek működési mechanizmusai közötti különbségekre is.

A másik különlegesség a konspirációnak a szokásost jóval felülmúló mértéke, amely mellett ezt a rendszert évtizedeken át működtették. Mind a „donorok”, mind az „akceptorok” kategorikusan tagadták egészen a kelet-európai rendszerváltásokig – illetve ezzel párhuzamosan a moszkvai levéltárak megnyílásáig – a „guruló dollárok” létét. „A kommunisták tőkéje a meggyőződés, az önfeláldozó szellem és a hit” – mondta például Martin Nielsen dán kommunista politikus, amikor erre vonatkozó kérdésekre válaszolt.⁴ Franz Muhri, az osztrák párt elnöke pe-

1 Például az NSZK-ban az első törvényi szabályozás 1967-ből való, míg Franciaország csak 1988-ban vette napirendre a kérdést.

2 A kérdéskörrel nemzetközi összehasonlító elemzés megtalálható a http://www.idea.int/publications/funding_parties/upload/full.pdf URL-címen, magyarul lásd az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet által készített dolgozatot: http://www.ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/apartfinanszirozasalapelvei.

3 A vitáról rövid összefoglalót ad: Montaldo 1977, 12–24.

4 Idézi Thing 1998. Online verzió: 2013.

dig a „Moszkvából már nem gurul a rubel” fordulatot használta az 1980-as évek elején.⁵ Természetesen mindketten valótlanságot állítottak – a szigorú konspiráció viszont követelmény volt. Nem véletlen, hogy a „guruló dollárok” ügyének magyarországi kipattanásakor Szűrös Mátyás is annyit ismert csupán be, hogy 1988-ban, az „adományozás” leállításakor szerzett tudomást annak tényéről. Néhány hónap múlva viszont – miután megkapta a titoktartás alóli felmentést – elmondta, hogy azóta tudott róla, amióta az MSZMP KB titkára volt.⁶

Az alábbiakban e sajátos pártközi gazdasági együttműködési rendszert, illetve a magyar állampártnak abban betöltött szerepét igyekszem jellemezni. A nyugati kommunista pártoknak menő pénzadományok eljuttatása alapvetően kétféle módon történt, direkt vagy indirekt módon. Direkt pártfinanszírozás alatt azok a pénzmozgások értendők, amelyeket a „donor” párt közvetlenül, tehát átutalással vagy a híres-hírhedt „böröndben” juttatott el az „akceptor” párthoz. Az indirekt pártfinanszírozás tágabb kört ölel fel, mert idetartozik minden olyan kereskedelmi ügylet, amelyben pártvállalatok – azaz a kommunista párt vagy a hozzá közel álló, a párthoz formálisan vagy informálisan kötődő személyek tulajdonában álló cégek – szerepelnek, továbbá azon kedvezmények (afféle *fringe benefits*), amelyekben nyugati kommunista pártok vagy egyes politikusaik részesültek, például pártoknak juttatott ösztöndíjak, ingyenes gyógyüdülések.⁷

Ezen a csoportosításon azonban még tovább érdemes finomítani. A direkt pártfinanszírozásnak ugyanis két különböző csatornája létezett. A fontosabb nyilvánvalóan az volt, amelyet az 1990-es évek elején kipattant „gurulódollár-ügy” is érintett,

vagyis a Moszkva által összegyűjtött és Nyugatra továbbított pénztranszferek összessége, hiszen e módon évente több millió dollár került az „akceptor” pártokhoz. Ennél jóval csekélyebb mértékűek voltak azok a juttatások, amelyeket egy-egy kisebb kelet-európai kommunista párt kétoldalú alapon tudott biztosítani egyes, a nyugati vagy a „harmadik világ”-ban tevékenykedő testvérpártnak – de kétségtelenül ez is egy létező és működő formája volt a pártközi gazdasági-pénzügyi együttműködésnek.

A rendszer működésének részletes ismertetése előtt azonban érdemes néhány megjegyzést tenni. Az első ezek közül: miért volt egyáltalán szükség erre a rendszerre? E kérdést egy mondattal nehéz megválaszolni. Egyrészt nem egyedi eset, hogy nagy létszámú, országukban stabil helyzetben levő pártok gyengébb testvérpártjaik számára anyagi segítséget is nyújtanak. Ez azonban egy ilyen cizellált, több csatornán keresztül működő mechanizmust nem magyaráz meg. Figyelembe veendő még a kommunista ideológia is, helyesebben annak egyik tétele, a proletár internacionalizmus, amely szerint minden ország proletárjai egymás szövetségesei, a közös ellenséggel, a burzsoáziával szemben. Ebből adódóan – mivel a proletariátus „élcsapata” a kommunista párt – azon országok proletariátusa (értsd: kommunista pártja), amely már legyőzte a burzsoáziát, segíteni köteles még „elnyomott” harcostársain. Van azonban az egész folyamatnak egy realista olvasata is, amely szerint alapvetően a Szovjetunió külpolitikai érdekei befolyásolták a rendszer működését. Eddig az 1950-es évekre állnak rendelkezésre megbízható kutatási eredmények, amelyek ezt támasztják alá.⁸ Nem hagyható figyelmen kívül a propaganda mint szempont sem. A rendszer működtetésében tapasztalható fokozott konspiráció – annak tudatában, hogy teljesen eltitkolni a támogatások folyó-

⁵ Idézi Muzik-Schano 1981/3. 69.

⁶ (rt): A szovjet fél Budapestre jött a pénzért. Huszonhét év alatt 404 milliót váltottak dollárra. *Magyar Nemzet*, 1992. április 3. 5.

⁷ A felosztásról lásd Zaslavsky 2010, 129–146, különösen: 143.

⁸ Foitzik 1994, 140–148.

sítását nem lehet, a nyugati oldal közvetlen bizonyítékok nélkül is kész tényként kezelte azok létét – azzal is magyarázható, hogy e módon a szovjetek igyekeztek azt a látszatot teremteni, hogy „ötödik hadoszlopuk” Nyugat-Európában állandóan készen áll, és megfelelő erővel is rendelkezik a hatalom átvételére.⁹

A második megjegyzés sokkal inkább módszertani jellegű. Az eddig leírtakból következik, hogy a témára vonatkozó források igen szűkösek, a bennük foglalt információ pedig fokozott kritikával kezelendő. A korszakban keletkezett, a szemtanúk visszaemlékezéseit legalább részben verifikáló írásos források csak a magyar párt által bilaterális alapon folyósított támogatások, illetve az indirekt pártfinanszírozás témakörében maradtak fenn, releváns következtetés pedig csak ezekből vonható le. Ami a Moszkva-központú rendszer működését, illetve a magyar pártnak ebben betöltött szerepét illeti, rosszabb a kutató helyzete. Következtetések levonhatók egyrészt az 1990-es évek elején kis időre kutathatóvá váló szovjet levéltári anyagból – ezt több nyugati – német, francia, olasz, emigráns orosz – kutató áttekintette akkoriban, munkáik tartalmazznak magyar vonatkozású adatokat is. Kétséges viszont, hogy minden iratot nyilvánosságra hoztak-e a Szovjetunió felbomlása után. E kérdés máig sem eldöntött, hiszen számos, akkor kutatható irat azóta már nem áll a kutatók rendelkezésére. A Magyarországon 1992–1993 folyamán lezajló ügyészégi vizsgálat során keletkezett, illetve az ügyészség által bekért iratok tartalmazhatnak fontos információkat a magyar párt szerepére, ez az anyag azonban még feltárássra vár, hiszen még nem telt el a hatályos jogszabályok által előírt kutathatósági határidő. Jelenleg csupán az ügyészégi vizsgálat során a sajtóban megjelent hírek, illetve szemtanúk mai visszaemlékezései állnak a történész rendelkezésére. Ami

⁹ Uo. 147–148.

ebből a kutatásban hasznosítható, azt is kritikusan kell szemlélni – tényként elfogadni igen kevés információt lehet.

Mindezek alapján a magyar állampártot – 1948–1956 között Magyar Dolgozók Pártja, 1956-tól Magyar Szocialista Munkáspárt – is kifejezetten az említett három dimenzióban érdemes vizsgálni, e tanulmány is ezt a logikát követi. Első körben tehát jellemzem az MDP és az MSZMP helyét a szovjetek által működtetett direkt pártfinanszírozási rendszerben, ezt követi a magyar párt saját forrásaival való gazdálkodás ismertetése, majd címszavakban igyekszem bemutatni az indirekt pártfinanszírozás módjait, különösen a külkereskedelem ebben betöltött szerepét. Végül, de nem utolsósorban néhány szóban utalok a „harmadik világ” különféle mozgalmainak finanszírozásához történő hozzájárulásokra is.

Direkt pártfinanszírozás a szolidaritási alapon keresztül

A Szovjetunió, illetve a szovjet kommunista párt kitüntetett szerepe a pártközi gazdasági-pénzügyi együttműködésben evidencia. E szerepre egyaránt predesztinálta a párt által uralt ország nagysága, illetve az a tény, hogy a világtörténelemben először itt jutottak hatalomra a kommunisták. Ez utóbbi okból lett 1919-ben a kommunista világmozgalom, illetve annak csúcsszerve, a Kommunista Internacionálé székhelye a szovjet főváros. A többi kommunista pártnak juttatott támogatások rendszerét is a Komintern segítségével hozták létre, mégpedig az 1921-től működő OMSZ (*Otgyel Mezsdunarodnih Szvjazj*, Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya) keretein belül. Amíg a Komintern létezett, a külföldi testvérpártok támogatását hivatalosan nem tagadta a szovjet vezetés (innen a „Moszkva guruló aranya” kifejezés,

amelyet annak idején Magyarországon is ismertek), legfeljebb arra hivatkozott, hogy ez a Komintern hatásköre, nem pedig a szovjet párté. Az OMSZ létét viszont sem a Komintern, sem a szovjetek nem hozták nyilvánosságra, az pedig, hogy ez a hivatalosan nem létező ügyosztály szorosan együttműködik a szovjet hírszerzéssel, illetve a külkereskedelmi népbiztossággal, még nagyobb titok volt.¹⁰

1943-ban viszont hivatalosan megszűnt a Komintern, így a világ kommunista pártjai hivatalos ernyőszervezet nélkül maradtak. (Ma már tudjuk ugyan, hogy a szervezet nem szűnt meg teljesen, hiszen az OMSZ például mint „100. sz. kutatóintézet”, a külföld felé irányuló rádiópropaganda részlege pedig mint „205. sz. kutatóintézet” működött tovább.¹¹) A „proletár internacionalizmus” – szó szerint – aprópénzre váltásáról viszont nem voltak hajlandók lemondani sem a szovjetek, sem az „akceptor” pártok. Ez a probléma fel sem merült. Valószínűleg a korábbi magatartás – a szovjet párt nem finanszíroz másokat, csak a Komintern – nyomán, esetleg a nyugati szövetségesekre tekintettel – hiszen még zajlott a második világháború – a sztálini vezetés a teljes konspiráció mellett döntött. A színpalak mögött a szovjet párt külügyi apparátusa vette át a pénztranszferek lebonyolítását, de a nyilvánosság előtt e tényt mindig kategorikusan tagadta.¹² Így tett a későbbiekben a többi kommunista párt is – lásd a bevezetőben idézett két nyilatkozatot.

Természetes, hogy az 1943-as, vagyis háborús körülmények között nem lehetett folytonosan működtetni a „guruló dollárok” rendszerét, mivel számos potenciális fogadó párt ekkor emigrá-

¹⁰ Loupan-Lorrain 1994, 72–79.

¹¹ Voslensky 1995, 199; Morré, 2001, 43–50. Feltételezhetően az intézetek nem állami, hanem a szovjet párt központi bizottsága alá rendelt kutatóintézetek voltak.

¹² Uo. 200.

cióban vagy a földalatti ellenállásban működött, hiszen országa német megszállás alatt állt.

A „Moszkva guruló aranya” kifejezés ekkor már anakronizmus, hiszen az arany, illetve ékszerek külföldre juttatása igazából csak a forradalom és a polgárháború zavaros időszaka alatt volt jellemző. Miután a szovjet kommunista párt konszolidálni tudta uralmát, áttért a dollárban történő elszámolásra, azaz effektíve dollárban is küldte a pénzt.

Így nem csak ekkor, de a háborút közvetlenül követő néhány évben sem sikerült olyan hatékonyra tenni a pártközi pénzügyi együttműködés rendszerét, mint amilyen az a két háború közti időszakban volt. A Kelet-Európában kiépülő kommunista diktatúrák pedig lehetővé tették több kommunista párt „donor” oldalon való szerepeltetését is, nem a szovjeteknek kellett egyedül vállalniuk a többi testvérpárt anyagi igényeinek kielégítését. A pártközi pénzügyi-gazdasági együttműködés koordinációját ismételten lehetővé tevő új ernyőszervezet is rendelkezésre állt az 1947-ben létrehozott Kominform (Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája) alakjában.

Eddig ismeretlen okokból az egységesítés konkrét formába öntése mégis elhúzódott néhány évig. Lehetséges, hogy a Jugoszláviával való szakítás kötötte le annyira a Kominform energiáit, hogy ezzel a kérdéssel nem tudott foglalkozni. Ez persze nem jelentette azt, hogy az 1940-es években ne működött volna a pénztámogatások rendszere.

Végül 1950. július 19-én született meg a döntés a szovjet kommunista párt politikai bizottságában (nyilván Sztálin támogatásával) a pénzmozgásokat kezelő közös alap létrehozásáról. A hivatalosan a „*Román Szakszervezeti Tanács Mellett Működő Nemzetközi Szakszervezeti Alap Baloldali Munkásszervezetek Támogatására*” („*Mezsdunarodnyij profszojuznyij fond pomoscsi lévim rabocsim organyizacijam pri Ruminszkom Szovjete profszojuzov*”) nevet viselő konstrukciónak természetesen

a valóságban semmi köze nem volt a Román Szakszervezeti Tanácshoz, de mivel a Kominform székhelye ekkoriban hivatalosan Bukarest volt, ezt a szervezetet is oda „telepítették”. Persze csak formálisan, hiszen valójában Moszkvában dőltek el a fontos kérdések.¹³ Van arra utaló információ is, amely szerint egy időben mindig két személy kezelte az alapot, egyiküket a szovjet párt, a másikat pedig évenként rotációs elven egy másik befizető párt delegálta volna.¹⁴ Az eddig rendelkezésre álló irodalomból nem ez következik – túlságosan egyközpontúan működött ahhoz a rendszer, hogy a szovjetek mást is bevontak volna a döntéshozatalba.¹⁵ A szovjet szupremácia mellett szól az a tény is, hogy csak a Moszkvában meghozott döntést követő hónapban tárgyalta a szovjet párt külügyi osztályának munkatársa, Borisz Ponomarjov a szatellit pártok vezetőivel, akik közül egyedül a csehszlovák Klement Gottwald szabódott, a többiek, így Rákosi Mátyás is, pozitívan viszonyultak a döntéshez.¹⁶

Az alapba természetesen nem minden Kominform-tagpárt fizetett be, csupán azok, amelyek már hatalmat birtokoltak (azaz a szocialista tábor pártjai). Köztük a hozzájárulás aránya nagyjából a párt nagyságához igazodott: a szovjet párt fizette be a legnagyobb hányadot, 1 millió dollárt – 200 ezerrel második volt a Kínai Kommunista Párt, míg a kelet-európai országok kommunista pártjai 160-160 ezer dollárt fizettek be; ennyi lehetett tehát a Magyar Dolgozók Pártjának hozzájárulása is.¹⁷

¹³ Loupan-Lorrain 1994, 200.

¹⁴ Foitzik 1994, 141.

¹⁵ Loupan-Lorrain 1994, 200–203.

¹⁶ Centr Hranjenija Szovremennoj Dokumentacij (CHSZD), 89/38/22. Idézi Thing 1998.

¹⁷ Loupan-Lorrain 1994, 201. Sajnos a francia újságíró szerzőpáros szokásaitól eltérően nem nevez meg levéltári forrást e megállapításaihoz, csak egy, a *Le Nouvel*

Az MDP hivatalos költségvetése 1950-ből csak töredékesen maradt fenn. Egyrészt rendelkezünk az első hat hónapra szóló pénzügyi tervvel (ez a vizsgálat szempontjából kevésbé releváns, hiszen még nem létezik a jogilag bukaresti székhelyű nemzetközi alap), ez „bizalmas kiadásokra” 4 500 000 forintot különít el – nem részletezve, hogy pontosan mi tartozik ide. Az év második felére nincs, csak a 4. negyedévre van költségvetés – ebben már szerepel egy „T. I. (Tájékoztató Iroda, azaz Kominform – Sz. G.) számlára” elnevezésű, 200 000 forintos tétel, amely önmagában viszont értelmezhetetlen. Lehet, hogy a hozzájárulás része volt, lehet, hogy teljesen másra ment a pénz.¹⁸ 1951-re mindenesetre 1 600 000 forintot irányzott elő az állampárt a Tájékoztató Iroda javára,¹⁹ tehát amennyiben 1:10 árfolyammal számoltak Moszkvában, azt lehetne hinni, hogy annyira biztosnak érezte helyzetét az MDP, hogy belső használatra szolgáló költségvetésében megszegte a konspiráció szabályait. A Magyar Nemzeti Bank hivatalos devizaárfolyama szerint viszont 1:11,74 volt a dollár-forint árfolyam az 1950-es évek első felében.²⁰ Ennek alapján az 1 600 000 forintot nem lehet teljes egészében a szolidaritási alaphoz történő hozzájárulásnak tekinteni, különösen annak fényében, hogy csak 1 074 063,71 forintot fizetett

Observateur 1993. október 7–13-i számában megjelent cikkekre hivatkozik (Joubert, Vincent: Comment le Kremlin finançait le PCF). A magyar párt hozzájárulására vonatkozóan ugyanez az adat szerepel a magyarországi ügyészségi vizsgálat lezárásakor kiadott hivatalos közleményben is. Vö. A guruló dollárok nem sértettek jogszabályt. A Legfőbb Ügyészség közleménye. *Népszava*, 1992. március 17. 5.

¹⁸ MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 94. ö. e. Az MDP KV költségvetése, 1950. I–VI. hónapok; MDP KV költségvetése 1950. 4. negyedévre. Az MDP KV 1950 első felévére tervezett költségvetésének kiadási főösszege egyébként 73 296 978 forint volt. (Tájékoztató: a bérből és fizetésből élők havi átlagkeresete ekkor 652 forint. Vö. Honvári 2006.)

¹⁹ MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 95. ö. e. 1951. évi előirányzat és felhasználás egybevetése.

²⁰ <http://www.mnb.hu/arfolyam>

ki belőle az MDP. Ám ha az 1 600 000 forint a 160 ezer dolláron felüli összeget jelent, akkor felmerül a kérdés, hogy miért lenne ilyen magas a magyar párt hozzájárulása a szolidaritási alapba történő befizetésen felül – a Kominformnak a *Tartós békéért, népi demokráciáért* szerkesztőségén felül nem volt Bukarestben állandó apparátusa, tehát felesleges lett volna ennyi pénzt fordítani a fenntartására. Marad tehát a feltevés, hogy a szereplő összegek a valós kifizetéseknek csak egy részét takarták, tehát az MDP vezetése konspirált saját apparátusa előtt is.

A problémát bonyolítja, hogy az első néhány évre a szovjet levéltárakból egyelőre nem ismertek részletes források – csak néhány összefoglaló feljegyzésből lehet következtetéseket levonni. Vagan Grigorjan, a szovjet párt KB külügyi osztályának vezetője 1951. december 1-jén készített összesítést Sztálin számára az 1950 folyamán teljesített kifizetésekről. Ez alapján a tervezett 2 millió dollárosnál nagyobb, körülbelül 2 345 000 dollár összegből gazdálkodott az alap. Igaz, a többlet feltehetően kizárólag a szovjet párt többletbefizetéséből – 1 450 000 dollár – adódott.²¹ Így viszont mégis elképzelhető, hogy a magyar párt eredeti hozzájárulási kötelezettsége forintra átszámítva 1 600 000 lehetett, amelyből 1 074 063,71 forintot volt csak képes teljesíteni.

A következő évekről annyit tudunk csupán, hogy a kelet-európai kisebb pártok hozzájárulása kismértékben nőtt. Az MDP 1953–1955 között évi 200 000, 1956-ban 250 ezer dollár fizetésére volt köteles.²² Az MDP költségvetéseiből annyi látszik, hogy „T. I.” tétel alatt 1953-ra 1 800 000;²³ 1956-ra 4 000 000 forint szerepelt.²⁴ Ebből az első összeg irreálisan alacsony, a második

irreálisan magas – az 1956-os annyiban lehet reális, hogy minden, a Kominformmal kapcsolatos kiadás szerepel benne, illetve még elképzelhető az is, hogy korábbi hátralékot kellett kiegyenlítenie a magyar pártnak. Ez ellen szól, hogy a hátralékban levőket általában távirati úton figyelmeztették mulasztásukra (például a kínaiakat rendszeresen),²⁵ ilyen figyelmeztetések pedig az MDP viszonylatában egyelőre nem ismertek.

Mindezekből kiderül, hogy az alap működésére Sztálin halála és az azt követően kibontakozó utódlási harc nem volt befolyással. Az új légkört azonban érzékelteti, hogy már nem egyedül döntött az SZKP az alap számára teljesítendő hozzájárulás mértékéről, hanem konzultáltak a testvérpártokkal is – így járta be Andrej Szmirnov (az SZKP KB külügyi osztályának munkatársa, később diplomata, bonni nagykövet) a kelet-európai fővárosokat, „lefolytatandó a pártokkal az alap 1954-es költségvetéséről szóló megbeszéléseket”.²⁶

Az alap működésének folytonossága persze nem jelentette azt, hogy mindenkítől, minden körülmények között meg tudták volna követelni a pontos teljesítést. A szovjeteknek tudomásul kellett venniük, hogy 1956 novembere után az MSZMP olyan helyzetben van, hogy nem tud eleget tenni fizetési kötelezettségének. Így az 1957-es évre a magyar párt számára nem állapítottak meg keretösszeget sem, amellyel hozzá kellett volna járulnia a szolidaritási alap fenntartásához.²⁷ Ugyanígy kénytelenek voltak a szovjetek elismerni vereségüket – ekkor nem átmenetileg, hanem véglegesen –, amikor 1963-ban a kínaiak megtagadták az alapba történő befizetést.²⁸ Ettől függetlenül ragaszkodtak so-

21 CHSZD 89/38/26. Idézi Foitzik 1994, 142.

22 CHSZD 89/38/18, 89/38/28, 89/38/33. Idézi: uo.

23 MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 94. ö. e. MDP KV 1953. évi költségvetése.

24 MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 98. ö. e. MDP KV 1956. évi költségvetése.

25 Foitzik 1994, 142.

26 SZKP KB Archivuma P49/IX. Idézi: Loupan-Lorrain 1994, 202.

27 CHSZD 89/38/29. Idézi Foitzik 1994, 142.

28 SZKP KB Archivuma P128/XXVIII. Idézi Loupan-Lorrain 1994, 212.

káig olyan formalitásokhoz, hogy az alap hivatalosan a román Szaktanács mellett működött – holott már régen nem létezett a Kominform, amelynek bukaresti „elhelyezése” ezt a furcsa konstrukciót indokolta. Csak a brezsnyevi időkben, 1966-ban született döntés az alap átnevezéséről („Nemzetközi Szolidaritási Alap Munkás- és Baloldali Szervezetek Segélyezésére”) és székhelyének Moszkvába történő áthelyezéséről.²⁹ Ez persze nem jelentett mást, csak egy régóta fennálló realitás elismerését.

Az alap működésének alapvető folytonossága egyenértékű volt azzal is, hogy a „kisebb” testvérpártoknak vajmi kevés beleszólásuk volt annak ügyeibe. A költségvetés felett Moszkva diszponált, a szovjet pártvezetés tulajdonképpen önkényesen döntött arról is, hogy mennyivel emeli a hozzájárulások mértékét – a testvérpártok vezetőinek „véleményét” általában utólag kérték ki.³⁰ A döntés formája az SZKP Politikai Bizottsága (1966 előtt: Elnöksége) által meghozott határozat volt – erről egy vezető funkcionárius (a KB külügyi titkára, esetleg a külügyi osztály vezetője) értesítette a testvérpártokat, így az MSZMP-t is. Az igényelt pénzösszeg átadásának időpontjáról a szovjet nagykövet és az MSZMP első titkára vagy főtítkára állapodott meg. Az átadás lebonyolításáért feltehetően az MSZMP KB külügyi titkára volt a felelős – Szűrös Mátyás 1992-ben legalábbis régebben kialakult, bevett gyakorlatként nyilatkozott erről.³¹ Emellett szól Nyers Rezsőnek a Politikai Bizottság 1988. december 13-i ülésén elejtett megjegyzése, amely sze-

rint „amikor pénzügyminiszter voltam (1960–1962 között – Sz. G.), összeszedtük a dollárt, a Kiss Károly átjött érte, és effektív[e] dollárba[n] egy csomagba[n] hozta ide, úgy vitték tovább”³² – Kiss Károly pedig 1961-ig az MSZMP KB külügyi titkára volt.

Ahhoz, hogy az átadás megtörténhessen, az MSZMP-nek persze szüksége volt a kért dollárösszegre. Külföldi valutát pedig egyetlen helyről, a Magyar Nemzeti Bankból tudott beszerezni. Ellentétben az SZKP-val, amely egyszerűen rendelkezett arról, hogy a szovjet Állami Bank a rendelkezésére bocsássa az igényelt mennyiségű dollárt,³³ Magyarországon formalizált, a jogszabályok betűjét betartó eljárást dolgoztak ki erre az esetre. Azért csak a „betűjét”, mert a folyamathoz kötődő konspiráció szintje arra enged következtetni, hogy jogilag „szürke zónában” zajlottak a pénzkifizetések. Ilyesfajta „szürke zóna” létezett a korszakban több is – a sajtószabályozástól a gazdasági társaságok jogáig –, feltárásuk további kutatásokat igényel.

A szovjet párt megkeresése esetén ugyanis az MSZMP KB Pártgazdasági és Ügykezelési Osztályának vezetőjének (ezt a pozíciót Kádár mindig bizalmi embereivel töltötte be³⁴) fel kellett vennie a kapcsolatot az MNB vezetésével, magával az elnökkel vagy az elnökhelyettessel – az 1980-as években az efféle ügyeket rendszerint Fekete János kezelte. Az állampolgárral ellentétben az állampárt ez esetben is privilégiumokat élvezett: így nem kellett írásos kérelmet benyújtania, azaz mentesült az alól is, hogy megjelölje a kért valuta igénylésének célját és indo-

32 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 1046. ó. e. MSZMP Politikai Bizottsága 1988. december 13-i ülésének jegyzőkönyve (a vonatkozó napirendi pont tárgyalásának teljes szövege olvasható a tanulmányt követő dokumentumközlésben).

33 Vö. Voslensky 1995, 220–223.

34 Huszár 2007, 97. Az osztály vezetői a Kádár-korszakban: Sándor József (1956–1957); Laczkó Pálné (1957–1961); Lakatos Dezső (1961–1966); Kozári József (1966–1977); Karakas László (1977–1987); Kovács Béla (1987–1989) (a történelmitar.hu alatt elérhető adatbázis információi alapján, 2014. december 15.).

29 Loupan-Lorrain 1994, 212.

30 *Rosszija*, 1991. október 2–8. Idézi Voslensky 1995, 202. Az újságban közzétett eredeti dokumentum az SZKP PB P-51/49. számú, 1987. február 4-én kelt határozata.

31 „Kádár János [...] azt mondta, [...] nekem az a dolgom, hogy a megfelelő szintet képviseljem a szovjet nagykövet fogadásánál” – nyilatkozta a „guruló dollárok” ügyének kipattanása után Szűrös Mátyás, aki 1983–1989 között töltötte be az MSZMP külügyi KB-titkári tisztségét. Vö. (h. i.): Guruló dollárok – Szűrös is gyanúsított. Az Országgyűlés alelnöke tagadja a vádakat. *Népszava*, 1992. november 27. 4.

kát. Az aktusról készült egyetlen hivatalos dokumentum a ma rendelkezésre álló információk alapján az MNB által kiállított bizonylat volt, amelyen azonban nem tüntették fel a vevő nevét, legtöbbször csak az „Intern” megjelölés szerepelt rajta.³⁵ Erre az eljárásra azért volt mód, mert

„...az MNB volt elnöke és elnökhelyettese mint a devizahatósági jogkör gyakorlója olyan diszkrecionális jogot élvezett, amely keretkötöttség nélkül lehetővé tette devizaérték kiutalását, továbbá hogy a keretkötöttséget megállapító, de jogszabálynak nem minősülő, csupán az állami irányítás egyéb jogi eszközei közé tartozó utasítások és belső rendelkezések ezt a jogosultságot nem korlátozták. Így a valutának az MSZMP részére történt kiutalása és kiszolgáltatása, mivel arról az illetékes és hatáskörrel rendelkező – a kiutalás célját is ismerő – MNB-vezető döntött, a devizajogszabályt nem sértette meg.”³⁶

A szovjet gyakorlattól leginkább pedig abban tért el az MSZMP által követett eljárás, hogy a magyar párt kifizette a jegybanktól megkapott valutát, mégpedig a vásárláskori hivatalos árfolyamon – az 1992-ben nyilvánosságra került hírek szerint nem készpénzben, hanem OTP-csekken, a pártnak a banknál vezetett titkos számlája terhére.³⁷ E kifizetésre a pártközpont ötödik emeletén, a Pártgazdasági és Ügykezelési Osztály helyiségeiben került sor, ahová az MNB elnökhelyettese személyesen vitte el egy bőröndben a dollár-bankjegyeket – Fekete János legalábbis így idézte fel 1993-ban – hihetően, bár nem bizonyítva – a folyamatot.³⁸ Feltételezhető, hogy itt is bevett gyakorlatról volt szó,

vagyis Fekete hivatali elődei is így tehetek. A szovjet nagykövetségnek történő átadás lebonyolításáról pedig – a fentebb leírtak alapján – a külügyi KB-titkár gondoskod(hat)ott.

E pillanattól kezdve a pénz kikerült az MSZMP hatásköréből – a szovjet nagykövetség feltehetően diplomáciai futárral vagy egy, a tököli katonai repülőtérrel felszálló gép fedélzetén juttatta el Moszkvába,³⁹ az SZKP KB Külügyi Osztályához. Ennek vezetője, Borisz Ponomarjov – 1954 és 1986 között töltötte be e funkciót – működtette a „guruló dollárok” rendszerét évtizedeken át, „felügyeletét”, azaz gyakorlatilag irányítását Mihail Szuszlov külügyi KB-titkár látta el szintén egészen az 1980-as évekig. Miután a Politikai Bizottság nyugtázta az összeg kézhezvételét, az a Szovjet Külkereskedelmi Bank ügynevezett „1. sz. letét”-jébe került.⁴⁰ Amennyiben napirendre került a kifizetés, a KB Külügyi Osztályáról hívták telefonon a Külkereskedelmi Bankot, amelynek munkatársa – újfent egy bőröndben – bevitte a kívánt dollárösszeget a moszkvai pártközpontba. Miután a pénz megérkezett, az illetékes apparatcsik felhívta a KGB Első Főigazgatóságának – ez volt a Szovjetunió hírszerzést végző szerve – különleges ügyosztályát, amelynek egyik munkatársa átvette a bőröndöt. Innentől kezdve a titkosszolgálat csatornáin keresztül továbbították a „dohányt”. (Ezen a fedőnéven emlegették a nyugati kommunista pártoknak menő pénzküldeményeket.) A végső címzetthez pedig a célszabálybeli KGB-rezidens juttatta el a támogatást – néha konspiratív, többnyire azonban teljesen szokványos körülmények között, a szovjet nagykövetségen.⁴¹

39 Baranyó 1992, 16.

40 Loupan–Lorrain 1994, 210.

41 *Izvesztija*, 1992. február 10. és *Rosszija*, 1991/46. Mindkettőt idézi Voslensky 1995, 189–190. Az *Izvesztijából* hivatkozott cikk közöl néhányat a Szovjetunió felbomlásakor nyilvánosságra került, a pártközi pénzügyi együttműködésre vonatkozó

35 Baranyó 1992, 16.

36 A guruló dollárok nem sértettek... i. m.

37 G. J. Z.: A „guruló” dollárok históriájából. *Népszabadság*, 1992. november 27. 4.

38 Schmidt 1993, 7.

Mindebből kiderül, hogy az MSZMP vezetése nem játszott aktív szerepet a rendszer működtetésében. Ugyan mostani ismereteink szerint nem tisztázható, hogy mennyire volt mozgáster a párt első emberének a hozzájárulás nagyságának megállapításában, az azonban biztos, hogy sem a kifizetés időpontja, sem a felhasználás módja nem múlt a magyar pártvezetés döntésein. A „nemzetközi” szolidaritási alap valójában a szovjetek kreatúrája volt. Elsősorban ők – és talán rajtuk kívül még az NDK pártvezetése – játszottak igazán lényeges szerepet a dollárok „gurításában”.

Az MSZMP esetleges mozgásterére csak következtetni lehet – ehhez közvetve vagy közvetlenül a hozzájárulás nagyságának változása adhat támpontot. Az eddigiekből egyelőre annyi ismert, hogy az 1950-es 160 ezerről 250 ezer dollárra emelkedett az összeg, majd a következő néhány évre nem áll rendelkezésre adat. A Kádár-korszak folyamán a nagyságrend a következőképpen alakult: 1960–1964 között évente 350–400 ezer, 1965–1975 között 500–500 ezer, 1976–1987 között pedig évi 650 ezer USA-dollárt volt köteles az MSZMP átadni a szovjet nagykövetnek a szolidaritási alap részére.⁴² Az összeg az 1960-as évekbeli emelkedésének lehet oka a konszolidálódó Magyarország javuló gazdasági helyzete, de ugyanúgy a kínai befizetések kiesését részlegesen pótolni igyekvő szovjet törekvés is. Az 1976-os emelés pedig minden valószínűség szerint a befizetők közül már az 1960-as évek vége óta fokozatosan „kitáncoló” román párt kiesésének pótlása érdekében vált szükségessé.⁴³ Az MSZMP hozzájárulása a többi kelet-európai testvérpártéhoz képest az 1970-es évekig körülbelül az átlagnak megfelelő, az 1980-

dokumentum közül, a másodikként hivatkozott írás Mihail Ljubimov egykori koppenhágai KGB-rezidens visszaemlékezéseit tartalmazza.

⁴² Baranyó 1992, 16.

⁴³ Loupan–Lorrain 1994, 217–219.

as évekre annál egy kicsit magasabb szintű.⁴⁴ A magyar párt mozgásterére abból vonható le következtetés, hogy az 1982-es államcsődközeli állapot ellenére is folyamatosan, változatlan mértékben követelték meg a szovjetek a hozzájárulást. Ez pedig arra utal, hogy az SZKP nem hagyott mozgásteret az MSZMP-nek, hanem rigorózan behajtotta az előírt összeget. Felvetődik a kérdés, hogy az MSZMP nem kívánt-e a maga részéről oldani ezen a kötelezettségen. Ennek megválaszolására viszont Magyarország általános pénzügyi-gazdasági helyzetét kell figyelembe venni. A legfontosabb támpont ez esetben Fekete János fejtegetése, aki szerint a Szovjetunió akkoriban kőolajat, földgázt szállított rubelért a világpiaci ár alatt, amiből az országnak rendkívül nagy árfolyamnyeresége származott. Ezzel szemben nem volt jelentős tétel az, amit évente erre a célra fizetett hozzájárulás címén.⁴⁵ Más szavakkal: annyi szállal kötődött Magyarország a KGST-hez, hogy nem lett volna érdemes kibújni az MSZMP-nek e kötelezettség alól.⁴⁶ Az 1956 utáni évtizedek bonyolult magyar-szovjet viszonyrendszerében Kádár János valószínűleg úgy gondolhatta, hogy a szolidaritási alap javára küldendő pénzkifizetések kérdésében nem ajánlatos kenyértörésre vinnie a dolgot.

A fentiek alapján nem szükséges hosszabban taglalni, hogy az MSZMP-ben csak igen kevesen ismerték a „guruló dollárok” rendszerének működését. A főtitkár, a külügyi KB-titkár, a Párt-

⁴⁴ Voslensky 1995, 201–202. két időpontból közli tételen a hozzájárulásokat. 1969-re a nagyságok az alábbiak: CSKP 500 ezer dollár, RKP 500 ezer dollár, LEMP 500 ezer dollár, MSZMP 500 ezer dollár, BKP 350 ezer dollár, NSZEP 200 ezer dollár (SZKP PB 1969. január 8-i ülésének jegyzőkönyve). 1988-ban a kötelezettség a következő: NSZEP 1,2 millió dollár, MSZMP 650 ezer dollár, BKP 500 ezer dollár, CSKP 500 ezer dollár (P/95-21, SZKP PB 1987. november 30-i határozata).

⁴⁵ L. K.: Ma is lehetnek „guruló dollárok”? Fekete: még mindig nem tudom, mivel gyanúsítanak. *Magyar Hírlap*, 1993. január 22. 4.

⁴⁶ Schmidt 1993, 7.

gazdálkodási és Ügykezelési Osztály vezetője biztosan. De ki tudhatott róla még? Az MSZMP-n belüli formalizált rend alapján kétségkívül közéjük tartozott a PGO-t felügyelő KB-titkár – az ő megkerülésével bajosan vihetett volna az osztályvezető egy ilyen fontos területet. Ugyane logika alapján nyilvánította 1992-ben gyanúsítottá az ügyészség Németh Károlyt, az MSZMP egykori főtitkárhelyettesét, aki a pártszervezésért felelős KB-titkári funkciót is betöltötte 1978–1987 között. Németh nem is tagadta, hogy tudott az ügyről, de igyekezett elbagatellizálni az egész kérdést. „Az én jogom ez ügyben csupán annyi, hogy csodálkozzam” – mármint azon, hogy ekkora ügy lett a „vádaskodásból”. Szerinte tehát teljesen normális és törvényes volt, amit az MSZMP, illetve a többi testvérpárt a nyugati kommunisták érdekében tettek.⁴⁷

Az 1990-es évek elején a média figyelme azonban nem Németh Károlyra irányult – a „guruló dollárok” ügye az első említéstől kezdve aktuálpolitikai csatározások tárgya lett. A *Panoráma* 1991. december 6-i, a hírt először közlő adásában elhangzottak alapján „erről tudnia kellett Horn Gyulának, Szűrös Mátyásnak, Thürmer Gyulának, Berecz Jánosnak és Várkonyi Péternek” – legalábbis a nyilatkozó szovjet interjúalany szerint. Egyelőre nem rekonstruálható, hogy kivel készült a hivatkozott interjú; a *Panoráma* szerkesztőségének két lapban is közzétett közleménye „Szmirnov”-ként nevesíti a nyilatkozót, a hír nyomán az ügyészségen feljelentést tevő Kéri Edit színésznő saját szemszögből megírt összefoglalójában a „Jevlahov” nevet említi.⁴⁸ Szűrös és Várkonyi „beavatott” voltahoz nemigen férhet kétség, hiszen mindketten betöltötték a külügyi KB-titkári

47 B. J. Németh Károly: kezdettől fogva csodálkoztam. A budapesti ügyészség közleménye a „guruló dollárokról”. *Magyar Hírlap*, 1992. március 17. 3.

48 A *Panoráma* szerkesztősége: A *Panoráma* tényeket közölt. Válasz Horn rágalmai-ra. *Új Magyarország*, 1992. április 18. 7. Második közlés: A *Panoráma* szerkesztősége:

funkciót, Várkonyi Péter 1982–1983-ban, Szűrös Mátyás 1983–1989 között. A többiek – ha a „guruló dollárokkal” kapcsolatban releváns tisztségeiket tekintjük – alacsonyabb „sarzsiban” voltak: Berecz János és Horn Gyula a KB Külügyi Osztályának vezetői (1974–1982, illetve 1983–1985 között), Thürmer Gyula pedig az osztálynak a szovjet relációért felelős referense volt (1982–1988 között). Ha tehát a televíziós tudósításban közöltek megfelelnek a valóságnak, referens szintig terjedt volna a szolidaritási alapba történő befizetésekkel kapcsolatos ügyek ismerete. Ennek ellentmond, hogy Berecz János 8 éves osztályvezetői tevékenysége alatt – visszaemlékezése szerint – csak egyszer, és akkor is csak véletlenül szerzett tudomást a dollárok „gurulásáról”. Egy alkalommal ugyanis a szovjet nagykövet pártközpontban tett látogatásakor Kádár előző programja elhúzódtott, így az első titkár nem tudta rögtön fogadni a diplomatát. Mint ilyenkor szokásos, a vendéget a Külügyi Osztályra vezették, ahol Bereczcel beszélhette meg a teendőket. A nagykövet elmondta, hogy milyen ügyekben szeretne tárgyalni Kádárral, majd röviden megjegyezte, hogy amennyiben megfelelő, elvinné az esedékes pénzüsszeget is – erre Berecz annyit válaszolt, hogy erről nincs tudomása. A diplomata látogatása után pedig adandó alkalommal megkérdezte Kádár Jánost, hogy mi is a helyzet ezzel a pénztátadással. Az első titkár csak annyit mondott: „Örüljön, hogy nem tud róla, biztonságosabb az magának.”⁴⁹ Ebből az következne tehát, hogy Kádár már az osztályvezetői szintet is túl alacsonynak érezte ahhoz, hogy az azt betöltőket tájékoztatta volna a kérdéskörrel. Persze – mint a leirtakból következik – nem zárható ki, hogy egy-egy információtöredék

Guruló dollárok, avagy kiket hiszterizál a sajtószabadság. *Magyar Fórum*, 1992/14. 14.; Kéri Edit 1992, 6.

49 A szerző interjúja Berecz Jánossal, 2014. február 6.

eljutott hozzájuk. Horn Gyula is elismerte egy televíziós interjúban, hogy „*valami pletykák*” terjedtek a pártközpontban a „guruló dollárok”-ról,⁵⁰ de az eddig rendelkezésre álló adatok alapján valószínűsíthető, hogy teljes terjedelmében az ügyet nem ismerték. Nem zárható ki, hogy a külügyi KB-titkárok is tettek néha egy-egy apró megjegyzést, mint amilyet például az említett szovjet nagykövet Berecz Jánossal szemben. Ugyanakkor a *Panorámában* közölt információ is felvethet kérdéseket: ha Thürmer Gyulának tudnia kellett a pénzáadásokról, főnökének, Kótai Gézának (1985–1989 között a Külügyi Osztály vezetője) miért nem? Az osztályvezető háta mögött egy referens nem önállósíthatta magát büntetlenül – a pártközpont ennél formalizáltabban működött, efféle magánakciókért „le is szerelhettek” az illető munkatársat.⁵¹ Mai ismereteink alapján azok a pártközpontbeli funkcionáriusok – első titkár/főtitkár, külügyi KB-titkár, pártszervezési KB-titkár, Pártgazdasági és Ügykezelési Osztály vezetője – tudtak a „guruló dollárok”-ról, akiknek volt szerepe a pénztranszfer lebonyolításában.⁵² Felmerül a kérdés Nyers Rezső fentebb idézett megjegyzése nyomán, hogy a pénzügyminiszterek mennyire tudhattak az ügyről. Nos, az MNB természetesen nem volt független intézmény a rendszerváltás előtt, 1961-től kezdve mégis jobban elkülönült a minisztériumi struktúrától, elnöke például már nem miniszterhelyettes volt,

50 A *Panoráma* szerkesztősége: A *Panoráma* tényeket közölt... i. m., továbbá Guruló dollárok, avagy... i. m.

51 A szerző interjúja Berecz Jánossal, 2014. október 30.

52 „Magyarországon a legnagyobb titoktartás övezte a moszkvai szolidaritási alaphoz küldött hozzájárulást. Arról az első számú pártvezetőkön kívül csak az MSZMP Pártgazdasági és Ügykezelési Osztályának vezetője, valamint a Politikai Bizottság és a KB-Titkárság néhány tagja tudott, akiknek az egyetértésével került sor a hozzájárulás fizetésére. Ezt az említett testületek üléseiről készült jegyzőkönyvek és hangfelvételek tanúsítják” – nyilatkozta 1992 októberében Györgyi Kálmán legfőbb ügyész. Vö. Baranyó 1992.

hanem államtitkári besorolású – így lehetséges, hogy Nyers volt az utolsó miniszter, aki részleteiben ismerte az ügyet. E kérdés tisztázása azonban további kutatásokat igényel.

Az 1980-as évek közepére vészesen lecsökkenő magyar devizatartalék is megérlelhette az elhatározást, hogy ki kellene lépni a szolidaritási alaphoz kötődő támogatási rendszerből. A jelenleg ismert információk szerint 1985-ig folyamatosak voltak a kifizetések, 1986-ban nem került sor pénzáadásra, 1987-ben viszont ismét jelentkezett Budapesten a szovjet fél a dollárokért.⁵³ Az 1986-os „kihagyás” magyarázható többféle módon. Egyrészt elképzelhető, hogy a szovjetek tekintettek el igényük érvényesítésétől, de történhetett úgy is, hogy a szovjetek ugyan jelentkeztek a hozzájárulásért, de az MSZMP-nek sikerült elérnie a kifizetés elhalasztását. Szűrös Mátyás 1992-ben legalábbis ennek tudta be az esetet.⁵⁴ A szovjetek kezdeményező szerepe mellett szól viszont, hogy ekkoriban már Moszkva gondolkodott a pártközi pénzügyi együttműködési rendszer megváltoztatásán. Gorbacsov ugyanis tartott tőle, hogy enyhülési politikáját meg fogja torpedózni, ha egy napon nyilvánosságra kerül a nyugati kommunistáknak juttatott rendszeres pénztámogatás. Az általa külügyi KB-titkárnak kiválasztott Anatolij Dobrinyinnal ezért az SZKP PB 1987. február 4-i ülésén hozott határozata kidolgoztatott egy tervet, amely sokkal inkább a szovjet külkereskedelem csatornáin keresztül igyekezett pénzhez juttatni a testvérpártokat. Úgy vélték, hogy így a pénzek sokkal kevésbé lesznek támogatásként azonosíthatóak, hiszen legalább fedésként felmutatható lett volna egy kereskedelmi ügylet mint a pénzjuttatás ellentételezése. Dobrinyin 1987. november 30-i feljegyzésében kénytelen volt beismerni, hogy elképzelése zá-

53 Veszélyben Szűrös mentelmi joga. *Népszabadság*, 1992. november 27. 1.

54 Uo., továbbá: Guruló dollárok – Szűrös is gyanúsított... i. m.

tonyra futott. A nyugati pártok ugyanis szinte teljesen egységesen elleneztek. A kisebbek azért, mert nem volt meg a megfelelő céges háttér mögöttük. Hirtelenjében nem tudtak olyan külkereskedő vállalatokat alapítani, amelyek megfelelő nagyságrendben bonyolíthattak volna üzleteket a Szovjetunióval, ami pedig mindenképpen szükséges lett volna, hogy működni tudjon a rendszer. Furcsább, de érthető a nagyok – mindenekelőtt a Francia Kommunista Párt – ellenkezése is, hiszen számukra biztonságosabbnak tűnt a futárok által továbbított pénz, mint a külkereskedelemből befolyó. Az előbbinek a létét egyszerűen letagadhatták, míg az utóbbi esetén bonyolult konstrukciókra lett volna szükség, ha az adóhivatal árgus tekintete elől el akarták volna rejteni.⁵⁵ Mindkét magyarázat mellett szólhatnak érvek, kétséget kizáróan viszont ma sem rekonstruálható, hogy miért nem kellett az MSZMP-nek hozzájárulását teljesítenie.

Szintén nem ismertek teljesen azok a körülmények, amelyek nyomán 1988-ban egyáltalán nem került sor a dollárösszeg kifizetésére. A Politikai Bizottság előtt Szűrös Mátyás annyit mondott erről, hogy „ezt megszüntettük tavaly”⁵⁶ – eszerint az MSZMP volt a kezdeményező, és már 1987-ben döntés született az ügyről. Szűrös úgy emlékszik, hogy külügyi KB-titkárként ő jelezte Kádárnak: meg kellene próbálni meggyőzni a szovjeteket arról, hogy az MSZMP inkább kétoldalú alapon támogatná a testvérpártokat, nem pedig a moszkvai alapon keresztül. Jellegetesen „kádári” volt, ahogy a főtitkár a kérdéshez viszonyult: „Csinálja, de vigyázzon magára!” – hangzott intő-egyvetértő válasza. Szűrös elő is tárta megfontolásait Anatolij Dobrinyinnak, aki legnagyobb meglepetésére csak annyit reagált:

⁵⁵ Loupan-Lorrain 1994, 222–226.

⁵⁶ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 1046. ő. e. MSZMP Politikai Bizottsága 1988. december 13-i ülésének jegyzőkönyve (a vonatkozó napirendi pont tárgyalásának teljes szövege olvasható a tanulmányt követő dokumentumközlésben).

„Ládná” – azaz: rendben.⁵⁷ Nem rekonstruálható azonban mai ismereteink szerint pontosan, hogy erre a beszélgetésre mikor került sor. Annyi biztos viszont, hogy a korábbi évek gyakorlától eltérően 1988-ra az SZKP PB vonatkozó határozatában sem szerepelt az MSZMP által biztosítandó dollárösszeg, csak annyi, hogy a testület „...megbízta Dobrinyin elvtársat, hogy a baloldali munkásszervezetek nemzetközi szolidaritási alapjába befizető kommunista pártokkal konzultáljon az alap 1988. évi nagyságáról és a teljesítendő hozzájárulásokról”.⁵⁸

Annyi bizonyosnak tekinthető, hogy a rendszer fennállása alatt a magyar párt összesen körülbelül 14 millió dollárt, akkori vásárlóértékén számítva mintegy 404 millió forintnak megfelelő devizát juttatott el Moszkvába, a szolidaritási alap javára.⁵⁹ Együttesen ez persze hatalmas összeg. Figyelembe kell azonban venni az akkori „kereteket” – a szovjet dominanciájú szocialista tábor létét. E kötelezettség alól kibújni egyet jelentett a Szovjetunióval való szembefordulással, lásd Kína vagy Románia példáját. Az MSZMP, amely uralmát alapvetően az 1956-os szovjet katonai beavatkozásnak köszönhette, csak annyira folytathatott „különutas” politikát, amennyire ezt Moszkva megengedte – a szovjetekkel való szembefordulás a történelmi események ismeretében képtelenség volt. Mivel pedig az évente teljesítendő hozzájárulás nagyságrendjében nem rítt ki a többi kelet-európai kommunista párt által fizetendő összegek közül, az MSZMP vezetése a szolidaritási alapba fizetendő hozzájárulás évenkénti teljesítését nem tudta és – talán az 1980-as évek második felét leszámítva – nem is akarta kikerülni.

⁵⁷ A szerző interjúja Szűrös Mátyással, 2014. május 13.

⁵⁸ *Rosszija*, 1991. október 2–8. Idézi Voslensky 1995, 202–203. (A hivatkozott újság a vonatkozó dokumentumot szó szerint közölte.)

⁵⁹ Baranyó 1992, 16.

Nem tartozik szorosan ide, mégis e keretek között tárgyalandó az MSZMP szerepe két intézmény fenntartásában. Egyelőre nem ismert a magyar párt konkrét hozzájárulása a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ) fenntartásához, de nyilván előkelő szerepet vállalt abban, hiszen a szervezet székhelye is Budapesten volt/van.⁶⁰ Szintén nem dokumentált egyelőre az MSZMP részvétele a testvérpártok közös folyóiratának, a Prágában kiadott *Béke és Szocializmus*nak a finanszírozásában.⁶¹ Annyi ismert, hogy az 1980-as évek végére az MSZMP a „guruló dollárok”-hoz hasonlóan e folyóirat finanszírozásából is ki szeretett volna szállni. 1988-ban 100 ezer dollár és 2,5 millió csehszlovák korona volt a magyar párt hozzájárulása, de összességében ekkor már minden évben egy 16 millió forintnyi összeget lett volna köteles megfizetni, amire nem volt hajlandó. „Ellenőrizhetetlen, hogy különböző pártok milyen összegű támogatást kapnak a folyóiraton keresztül. A változásra irányuló javaslatok mindeddig megbuktak az érdekeltek ellenállásán” – ismerte be maga az MSZMP, indokolva passzivitását. Budapesten is jól tudták ugyan, hogy a teljes kivonulás politikailag nem célszerű, de a fennálló helyzetet – az SZKP kiegyenlíti ugyan a „hiányt”, de az általa pótoltt összeget az MSZMP tartozásának tekinti – szintén tarthatatlannak ítélték. A jövőben a magyar kiadás megszüntetését és az állandó pártképviselet fenntartásának lemondását ítélték reálisnak, egyelőre úgy döntöttek, hogy

60 Voslensky (helyesen: Voszlenszkij) hivatkozott művében (204.) annyit állít, hogy „Magyarország finanszírozta a Demokratikus Ifjúsági Világszövetséget”, de adatot vagy iratot, amely ezt bizonyítaná, nem közöl.

61 Prága nemcsak a *Béke és Szocializmus* szerkesztőségének, hanem a szocialista „tábor” más nemzetközi szerveinek is otthont adott, így a Nemzetközi Újságíró Szervezetnek is, amely szintén végzett konspiratív tevékenységet. Erről lásd Borvendég 2015.

1989-re az 1988-as támogatás felét fizetik ki.⁶² A szemléltetést a „pénzkifolyatást” is szolgáló folyóirat pénzügyi támogatását végül az átalakult Magyar Szocialista Párt szüntette meg magyar részről.⁶³

Direkt pártfinanszírozás kétoldalú alapon

Érthető okokból – a rendszer *sui generis* volta és a rajta keresztül menő pénzek nagyságrendje miatt – a „guruló dollárok” a kelet-európai rendszerváltások után magukra vonták a közvélemény figyelmét minden egykori szocialista országban, így hazánkban is. Ennél jóval kisebb teret kapott a pénztámogatásoknak egy másik – természetesen kevésbé jelentős, de azért mégis hosszan működő – formája, mégpedig a kisebb kelet-európai kommunista pártok által „saját forrásból” fedezett transzferek.

Annál is inkább figyelemreméltó a pártközi pénzügyi együttműködés e formája, hiszen ez akkor is működött, amikor központi – Moszkvából koordinált – elosztó rendszer (már vagy még) nem volt, tehát a második világháború és 1950 között. Éppen ezért – az előző fejezettől eltérően – most csak a magyar pártra (MDP, illetve MSZMP) koncentrálva folytatható a vizsgálat.

Az MKP 1948-ig egyre nagyobb szerepet töltött be a magyar államon belül, formálisan azonban hazánkban mégis többpárt-

62 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1989/89. ő. e. Javaslat a Politikai Intéző Bizottság részére az MSZMP részvételéről a *Béke és Szocializmus* folyóirat munkájában, 1989. június 28. Az MSZMP húzódozása a *Béke és Szocializmus* finanszírozásának kérdésében egyébként nem volt új keletű, az 1970-es évek óta folyamatosan törekedett a magyar párt a hozzájárulás emelésének leszorítására. Vö. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 646. ő. e. Javaslat a Politikai Bizottságnak, 1974. szeptember 10.

63 PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai 37/2. ő. e. Nyers Rezső MSZP-elnök levele A. N. Szubbotyinnak, a *Béke és Szocializmus* főszerkesztőjének, 1989. december 15.

rendszer volt, így a kommunista pártnak nem volt olyan mértékű hozzáférése az államkasszához, amely lehetővé tette volna külföldi pártok pénzbeli megsegítését. A „fordulat” után, az MDP létrejöttével megváltozott a helyzet. A kommunista párt egymaga került „birtokon belülre”, így szabadon rendelkezhetett kvázi mindennel.

Az MDP-ről bizonyossággal elmondható, hogy nem kezdte a „nulláról”, ami a pénzügyeket illeti, 1949-ben például még az osztrák kommunista párttal szemben 62 896,40 dollár összegű követelése is volt, bár kétséges, hogy ezt valaha behajtották. Emellett még rendelkezésére állt 627 233,62 svájci frank – ebből 34 326,26 készpénzben, 592 797,36 pedig az MNB-nél vezetett számláján –, továbbá „28 kg szízarany; cca 50 000 \$ értékű briliánsok és aranytárgyak; cca 180 000 \$ értékű, a párt tulajdonát képező textilfesték, amely [sic!] a vámszabad rakárban tárol s melynek értékesítése folyamatosan történik”.⁶⁴ A forintban rendelkezésre álló értékek pedig még említésre sem kerültek. Itt csak azt kívántam bizonyítani, hogy az MDP-nek az sem okozott nehézséget, ha „kemény” valutában kellett támogatást folyósítani.

Éves összesítések arról, hogy ki mekkora összeget kapott, az MDP fennállása alatti időszakból nem léteznek. A megmaradt iratok tanúsága szerint alapvetően nem volt rendszeres a magyar párt által adott támogatás, az ad hoc jelleg dominált, ha valamelyik nyugati párt kéréssel fordult az MDP-hez, akkor döntöttek annak megadásáról vagy meg nem adásáról. Kivétel ez alól eddigi tudomásunk szerint egyedül az osztrák testvérpárt, amely rendszeresen kapott támogatást, mégpedig minden

⁶⁴ MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 95. ö. e. „Valuták és egyéb értékek” című, 1949. december 31-i zárónappal készített összesítés. Az MNB-nél svájci frankban vezetett MDP-számláról eddig más információ nem áll rendelkezésre.

valószínűség szerint schillingben. Hogy mikortól állt fenn ez a különleges viszony az MDP és a KPÖ között, nem ismert. Anynyi bizonyos, hogy 1955-ben jelezte az osztrák párt egy PB-tagja, hogy a schilling várható drasztikus leértékelése miatt abban az évben inkább svájci frankban kérnék az esedékes részletet. Nem tudni, hogy az MDP hogyan reagált e kérésre.⁶⁵ A másik kivétel a Görög Kommunista Párt, amelynek évi 10 ezer dollár segélyt szavazott meg az MDP Politikai Bizottsága 1954-ben.⁶⁶ Ezt kettébontva kezelték: 8 ezer dollárt a Magyarországon élő görög emigránsok kaptak meg, akik ezt hazaküldhették, otthoni rokonaikat támogatandó – cserébe a dollárösszeg ellenértékét forintban vissza kellett fizetniük a pártközpontnak. Effektíve a GKP vezetőségének – tehát a „pártkasszának” – mindössze évi 2000 dollár jutott, ami egy párt költségvetéséhez képest nevetesen kis összeg.⁶⁷

Gyakoribb volt az egyszeri, egy összegben folyósított támogatás. Az esetek döntő többségében kommunista pártok vagy hozzájuk közel álló szervezetek, sajtótermékek részesültek e jogcímen pénzsegélyben az MDP-től. Az eddig ismert iratok alapján támogatást kapott a Spanyol Kommunista Párt, mégpedig 1954-ben 10 ezer dollárt egy összegben;⁶⁸ illetve az Izraeli Kommunista Párt szintén 10 ezer dollár értékben, de nem kész-

⁶⁵ MNL OL M-KS 276. f. 71. cs. 30. ö. e. Feljegyzés Vég Béla részére, 1955. augusztus 29.

⁶⁶ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 204. ö. e. MDP Politikai Bizottság 1954. november 17-i ülésének jegyzőkönyve (előterjesztés nincs, a határozatot Vég Béla szóbeli javaslata alapján hozták meg).

⁶⁷ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1958/3. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1958. február 24. Más forrás szerint viszont a megosztás 6000–4000 arányban történt. Vö. MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1960/15. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1960. március 21.

⁶⁸ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 204. ö. e. MDP Politikai Bizottság 1954. november 17-i ülésének jegyzőkönyve (előterjesztés nincs, a határozatot Vég Béla szóbeli javaslata alapján hozták meg).

pénzben, hanem „áruban vagy forintban”.⁶⁹ A végrehajtásról nem maradt fenn dokumentum, így nem tudni, végül konkrétan mit kapott az Izraeli KP összekötője. Feltehetően kevés hasznosat, hiszen a párt választási kampányához kért volna segítséget, és legjobban a dollárnak vagy az angol fontnak örült volna. Az MDP viszont könnyebben tudta megoldani a segélyek áruban vagy forintban történő teljesítését, mint a külföldi valuta beszerzését. Így nem véletlen, hogy a kis Trieszti Kommunista Párt segítségkérését is inkább olyan formában oldotta meg, hogy lehetővé tette a párt kiadványainak, így például Tito-ellenes szlovén nyelvű brosúráknak vagy naptáraknak magyarországi nyomtatását.⁷⁰ Egyelőre nem ismert okokból 1954. december 1-jén a PB megszavazott a Francia Kommunista Párt javára havi 500 ezer francia frank támogatást⁷¹ – rendhagyó módon, hiszen a francia párt ekkor már részesült a szolidaritási alapból is. Igaz, amíg az nem működött, természetesen „gurultak” dollárok az MDP-től is a Francia KP-hez, így 1949-ben például 150 ezer dollár.⁷²

Természetesen akadt olyan párttámogatás is, amelyet „célhoz kötve” adtak – nem elsősorban választási kampányra, hanem ennél konkrétabb célokra. A Luxemburgi Kommunista Párt például rendszeresen kapott a pártsajtója részére támogatást az MDP-től – jellemzően az ügyről magáról nem, csupán a

69 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 24. ő. e. MDP KV Titkárság 1949. január 5-i ülésének jegyzőkönyve (érdeklőség, hogy a jegyzőkönyv a testvérpártot Palesztinai KP-nak nevezi).

70 Uo., továbbá MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 348. ő. e. Javaslat a Titkárságnak, 1954. december 18.; MDP KV Titkárság 1954. december 27-i ülésének jegyzőkönyve.

71 MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 206. ő. e. Az MDP Politikai Bizottság 1954. december 1-jei ülésének jegyzőkönyve (előterjesztés nincs, a határozatot Farkas Mihály szóbeli javaslata alapján hozták meg).

72 CHSZD 89/38/22. Idézi Thing, 1998.

leállításról maradt fenn irat.⁷³ Rendszeresen támogatta az MDP – állami-kormányzati csatornák felhasználásával – az Egyesült Államok Kommunista Pártjához közel álló magyar nyelvű hetilapot, a New Yorkban megjelenő *Magyar Jövőt*, mégpedig a kormány külföldi propagandaalapjából menő havi 10 000 forintos támogatás felett, Rákosi személyesen rendelkezett havi 2000 dollár folyósításáról. Persze nem készpénzben, hanem áruban (1 vagon paprika 80 000 Ft értékben, film 5000 Ft értékben, 19 000 Ft értékben könyv a *Szokrától*). Amikor pedig ez sem volt elég, az amerikai magyar lap pedig szó szerint könyörgésre fogta a dolgot, a KV Titkárság megszavazott 10 000 dollár egyszeri támogatást.⁷⁴ A *Tribune des Nations*, valamint az *Action* francia kommunista lapok szintén részesültek magyar támogatásban, mégpedig a magyar követség sajtóattaséja útján „...azzal, hogy annak semmi hivatalos nyoma ne legyen...”, továbbá „...mindaddig, míg a Magyarországról közölt cikkek hangja megfelelő lesz”.⁷⁵ A nyugati kommunista pártok sajtójának támogatását jelentette a magyar részvétel a pártlapok által évenként megszervezett népünnepélyeken, például Ausztriában a *Volksstimme*, Svájcban pedig a *Vorwärts* fesztiváljain.⁷⁶

A kommunista pártok támogatásával egyenértékűek voltak a támogatásuk alatt álló szakszervezeteknek juttatott pénzsegélyek is. Ezek közül legfontosabb az 1948. őszi francia bányászsztrájk idején a párizsi bányászszakszervezetnek eljuttatott tá-

73 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 405. ő. e. Javaslat a Titkárságnak, 1956. július 27.

74 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 3. ő. e. Feljegyzés Donáth [Ferenc] részére, 1948. június 30.; MDP KV Titkárság 1948. július 3-i ülésének jegyzőkönyve.

75 MNL OL M-KS 276. f. 80. cs. 2. ő. e. Az MDP Külügyi Bizottsága 1948. augusztus 18-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. 80. cs. 4. ő. e. Az MDP Külügyi Bizottsága 1948. szeptember 30-i ülésének jegyzőkönyve.

76 MNL OL M-KS 276. f. 98. cs. 30. ő. e. A *Szabad Nép* szerkesztőjének javaslata – a *Volksstimme* augusztus 5-i sajtónapjával kapcsolatban, 1951. június 1.; MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 302. ő. e. Javaslat a Titkárságnak, 1954. március 8.

mogatás. Francia forrásokból ismert, hogy a kommunisták által kirobbantott sztrájkhoz több kelet-európai szocialista országból érkezett „pénzadomány”. Már akkor sem férhetett hozzá kétség, hogy tulajdonképpen a csehszlovák, magyar stb. bányászok megsarcolásáról van szó, amelyet az uralkodó párt kényszerített ki.⁷⁷ Éppen ezért álságosak a magyar iratok is, amelyek „a Bányász Szakszervezet által gyűjtött 1 ½ millió forint”-ról beszélnek,⁷⁸ különösen annak ismeretében, hogy a párt maga állapította meg korábban: „...az irányt 1 millió forint összegyűjtésére kell venni.”⁷⁹ Az a tény pedig, hogy más szocialista országokban ugyanez történt, arra enged következtetni, hogy a szovjetek által levezényelt folyamatról van szó. Más, „egzotikusabb” példák is vannak az MDP szolidaritására. 1949-ben ugyanis az indiai kommunista szakszervezetek nevében Wimla (helyesen: Vimla) Bakaya kért rendszeres pénzügyi segítyt a pártközpont külügyi osztályától. Rákosi inkább az egyszeri kifizetés mellett foglalt állást.⁸⁰ A KÜM és a pártközpont egyeztetése után⁸¹ végül 300 angol font kifizetésére került sor.⁸²

Rendhagyó módon van példa nem kommunista politikai erő pénzelésére is. Pietro Nenni, az Olasz Szocialista Párt ekkoriban

77 Vö. Loupan–Lorrain 1994, 197–199.

78 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 20. ó. e. Az MDP KV Titkárság 1948. december 8-i ülésének jegyzőkönyve.

79 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 17. ó. e. Az MDP KV Titkárság 1948. november 18-i ülésének jegyzőkönyve.

80 MNL OL XIX-J-1-k 1945–1964. India 6. doboz 5. tétel 5/ca 1/ikt.sz. nélkül/1949. MDP KV Külügyi Osztály feljegyzése Rákosinak, 1949. május 26. Rákosi széljegyzete: „L(ássa) Rajk e(lvtárs). Inkább konkrét egyszeri segítyt. Mi a véleményed? V. 26. R.”

81 Uo. Rajk széljegyzete: „Közben elintéztést nyert (Komjátnéval megbeszélve). 6/20. R.” (Komját Irén 1948–1949 között az MDP KV Külügyi Osztályának vezetője volt.)

82 MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 95. ó. e. „Valuták és egyéb értékek” című, 1949. december 31-i zárónappal készített összesítés.

„népfrontos”, vagyis kommunistabarát vonalat követő főtitkára 1949. június 4-én fordult Rákosihoz pártja szorult helyzetére hivatkozva. A kormányból kiszoruló, pártszakadások gyengítette PSI anyagi támogatást kért az MDP-től, mondván, pártjának egyszerre kell „...az amerikai plutokrácia, a szociálreformista Comisco⁸³ és a Vatikán...” ellen harcolnia. Rákosi kezdeti habozás után („Szerintem mi csak az olasz K. P-on keresztül támogathatunk olasz pol. szervezetet vagy pártot. Tehát ha a K. P. javasolja, akkor, feltéve, hogy elfogadjuk, az olasz elvtársak adják át az összeget, amit küldünk” – jegyezte fel a Nenni-levél margójára június 30-án) végül úgy döntött, teljesíti a kérést.⁸⁴ A „Rákosi elvtárstól [...] átvett csomagot” végül Friss István, a Központi Vezetőség Államgazdasági Osztályának vezetője juttatta el Pietro Secchiának, az Olasz Kommunista Párt főtitkár-helyettesének 1949. szeptember 15-én⁸⁵ – közvetlen kapcsolat tehát a PSI és az MDP között nem jött létre. A „csomag” tartalmáról közelebbi információk nincsen – annyi ismert, hogy 1949 folyamán „Rákosi elvtárs útján” az MDP kiadott összesen 120 ezer dollárt.⁸⁶ Mivel ekkora összeg még egy kommunista pártnak sem jutott, kizárható, hogy ez lett volna a PSI-nek juttatott támogatás – sejthető viszont, hogy ebben az esetben sem forint, sem áru nem játszhatott szerepet, bizonyosan dollárban fizetett a magyar párt.

Összességében megállapítható, hogy az 1948–1956 közötti időszakban nincs „tipikus” módja a bilaterális alapon kifizetett

83 Comisco (Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottsága): a szocialista és szociáldemokrata pártok 1947–1951 között működő tanácskozó testülete, a Szocialista Internacionálé elődszervezete.

84 MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 140. ó. e. Pietro Nenni levele Rákosi Mátyásnak, 1949. június 4.

85 Uo. Feljegyzés Rákosinak, 1949. szeptember 21.

86 MNL OL M-KS 276. f. 92. cs. 95. ó. e. „Valuták és egyéb értékek” című, 1949. december 31-i zárónappal készített összesítés.

párttámogatások rendszerének. Írott források elsősorban az egy összegben történt kifizetésekről maradtak fenn, de kétségtelül voltak ismétlődő, rendszeres juttatások is. A döntési mechanizmus sem rekonstruálható teljes pontossággal. Többségében valamely testület – Titkárság, Politikai Bizottság – döntése nyomán került sor pénzfizetésre, de különösen az 1953-at megelőző időszakban van nyoma annak is, hogy egy-egy döntést Rákosi egy személyben, diszkrecionálisan hozott meg. 1953 után formalizáltabb lett a döntéshozatal, mégpedig a magyar párton belüli erőviszonyoknak megfelelően. Nagy Imre miniszterelnöki időszakában a Politikai Bizottság, Rákosi „visszatérése” után ismét a KV Titkárság kezében összpontosultak a döntési jogkörök. A kifizetés konkrét lebonyolítására általában – többnyire Budapesten, néha egy-egy MDP-funkcionárius külföldi látogatása során – személyes találkozók alkalmával került sor. Csak a rendszeres támogatás folyósításához használt fel a magyar párt – minden bizonnyal diplomáciai – futárokat. Ugyan vannak nyomai annak, hogy az MDP igyekezett óvni devizakeretét, ezért a forintban, illetve áruban folyósított segélyeket pártolta, ez mégis csak elvétele fordult elő. Amennyiben úgy érezte, hogy a proletár internacionalizmus így kívánja meg, a pártvezetés a magyarországi helyzetre való tekintet nélkül diszponált dollárösszegek kifizetése felett is.

1956 után folytonosság és konszolidáció egyszerre jellemzi az MSZMP saját forrásokra támaszkodó, bilaterális alapon bonyolított párttámogatási rendszerét. Az 1957-es év természetesen ilyen vonatkozásban is kivételes. A moszkvai szolidaritási alapba ekkor befizetés nem történt, az MSZMP a saját forrásból származó párttámogatás összegét is minimalizálta: 17 ezer forintot (!) tervezett e célra, de még ebből is lecsípett. Végül 13 248 forintot költött, mivel „egyéb apró tételeken” el tudott

érni megtakarításokat.⁸⁷ Nem világos, hogy a jelentés írója pontosan mit is értett ezalatt, hiszen indokolatlan pazarlásra is van adat a forradalom leverését követő időszakból. 1957. március 15-én ugyanis a Brit Kommunista Párt lapja, a *Daily Worker* szerkesztősége évi 50 font („fifty pounds sterling each year”) támogatást kért, hogy az általuk használt, de nem tulajdonukban levő telexgép után továbbra is tudják fizetni a bérleti díjat. A javaslat – nem ismert okokból – a *Népszabadság* szerkesztőségében érdekes mutáción ment keresztül: a pártközpontba ugyanis már úgy érkezett meg, hogy a *Daily Worker* havi (!) 50 fontot kér a magyar testvérpárttól. Még érthetlenebbé válik az ügy, ha figyelembe vesszük, hogy az angol pártlap levelét a *Népszabadság* szerkesztősége csatolta sajátjához, amelyet a pártközpontba küldött: tehát sem a szerkesztőségben, sem a Külügyi Osztályon nem vette senki magának a fáradságot, hogy elolvassa a londoni levelet? Lehet, hogy okkal tették: úgy gondolhatták, a nyugati világban úgylis alig akadnak, akik a Kádár-kormány mellett fejtenének ki propagandát, cserébe az MSZMP meghálálná a *Daily Worker* elvtársi segítségét. De elképzelhetőbb mindazonáltal az is, hogy egyszerű félreolvasásról van szó. A KB Titkárság mindenestre megszavazta az előterjesztést, az angol pártlap pedig nem tiltakozott.⁸⁸ Szintén kiadást jelentett még az 1954-ben a Görög Kommunista Párt számára megszavazott évi 10 ezer dollár (vö. fentebb) folyósítása is – ez nem állt meg 1956-ban –, így még érthetlenebbé válik a fogalmazás.

⁸⁷ MNL OL M-KS 288. f. 37. cs. 1957/1. ő. e. Beszámoló jelentés az 1957. évi költségvetési előirányzatok felhasználásáról, 1958. február 10.

⁸⁸ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1957/1. ő. e. Ted Armitage levele a *Népszabadság* külügyi szerkesztőjének, 1957. március 15., Kende István levele Lajti Tibornak, 1957. március 30.; MSZMP KB Titkárságának különféle kérdésekben hozott határozata, 1957. április 8.; Lajti Tibor levele Antos Istvánnak, 1957. május 13.

Általánosságban annyi bizonyos viszont, hogy 1958-tól kezdve ez a rendszer is normalizálódott, a „testvérpártok támogatása” költségvetési tétel hamarosan átlépte a 200 000 forintos határt, majd 1960-ban a 300 000-est is.⁸⁹

Az MSZMP tehát az éves költségvetésébe felvette a testvérpártok támogatását. Mindazonáltal az iratokban szereplő adatok igencsak kétségesek, valószínűleg nem tüntették fel ugyanis a dollárban történő kifizetéseket, csak a forintban kifizetetteket. A rendszeres folyósítás továbbra sem vált jellemzővé, az ad hoc jellegű kifizetéseken maradt a hangsúly. Éppen ezért nehezen voltak tervezhetők a kiadások. Nem véletlen, hogy többször is megjelentek „A testvérpártok támogatása címén mutatkozó maradvány az év végéig felhasználásra kerül. E tétel nem pontosan ütemezhető”⁹⁰ és hasonló fordulatok.

Ugyancsak állandó maradt a döntéshozás szintje is. Ahogy a Rákosi-korszak végén is jellemző volt, az első titkár diszkrecionális döntéshozatali jogköre teljesen megszűnt, testületi döntések voltak szükségesek a pénzsegélyek odaítéléséhez. 1955 óta folyamatosan a KV/KB Titkárság hatáskörében voltak az ide vonatkozó ügyek. Rendszerint a „Különfélék” napirendi pontba sorolták a külföldi testvérpártoknak nyújtandó segítség kérdését. A Politikai Bizottság csak elvétve foglalkozott ilyen jellegű ügygel. Ebben csak a korszak legvégén következett be változás, az 1988. májusi országos pártértekezlet ugyanis felszámolta a Titkárságot mint testületet, a KB-titkárok értekezlete már nem

⁸⁹ MNL OL M-KS 288. f. 37. cs. 1958/1. ó. e. MSZMP 1958-as költségvetése, 1958. január 15.; MNL OL M-KS 288. f. 37. cs. 1960/2. ó. e. Évi egyenleg, 1960, s. d.

⁹⁰ MNL OL M-KS 288. f. 37. cs. 1963/3. ó. e. Feljegyzés a KB apparátusának 1963. I. félévi pénzgazdálkodásáról, s. d. Vö. továbbá: „Ugyancsak előirányzat-maradvány van a »Béke és Szocializmus kérdései« ktg.-hozzájárulás és a testvérpártok támogatása tételeinél is. Ez utóbbi előirányzat-felhasználása csak 39,2 százalékos.” MSZMP KB 1963. évi beszámoló jelentése a költségvetés teljesítéséről, 1964. március 19.

hozhatott kötelező határozatot. Így a testvérpártok támogatása kérdésében is a Politikai Bizottság lett illetékes.

A folytonosság nyilvánult meg a pártokhoz kötődő szervezeteknek nyújtott támogatás továbbélésében is. Az MSZMP végig részt vett például a nyugati pártlapok évenként megrendezett sajtóünnepségein, ajándék- és tombolatárgyakat ingyenesen biztosítva. E gyakorlatot annak tudatában is fenntartotta, hogy a legalitás határán mozog efféle küldemények diplomáciai csatornákon történő továbbítása, hiszen hivatalosan az ajándéktárgyak a nagykövetség reprezentációját voltak hivatva szolgálni, nem pedig a fogadó ország kommunista pártját. „Kizárólag a [...] hatóságok belátásán – vagy taktikáján – múlik, hogy mikor, hol használják ki ellenünk” – figyelmeztette egyik nagykövetségünk a pártközpontot.⁹¹ Botrány azonban egyetlen országban sem tört ki. Úgy látszik, mindenütt szemet hunytak a pártfinanszírozás e burkolt – és tegyük hozzá marginális jelentőségű – formája felett.⁹² Ugyanúgy továbbra is van példa kommunistákhoz közel álló szakszervezetek támogatására, még ha ennek mértéke nem is üti meg a Rákosi-korszakban tapasztaltakét. Az Olasz Általános Munkásszövetség (CGIL) például – feltehetően – 1959-től 1962-ig rendszeres pénzjuttatásokat

⁹¹ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1975/12. ó. e. A párizsi magyar nagykövetség jelentése, 1975. augusztus 22. Tárgy: Aczél [György] részvétele az *Humanité* ünnepségein.

⁹² Vö. pl. MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1962/19. ó. e. Javaslat a Titkárságnak az *Unità* című lap ünnepségén való részvételre, 1962. június 29.; Javaslat a Titkárságnak a *De Waarheid* című lap ünnepségén való részvételre, 1962. június 29.; MNL OL M-KS 288. f. 37. cs. 1965/2. ó. e. Javaslat a Titkárságnak a *Népszabadság* részvételére a nyugati testvérpártok lapjainak ünnepségein, ajándék-csomagok küldésére és egyéb támogatásszerű vendéglátásokra, 1965. január 3.; MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1982/121. ó. e. (293. d.) Verók Istvánné feljegyzése Horn Gyulának, 1982. október 28.; MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1984/78. ó. e. APO (Illés Tibor) jelentése az *Unità* Fesztivál alkalmából folytatott politikai beszélgetésekről, 1984. szeptember 21. – tallózó jelleggel a teljesség igénye nélkül.

kapott Magyarországról a SZOT-on keresztül, 500 000 Ft/év nagyságrendben – az Olasz Kommunista Párt „kérésére”.⁹³ Egy-
szeri támogatásban részesült például 1975-ben a portugál In-
tersindical szakszervezet, szintén a SZOT-on keresztül, 20 ezer
dollár értékben, amelynek ellenértékét persze a SZOT-nak kel-
lett forintban befizetnie.⁹⁴ További kutatásokat igényel a tömeg-
szervezetek – SZOT, KISZ stb. – szerepének tisztázása a kom-
munista pártok közötti pénzügyi együttműködés rendszerében.

A magyar párt a Kádár-korszakban is törekedett arra, hogy
elsősorban ne a devizakeret terhére kelljen támogatnia szorul-
tabb helyzetben levő testvérpártjait. Így amikor csak lehetett,
igyekeztek áruban segítyt nyújtani. Ennek rendszeres formája a
külkereskedelem és a nyugati pártvállalatok közötti üzleti kap-
csolatrendszer lett, amelynek ismertetéséről a következő feje-
zet szól. Esetenként az is előfordult azonban, hogy az MSZMP
természetbeni juttatásokkal akarta kielégíteni a pénztámogatás
iránti igényeket. Ez néha sikerült, néha nem. Sikeres volt példá-
ul a címsoröntő nyomdagép szállítása a Marokkói Kommunista
Pártnak. Mivel Magyarországon a Nyomdaipari Grafikai Vá-
llalat gyártott az igényeknek megfelelő gépet, azt az MSZMP
forintban kifizette, majd elszállíttatta Marokkóba, miután egy
külkereskedelmi vállalat nevében elküldte a proforma-számlát
(amelynek elnevezése ebben az esetben kétszeresen is találó
volt).⁹⁵ Ennél is könnyebb volt – a földrajzi közelség okán –

93 MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 89. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1960. szeptember 8.; MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 112. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1961. július 24.; MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 143. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1962. szeptember 20.

94 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1975/2. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1975. októ-
ber 17.; MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1975/14. ö. e. Timmer József (SZOT) levele
Berez Jánosnak, 1975. szeptember 25.

95 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1976/209. ö. e. Nagy Gábor (MSZMP KB
Külügyi Osztály) levelei Budai Józsefnek (MSZMP KB Pártgazdasági és Ügykezelési
Osztály), 1976. február 3. és 6.

az osztrák testvérpártnak leszállítani egy magyar gyártmányú
számítógépet. Még „...a szükséges programok elkészítéséhez
és a személyzet betanításához...” is segítséget tudott nyújtani
az MSZMP.⁹⁶ Komplexebb segítségnyújtásra is akadt példa a
Kádár-korszak évtizedeiből. A Görög Kommunista Párt számá-
ra például az MSZMP szállított le 1 millió Ft értékben egy
komplett zártláncú televízió-hálózatot térítésmentesen, párt-
támogatásként.⁹⁷ A Portugál Kommunista Párt saját rádióadója
számára 7 millió Ft értékben kapott stúdióberendezést a ma-
gyar párttól 1981 decemberében.⁹⁸ (Alvaro Cunhal PKP-főtit-
kár először ugyan Moszkvában kilincselte ezért a segélyért, de
a szovjetek Budapestre küldték őket, mondván: „...a szocialista
országok közül Magyarországon gyártják a legjobb minőségű
rádióberendezéseket.”⁹⁹) Csekélyebb értékre, de komplexebb
támogatást vállalt az MSZMP a Libanoni Kommunista Párt
viszonylatában: 300 000 Ft nagyságrendben nyújtott természet-
beni hozzájárulást a bejrúti pártközpont és a nyomda felszere-
léséhez (egy házi telefonközpont 20 mellékállomással, nyomda-
felszerelések, rádió- és tv-készülékek, egy hangosító berendezés,
sport- és kempingfelszerelési cikkek), nem számítva a 10 000
dolláros egyszeri készpénzsegélyt.¹⁰⁰ Ennél jóval komolyabb té-
tel volt a Görög Kommunista Párt székházának megépítésében

96 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1986/34. ö. e. Tájékoztató Ausztria Kommu-
nista Pártjáról (KPÖ) és kétoldalú kapcsolatainkról, 1986. március 24.

97 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1984/33. ö. e. Tájékoztató az MSZMP és a
Görög Kommunista Párt kapcsolatairól, 1984. február.

98 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1986/105. ö. e. Tájékoztató az MSZMP és a
Portugál Kommunista Párt kapcsolatairól, 1986. október 9.

99 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1981/102. ö. e. Feljegyzés Havasi Ferencnek,
1981. május 18. A szállítást minden költségvonzatával együtt (összesen 8 millió forin-
tot) a Pártgazdasági és Ügykezelési Osztály állta.

100 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1971/2. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1971. július
9. (A Titkárság 1971. július 19-i ülésén elfogadta a javaslatot.)

vállalt magyar részvétel: az MSZMP vállalta az épületbiztonsághoz szükséges berendezésének felszerelését, 2 millió Ft értékben. Az Elektroimpex külkereskedelmi vállalat dolga volt a berendezés kiszállítása, de problémát jelentett a magas vámtétel. A diplomáciai postán nem merték vállalni a kiszállítást, mert sejtették, hogy a nagy tétel gyanút fog kelteni Athénben. Végül a görög párt pártgazdasági osztályának vezetője állt elő a mentő ötlettel: a berendezést mint a Magyarországon élő görögök ajándékát kell vámkezelgetni, így sokkal alacsonyabb a vámtétel, mint kereskedelmi üzlet esetén.¹⁰¹ Persze kérdés, hogy a görög vámhatóság ezt elhitte-e, tekintve hogy a görög emigránsok nagy része 1984-re már hazatelepült Magyarországról. De mivel nem lett botrány az ügyből, feltehető, hogy Athén elfogadta ezt a magyarázatot.

Természetesen vannak ellenpéldák is: ha nem sikerült a párttámogatást áruban vagy forintban fedezhető szolgáltatásban folyósítani, végül mégis a devizatartalékhoz kellett nyúlni. A Perui Kommunista Párt főtitkára kérte például az MSZMP-től, hogy dán gyártmányú hordozható nyomdagépet adományozzon pártjának. A pártközpont természetesen a lehető legköltséghatékonyabb megoldást kereste, így végül inkább úgy döntött, a gép árát téríti meg. Ezt a limai nagykövetségen keresztül intézték, a perui testvérpárt így pontosan a vételárnak megfelelő 156 000 perui solt (3600 dollárt) kapott kézhez.¹⁰² Arról, hogy az MSZMP hogyan térítette meg ezt az összeget a diplomáciai képviselőnek, egyelőre nincs ismert dokumentum. Más esetekben, így például a Panamai Néppártnak 1968-ban juttatott árusegély esetén beviteli nehézségek miatt nem ért el a

¹⁰¹ MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1984/33. ö. e. Feljegyzés Aczél György részére, 1984. augusztus 10.

¹⁰² MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1971/50. ö. e. Javaslat a Titkárságnak, 1971. április 20.

támogatás a címzetthez. A panamaiak az első adandó alkalommal (amikor két év múlva pártdelegáció látogatott Budapestre) jelezték a problémát, így az MSZMP az árusegély „kiváltására” 3000 dollár kifizetése mellett döntött.¹⁰³ Beviteli nehézségek miatt döntött az MSZMP végül a portugál kommunista ifjúsági szövetség számára juttatott segély dollárban való kifizetése mellett.¹⁰⁴ (A szervezet szó szerint a csőd szélére került, ennek elkerülése érdekében a magyar párt a többi kelet-európai testvérpárttal is konzultált.)

Folytonosság mutatkozik abban is, hogy a magyar párt alapvetően az egyszeri segélyezésnek volt híve, a rendszeres juttatások rendhagyóak maradtak. Komoly nagyságrendet egyedül az 1954 óta folyamatos, Görög Kommunista Pártnak nyújtott támogatás jelentett, de annak nagy része (a görög emigránsok által gyűjtött összeg) forintban megtérült a párt számára. A GKP KB-nak nyújtott közvetlen támogatás egyébként túlélt minden görögországi rendszerváltást, a kommunista párt újbóli legalizálását is, és csak amikor már biztos volt a GKP görögországi túlélése, akkor, azaz 1980-ban állította le az MSZMP a folyósítást.¹⁰⁵ A támogatás másik részét, azaz az emigránsok adományainak továbbítását az MSZMP 1984-ig végezte. Ekkor felszámolták a külön e célra nyitott számlát.¹⁰⁶ Rendszeres támogatást kapott ezenkívül a Spanyol Kommunista Párt, mégpedig 1965-től, az SKP-aktivisták elleni halmozódó perek miatt fizetendő ügyvédi költségek megtérítésére, havi 500 dollár nagy-

¹⁰³ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1970/2. ö. e. Javaslat a Politikai Bizottságnak, 1970. június 16.

¹⁰⁴ MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1981/102. ö. e. Feljegyzés Gyenes András részére, 1981. április 2.

¹⁰⁵ MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1984/33. ö. e. Tájékoztató az MSZMP és a Görög Kommunista Párt kapcsolatairól, 1984. február.

¹⁰⁶ Uo. Kovács László levele Farkas Gyulának (MSZMP KB PGO), 1984. május 7.

ságrendben.¹⁰⁷ A kifizetést 1971-ben szüntették be, a spanyol párt egyre inkább szovjetellenes beállítottságára hivatkozva.¹⁰⁸ Ez persze nem jelentette azt, hogy a későbbiekben ne került volna sor további pénztámogatások folyósítására. 1975-ben az SKP kérésére Magyarország támogatást nyújtott a párt lapjának, a *Mundo Obrero*-nak napilappá való fejlesztéséhez;¹⁰⁹ 1987-ben pedig rendkívüli segélyként megkapták azt a dollárösszeget, amelyet az MSZMP korábban a szudáni, illetve az iráni pártnak szánt, de amelyért egyikük sem jelentkezett. Egyelőre ismeretlen okokból azonban úgy döntött a magyar párt, hogy nem egy összegben, hanem két részletben folyósítja a 10 000 dollárt. Az első részletet a madridi nagykövet, a másodikat a Spanyolországba látogató KB-osztályvezető adta át.¹¹⁰ Ugyancsak rendszeres juttatásban részesült az Argentin Kommunista Párt. 1971-től egészen 1989-ig, évi 2000 dollárt kapott a párt – hathavonkénti bontásban – hírügynöksége, a DAN alkalmazásában álló egyik újságíró fizetésére.¹¹¹ 1974–1983 között pedig az Uruguayi Kommunista Párt részesült rendszeres támogatásban propagandatevékenységének megsegítése céljából, havi 400 dollárt kaptak.¹¹²

107 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 362. ó. e. Előterjesztés a PB-nek, 1965. március 15.; MSZMP Politikai Bizottsága 1965. március 30-i ülésének jegyzőkönyve.

108 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1971/2. ó. e. Előterjesztés a Titkárságnak, 1971. szeptember 23.

109 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1983/87. ó. e. Tájékoztató az MSZMP és a Spanyol Kommunista Párt kapcsolatairól, 1983. augusztus 2.

110 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1986/109. ó. e. Feljegyzés Szűrös Mátyás részére, 1986. november 26.; Gecse Attila levele Dóczy Kálmán madridi magyar nagykövetnek, 1987. február 10.

111 MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 368. ó. e. MSZMP KB Titkárság 1970. december 21-i ülésének jegyzőkönyve.

112 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1974/2. ó. e. Javaslat a Titkárságnak, 1974. február 28. A leállításra indok nincs, az 1984-re elfogadott javaslatban a tétel már nem szerepel.

Amint a leírtakból is kitűnik, az 1970-es évtizedre átrajzolódt az „akceptor” pártok térképe. Míg korábban szinte kizárólagos volt a nyugat-európai pártok jelenléte e funkcióban, a Kádár-korszak utolsó évtizedeire alapvetően a „harmadik világ” kommunista pártjai számára nyújtott segélyt az MSZMP saját forrásából (kivétel az 1970-es években még részben illegalitásban működő „mediterrán” kommunista pártok). Ennek két oka van. Egyrészt ekkorra már alaposan bejáratódott a moszkvai szolidaritási alaphoz történő kifizetések rendszere, a nagyobb, vagy legalábbis stabilizálódott nyugat-európai pártok nem szorultak rá, hogy ad hoc módon kilincseljenek egy kisebb kelet-európai testvérpártnál segélyért. Másrészt a tartósan működő nyugati kommunista pártok köré ekkorra már megszerveződött az a céges háttér is, amely lehetővé tette a pártfinanszírozás indirekt módjainak alkalmazását is.

A Kádár-korszakban bilaterális alapon folyó pártsegélyezést a folytonosság és konszolidáció fogalmaival jellemeztem. Ennek végső letisztulása 1975-re érhető tetten: ekkorra ugyanis a magyar pártvezetés az esetenkénti döntésekről áttért az évenként megállapított elosztásra. Innentől kezdve a KB Külügyi, valamint a Pártgazdasági és Ügykezelési Osztálya évente egyszer összeállított egy előterjesztést, amelyben meghatározták, hogy adott naptári évben mely testvérpárt mennyi segítséget kap a dollár- vagy éppen a forintkeret – ide elsősorban a repülőjegyek megtérítése vagy az árusegélyek ellenértékének feltüntetése tartozott – terhére.¹¹³

Még ha a példaként említett egy-egy segély összege nagy – talán indokolatlanul nagy – tűnhet is, végigtekintve a

113 Az első ilyen előterjesztés: MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1975/2. ó. e. Jelentés és javaslat a Titkárságnak a testvérpártok anyagi segítségéről, 1974. április 24. Az utolsó: MNL OL M-KS 5. cs. 1046. ó. e. Javaslat a Politikai Bizottságnak a testvérpártoknak nyújtandó anyagi segítségre, 1988. november 29.

rendelkezésre álló forrásokon látható, hogy az MSZMP igyekezett minimalizálni azt a pénzmennyiséget, ami kiáramlik ezen a módon az országból. Az árusegélyek rendre jók voltak arra is, hogy magyar vállalatokkal szemben lépjen fel megrendelőként az MSZMP – függetlenül attól, hogy ezt persze nem jelentették be hivatalosan. Általában igaz, hogy a pénzsegélyt kérő párt-delegációk, ha Budapestre látogattak, csak kis összeget (nem ritkán a jelzett igénynek csak töredékét) tudták „zsebre vágva” magukkal hazavinni. „Amit az MSZMP adni tudott, az csak a zsíros kenyérre volt elég”¹¹⁴ – e megállapítással jól össze is lehet foglalni a bilaterális alapon nyújtott párttámogatások történetét. Az is igaz persze, hogy – egyetlen kivételtől eltekintve – a segélyezett pártok ez ellen sem tiltakoztak.¹¹⁵

A magyar állampárt és az indirekt pártfinanszírozás

Nehéz feladat az indirekt pártfinanszírozás történetét összefoglalni. Az eddigiekből kitűnt, hogy a kifejezetten párttámogatás célú kifizetéseknek valamilyen nyoma mindig marad, éppen ezért legalábbis mozaikszerűen rekonstruálható a valamikori mechanizmus. Az indirekt módon juttatott támogatások esetén ugyanis sokkal nehezebben különíthető el az a rész, amelyet pártfinanszírozásra fordítottak – de vannak olyan esetek is, amikor a támogatások – mint afféle fringe benefits – nem is váltha-

¹¹⁴ A szerző interjúja Berecz Jánossal, 2014. február 6.

¹¹⁵ Az egyetlen ismert kivétel a Libanoni Kommunista Párt, amely 1973-ban a felajánlott 2000 dolláros rendkívüli segélyt nem vette át, azt elégtelennek, „alamizsnának” nyilvánítva. Vö.: MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1985/66. ó. e. „MSZMP-LKP kapcsolatok” (ismeretlen dokumentum töredéke), 1974. június 25.

tók egy az egyben „aprópénzre”. A (gyógy)üdülésre meghívott külföldi kommunista funkcionáriusok, a pártosztóndíjjal Magyarországon tanuló káderek vagy ifjúsági mozgalmárok itt-tartózkodásának költségei amúgy is csak nehezen számszerűsíthetőek. Nem is erre helyezem a hangsúlyt a továbbiakban, hanem olyan mechanizmusok vizsgálatára, amelyekből bizonyosan származott anyagi előnyük a nyugati kommunista pártoknak.

E pártok számára a legfontosabb bevételi forrás a pártvállalatok hálózata volt. Némely kommunista párt, így mindenekelőtt a jól szervezett francia, már a háború előtt is tartott fenn úgynevezett céges holdudvart – különösen a Szovjetunióval folytatott kereskedelem volt a fő profilja e vállalatoknak. 1945 után persze kiterjedt az „ügyfélkörük” az Európa keleti felében hatalomra kerülő kommunista pártokra, illetve az általuk uralt államok külkereskedelmére is.

Francia pártvállalatokkal fenntartott kapcsolatokra már az 1940-es évek végéről maradt fenn bizonyíték Magyarországon. 1949. májusban Budapesten tartózkodott Charles Hilsum; a kommunista irányítás alatt álló Banque Commerciale d'Europe du Nord vezetője, aki nehezményezte, hogy Magyarország miért közvetlenül a francia földművelésügyi minisztériummal köt megállapodást gabona eladásáról, mikor agrár- külkereskedelemmel foglalkozó pártvállalatok is léteznek, amelyeken keresztül az egyébként szorult anyagi helyzetben levő Francia Kommunista Pártot is megsegíthetnék. Meg is állapodtak benne, hogy a következő 400 vagon kukoricát a Goldschmidt nevű francia cégen keresztül szállítja Magyarország, e vállalat ugyanis juttat a bevételéből a kommunista pártnak is.¹¹⁶ Egy másik pártcég, az építéssel-tervezéssel foglalkozó Berim vállalat ugyanebben

¹¹⁶ MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 222. ó. e. Feljegyzés, 1949. július 13. A forrásra Klenjanszky Sarolta kolléganóm hívta fel a figyelmemet, ezúton is köszönet érte.

az időben már képviselőt telepít Budapestre, magyar iparvállalatokkal folytatandó tárgyalások érdekében.¹¹⁷ Már a legalitás határán túlmenő elképzelésekkel is felléptek egyes pártvállalati képviselők: Franciaországban ugyanis készült egy film a bányászokról – kommunista szemszögből –, *Le Point du Jour* címmel. E filmet eladták Magyarországnak is, mégpedig jóval az ilyenkor szokásos árnál magasabb összegért (500 000 francia frankért), a francia fél viszont azt szeretne volna, ha magyar partnere ezen üzlet „fedésében” még 1,5 millió frankot átutal párttámogatásként. E kívánság persze teljesíthetetlen volt. „A Mafilmnek nincs módjában illegális pénzt juttatni Franciaországba, de sem egy Nemzeti Vállalat, sem a Filmhivatal egyébként sem használhat fel pénzt ilyen célra” – szögezi le egy Rákosi számára készült feljegyzés, amely végül az alábbi konklúzióra jut: „A francia párt támogatására más, közvetlenebb módot kell találnunk.”¹¹⁸ Mint a fentebb írottakból kiderült, ezt a gondot Moszkva levette az MDP válláról. 1950-től ugyanis működött a szolidaritási alap, amely megoldotta a kérdést.

A magyar külkereskedelem és a nyugati pártvállalatok közötti üzleti kapcsolatok hamar kiépültek. A franciák mellett megjelentek mások is. Olaszország és Ausztria irányában voltak elsősorban aktívak a magyar vállalatok, de – főleg az 1960–1970-es években – a görög pártcégekkel is gyakoriak voltak az üzletkötések.¹¹⁹ Az ezekben érintett pártcégek általában nem maguk importáltak vagy exportáltak, hanem csupán közvetítő-

¹¹⁷ Uo. Jelentés a Főtitkárságnak Roger Houet budapesti működéséről, 1949. április 21.

¹¹⁸ Uo. Feljegyzés Rákosi Mátyás részére Jean Jerome budapesti tárgyalásairól, 1949. március 1.; Feljegyzés Rákosi részére, 1949. július 14.

¹¹⁹ MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1980/2. ó. e. Tájékoztató a nem szocialista országokban működő testvérpártok vállalataival fennálló kapcsolatokról, 1980. október 17.

ként léptek fel: figyelték országukban a piacot, információkat gyűjtöttek, amelyek alapján aztán kapcsolatot létesítettek a szocialista külkereskedelmi vállalatokkal üzletelni kívánó nyugati céggel. Előfordult azonban a fordított helyzet is: amennyiben a nyugati tőkés vállalat üzletet szeretett volna lebonyolítani egy magyar céggel olyan ágazatban, amelyre a pártcégnek volt „monopóliuma”, a magyar fél tárgyalás nélkül a pártvállalathoz küldte, mondván: csak rajta keresztül hajlandó tárgyalni. E közvetítői pozíció ugyanis abba a kedvező helyzetbe hozta a pártvállalatot, hogy két forrásból is szert tehetett közvetítői jutalékokra – mind a magyar külkereskedelmi vállalat, mind a tőkés cég megfizette neki a díjat, amely szolgáltatásaiért – amelyet néha „kötelezően” látott el – járt neki. Ebben a konstrukcióban tehát a tőkés cégnek is támogatnia kellett országa kommunista pártját, hiszen a muszájból kifizetett jutalék minden bizonnyal a pártkasszába folyt be. Egy, az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztálya által elkészített összesítés szerint évi 5–6 millió dollár bevételhez juthatnak így a Magyarországgal üzletelő pártvállalatok (ezt persze globálisan értették, tehát nem csak a három fő irányra), bár hozzátették: a „...bevétel valóságos nagyságrendje ettől feltehetően lényegesen nagyobb, mivel az üzleti tevékenység során a tőkés vásárlóktól vagy eladóktól kapott jutalékok konkrét mértékéről nincsenek ismereteink”.¹²⁰ A magyar részről elfogadott jutalékkulcs egyébként nem volt kiemelkedően magas, néhány százalékot ért el (a 10 százalékot sohasem). Ez persze nem jelenti, hogy kis összegekről lett volna szó, hiszen például az 1970-es évek elején az ausztriai húsexportba beiktatott Primex osztrák pártvállalat magyar viszonylatban évente 400 millió schilling feletti forgalmat bonyolított, így csak ma-

¹²⁰ Uo.

gyar részről évi mintegy 7 millió schilling ütötte a markát.¹²¹ Hozzá kell tenni, hogy mindez bruttó értendő, tehát az osztrák cégnek ebből még adóznia kellett, továbbá saját fenntartásáról is gondoskodnia kellett belőle. Éppen ez a legnagyobb probléma, amely az indirekt pártfinanszírozás számszerűsítésekor felmerül, hiszen csak egyetlen szám ismert, nem pedig az, hogy a cég(ek) jövedelméből mennyi folyt végül a párt pénztárába.

A klasszikus kereskedelmi tevékenységtől némileg eltérő, de ahhoz mégis kapcsolódó üzletág a hirdetéseké, reklámoké. Ebből is származ(hat)ott bevétele a nyugati kommunista pártoknak, hiszen lapjaikban vagy ügynökségeiken keresztül hirdettek szocialista országokbeli vállalatok, például az IBUSZ magyarországi társasutazásokat a nyugatnémet párt lapjában, az *Unsere Zeit*-ben. E hirdető tevékenységből viszont érezhetően egyoldalúan oszlott el a haszon. A magyar külkereskedelem szemlátomást több bevételt remélt, mint amennyit realizálni tudott, és előfordult, hogy szóvá is tették a pártközpontban: csak azért dolgoznak továbbra is az addigi partnerrel, mert tudják, hogy pártcég, így folytatniuk kell az együttműködést.¹²²

Ami általánosságban a pártcégekkel való együttműködési kényszert illeti, a vizsgált időszakon belül tapasztalható az átláspontok „fellazulása” is. Az 1960-as években még határozott megrovásban részesül az a magyar vállalat, amely megszakította kapcsolatait nyugati kommunista érdekeltségű partnerével – „...véleményem szerint a »gazdaságosság« jelszavával nem kis politikai hibát követtek el...” – jelezte az illetékes nagykö-

121 MNL OL M-KS 288. f. 1975/8. ó. e. Az osztrák nagykövetség kereskedelmi tanácsosa Külkereskedelmi Minisztérium Fejlett Nem-Szocialista Országok Államközi Főosztályának küldött jelentésének másolata, 1975. június 12. Tárgy: Osztrák pártvállalatokkal való kapcsolatok tapasztalatai.

122 MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1967/9. ó. e. Presto Külkereskedelmi Propaganda Rt. levele az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának, 1967. július 11.

vet a KB Külügyi Osztályának.¹²³ Másfél évtized elmúltával ez annyiban módosult, hogy a párt hivatalos dokumentumában is elismerték: amennyiben a „piaci korszerűsítésre” a nyugati pártvállalat nem alkalmas (a magyar gazdaságpolitika korszerűsítését értették ezalatt), úgy el lehet tekinteni a kapcsolat fenntartásától, de csak úgy, ha a KB Gazdaságpolitikai Osztályát erről értesíti a magyar vállalat.¹²⁴

Tapasztalható volt az 1970-es évtizedben, hogy az új gazdasági mechanizmus nyomán előállt nagyobb vállalati önállóság a pártvállalatokkal fenntartott kapcsolatok lazításához vezetett, e kapcsolatokat ugyanis többen koloncnak érezték a nyakukon.¹²⁵ A nyugati pártcégek másfelől több alkalommal mellőzöttek érezték magukat, amiért nem ők nyertek meg egy-egy magyarországi megrendelést. Panaszkodtak is a pártközpontban, hivatkozva arra, hogy a Szovjetunióban és az NDK-ban „politikussággal” állnak efféle ügyekhez. A magyar párt első körben annyit válaszolt, hogy amennyiben a pártvállalat versenyképes ajánlatot tud tenni, biztosan ő fogja megkapni a megrendelést. Ha ajánlata nem versenyképes, akkor a pártközpont sem tud segíteni.¹²⁶ Ez így persze nem volt igaz: ekkor már körülbelül öt

123 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 1965/1. ó. e. Lajti Tibor (brüsszeli magyar nagykövet) levele Puja Frigyesnek (MSZMP KB Külügyi Osztály vezetője), 1965. április 9. Az ügyről egyébként kiderült, hogy csupán „vihár egy pohár vízben”, hiszen nem történt kapcsolatmegszakítás, csak egy üzletre kötött a Kultúra Vállalat szerződést egy belga tokés kiadóval – rögtön jelezve, hogy ha a belga kommunista kiadó azonos feltételek mellett vállalna az üzletet, rögtön szerződne vele is.

124 MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1980/2. ó. e. Tájékoztató a nem szocialista országokban működő testvérpártok vállalataival fennálló kapcsolatokról, 1980. október 17.

125 MNL OL M-KS 288. f. 23. cs. 1965/31. ó. e. Buzás József (Külkereskedelmi Minisztérium) levele Rév Lajosnak (MSZMP KB Államgazdasági Osztály), 1964. szeptember 8. Tárgy: Kapcsolataink franciaországi pártvállalatokkal.

126 MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1979/33. ó. e. Emlékeztető a Balogh Béla által közlőletről, 1979. október; Párizsban keltezett, 1979. október 11-i irat név nélkül;

éve rendszeres konzultációk zajlottak a pártközpont gazdaságpolitikai osztálya, a Külkereskedelmi Minisztérium és a három kiemelt nyugati párt gazdasági szakemberei között, a pártvállalatok jobb helyzetbe hozása érdekében. (A nagyságrend érzékeltetése érdekében: 1979-es adatok szerint Magyarország tőkés viszonylatú exportjának 7-8 százaléka bonyolódott pártvállalatokon keresztül, összesen 340 millió dollár értékben, ebből 170 millió olasz, 100 millió osztrák, 30 millió pedig francia relációban.) A magyar részről kidolgozott intézkedési tervben szerepeltek teljesen bevett intézkedések is a helyzet javítására. Például a magyar külkereskedelmi képviselők és a pártvállalatok közötti információáramlás intenzívebbé tétele, amelynek segítségével a pártvállalatok rendelkeznének a legtöbb információval a magyar exportban rejlő lehetőségekről. Előfordultak azonban a tisztességes versennyel egyértelműen összeegyeztethetetlen manipulációk is. „Olyan esetekben, amikor a pártvállalatok ajánlatai kedvezőtlenebbek, mint a konkurens tőkés vállalatoké, biztosítani kell, hogy a testvérpártok vállalatai ezeket a feltételeket bizalmasan megismerjék és lássák, hogy az üzlet elnyerése érdekében milyen erőfeszítéseket kellene tenniük” – szögezi le a pártközpontban készült előterjesztés, majd hozzáteszi: ha mégsem a pártcéggé lett volna a megrendelés, ennek okait is őszintén közölni kell.¹²⁷

Ezek már egyértelműen illegális mesterkedések a nyugati pártvállalatok helyzetbe hozása érdekében. Hasonlóan nem törvényes mechanizmusok működtek – az eddig rendelkezésre álló információk szerint – kizárólag olasz viszonylatban. 1966-ban jelezte az Italimpex olasz pártcég, hogy a közvetítői szolgálta-

Horn Gyula levele Bényi Józsefnek (párizsi nagykövet), 1979. november 19.

127 MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1980/2. ó. e. Tájékoztató a nem szocialista országokban működő testvérpártok vállalataival fennálló kapcsolatokról, 1980. október 17.

tásaiért járó jutaléokra az olasz állam igen magas, 40 százalékos adót vetett ki. Ennek kifizetését értelemszerűen el szerették volna kerülni. Az Italimpex budapesti képviselője ezért felkereste a Magyar Külkereskedelmi Bankot, hogy találjanak az adóelkerülésre valamilyen módot. Salusinszky István vezérigazgató közölte, hogy erre egy módot lát: ha az Italimpex képviselői feladatainak egy részét – névlegesen – átvinné a magyar Hungagent, amely aztán a befolyt jutalékot átutalhatná egy, az Olasz Kommunista Párt által megadott svájci bankszámlára. Az olasz párt 1966. május 19-én értesítette az MKB-t: elfogadják a konstrukciót. A Hungagent kötelezettséget vállalt arra, hogy csak névlegesen lesz képviselő, semmilyen idevonatkozó tevékenységet nem fog végezni, a hozzá érkező jutalékból csak annyit fog levonni, amennyi költsége neki az átutalásokkal keletkezik.¹²⁸ Egyelőre nem ismert, hogy mekkora forgalmat bonyolított az Italimpex ekkoriban, így nem tudjuk kiszámítani, mennyi többletnyereséget hozott számukra e konstrukció.

Ennek a mechanizmusnak az ismerete viszont segítséget nyújt egy fontosabb kapcsolat, a Terimpex magyar külkereskedelmi vállalat (állati és húsipari termékek exportjával és importjával foglalkozott) és a milánói központú Soresco olasz pártcég közötti viszony megértéséhez.¹²⁹ Az olasz cég már az 1950-es évek óta ellátta az olaszországi magyar húsexport képviselőt, 1971-ben például 508 ezer dollár jutalékhoz jutva. E bevételt pedig nem különösebben magas jutalékkulcsokkal sikerült elérnie: élő állatra 0,25%; nyers húsrá 0,25%; baromfira/tojásra/vadra/halra 0,5%; szalámira és hentesárura 1,0%; vajra/sajtra/kazeinre 1,0%; hús- és libamájkonzervre 1,5% ütötte a markát.

128 MNL OL M-KS 288. f. 23. cs. 1966/6. ó. e. Salusinszky István feljegyzése, 1966. május 19.

129 Jórészt más források alapján, de az itt leírtakhoz hasonlóan mutatja be a Soresco működését Stefano Bottoni e kötetben közölt tanulmányában.

1972-ben az együttműködést új szintre helyezték, ugyanis az eddigi tisztán OKP-tulajdonú céget vegyes vállalattá alakították át, amelynek tulajdonosa 50 százalékban a Terimpex – azaz végső soron a magyar állam –, 50 százalékban pedig az olasz fél (a kommunista párthoz kötődő személyek). A vegyes vállalati forma lehetőséget nyújtott ugyanis arra, hogy a megszerzett jutalék magyar felet illető része – illetve annak egy hányada – illegálisan visszajusson Olaszországba a párt bevételeként. 1972-ben így 302 ezer dollár „...került átutalásra Olaszországon kívül, amely a milánói cég könyveiben nem szerepel”.¹³⁰ Az átutalás valószínűleg itt is egy svájci bankban vezetett számlára történt. Amikor ugyanis Olaszországban 1976-ban egy szinte minden pártra kiterjedő korrupciós botrány tört ki, amely után – Guido Cappelloni, az olasz párt illetékes osztályvezetőjének tájékoztatása szerint – a közvélemény a kommunistákat tartja a legtisztább kezű pártnak, az Olasz KP közölte, hogy „...ne Svájcba, hanem Rómába utaljuk, olasz lírában (elővigyázatosságból)” a Soresco bevételeiből illegálisan nekik jutó pénzt.¹³¹ A megoldás végül az lett, hogy a Rómába menő magyar diplomáciai futárpostában továbbították a vonatkozó pénzüsségeket lírában – részben meg is vannak a bizonylatok.¹³² A svájci bankszámlák azonban megmaradhattak, hiszen még 1993-ban is újságozhatta az akkor már PDS-nek (Baloldal Demokratikus Pártja) neve-

¹³⁰ MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1973/8. ó. e. Tájékoztató az olasz pártvállalatokkal való gazdasági kapcsolatainkról, 1973. április 16.

¹³¹ MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1976/218. ó. e. Emlékeztető a Káplár Józsefnél 1976. március 16-án megtartott megbeszélésről, 1976. március 18. Ugyanez az irat megtalálható továbbá: MNL OL M-KS 288. f. 24. cs. 1976/1. ó. e. Emlékeztető Cappelloni [sic!] elvtárrsal, az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottsága osztályvezetőjével folytatott megbeszélésről, 1976. március 26.

¹³² MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 105. doboz 2. tétel 00457/1/1979-től 00457/8/1979-ig. A római magyar nagykövetség rejtjeltáviratai. Ugyanezek megtalálhatók: MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1979/75. ó. e.

zett párt egyik képviselője magyar tárgyalópartnerének, hogy Milánóban letartóztattak egy tisztviselőt egy ilyen számla miatt, amit állítólag külföldi – elsősorban kelet-európai – kommunista pártok támogatására használtak.¹³³ Feltehetően éppen fordított irányban folyhattak át pénzek azon a számlán, de ugyanennyire valószínű, hogy 1990 után mindkét félnek leginkább az állt érdekében, hogy ne bolygassák ezt a kérdést.

Egy másféle, a legalitás határain ugyan belül maradó, mégis félig-meddig konspiratíván lebonyolított konstrukció a magyar külkereskedelem szocialista táboron belüli helyzetét is érdekes megvilágításba helyezi. Ennek lényege az volt, hogy a szovjetek nagyon jól tudták: a tőlük exportált árukat élesen követik a nyugati elhárító szervek. A szovjet külkereskedelmi delegációkat szintén. A magyar „impexek” munkatársai viszont évente többször is kiutaztak üzleteket kötni nyugati országokba, így Moszkvában úgy vélték, a magyar külkereskedelmi aktivitás kevésbé gyanús, így azt be is vonhatják a saját, nyugati kommunista pártvállalatokkal folytatott üzleteikbe. Ennek alapján a Szovjetunió eladott Magyarországnak egy olyan terméket, amelyért Nyugaton is nagy volt a kereslet, de amelynek KGST-ára alacsonyabb volt a világpiaci árnál. Ezt a terméket aztán egy magyar külkereskedelmi vállalat eladta a nyugati pártvállalatnak világpiaci áron – a pártvállalat pedig akár világpiaci áron, akár felárral, eladhatta mint saját terméket. De hogy a Szovjetunió se fizessen rá az üzletre, a magyar külkereskedelmi vállalatot illető haszon – hiszen világpiaci áron adta el, így a KGST-árhoz képest nyeresége keletkezett – 80 százalékára igényt tartott. Ezt a hányadot egy, a magyar vállalat tulajdonában levő, magyar banknál vezetett külön számlára utalták, amely úgynevezett *loro*-számla

¹³³ PIL 981. f. Külügyi Osztály iratai, 5/13. ó. e. Kalmár György feljegyzése, 1993. március 16. Tárgy: Megbeszélés Roberto Cuillóval.

volt, csak formálisan a magyar vállalaté, valójában a szovjeteké. Amikor a pénz megérkezett, értesítették a szovjeteket, akik azt le is vették róla, miután egy magyar „bizalmi emberük” értesítette őket arról, hogy az levehető („bizalmi” abból a szempontból, hogy a KGB megbízhatónak tartotta – e személyi kör teljesen nem ismert. Törő András, a Hungarocoop egykori vezérigazgató-helyettese példaként Gerő Lászlót, az Interag volt vezérigazgatóját nevezte meg.) Az is előfordulhatott azonban, hogy nem pénzben kapták meg a szovjetek a részüket, hanem természetben. Egy esetben az osztrák pártvállalattól kapott pénzből a magyar fél Törökországban irhabundákat készíttetett, ez ment a Szovjetunióba fizetség gyanánt.¹³⁴

A leírtakból kitűnik, hogy döntően a magyar exportban volt szerepe a nyugati pártvállalatoknak – az importban elenyésző hányad bonyolódott rajtuk keresztül. „A »barátok« folyton haszontalan árukkal árasztották el a Szovjetuniót túl magas áron”¹³⁵ – e sommás megállapítás Magyarországra tehát egyáltalán nem igaz. A magyar külkereskedelem törekedett arra, hogy e terhes kötelezettségként kezelt üzletekből is igyekezzen nyereségesen kijönni. Egyetlen ellenpéldát lehetne eddigi ismereteink alapján mondani: az 1980-as évek második felében a Chemolimpex vállalat igyekezett mindenkire rásózni valamiféle fertőtlenítőszert, amelyet meg „kellett” vennie egy nyugatnémet pártvállalattól. Végül a Terimpexhez is jutott belőle, ahol az sokáig állt, majd végül egy szalmonellafertőzés elterjedésekor eléggé jól tudták használni.¹³⁶

¹³⁴ A szerző interjúja Törő Andrásal, 2014. március 12.

¹³⁵ Voslensky 1995, 195.

¹³⁶ A szerző interjúja Kárpáti Tamással, 2014. december 4. Persze a magyar külkereskedelem sem működött mindig racionálisan. Egy akkoriban elterjedt anekdota szerint Jean-Baptiste Doumeng, a francia Interagra pártvállalat vezetője, aki egymaga uralta a keleti országokkal folytatott agrárkereskedelmet, egyszer kifakadt: „Én

Ez viszont már az az időszak, amikorra megváltozott a magyar hozzáállás a kérdéshez. Ekkor fordult elő ugyanis először, hogy külföldi testvérpárt támogatás iránti kérését visszautasították. 1986 szeptemberében kereste meg a Libanoni Kommunista Párt az MSZMP-t mikrohullámú rádióátjátszó berendezés megvásárlása érdekében. Az MSZMP közölte vele, hogy az ilyen üzletet tisztán kereskedelmi ügynek tekinti, így semmilyen segítséget nem nyújt hozzá. Az adásvétel végül „technikai feltételek hiányában” nem valósult meg, de ezt Budapesten nem is nagyon bánták.¹³⁷ Újabb pártvállalatok jelentkezését is inkább lerázni igyekezett a pártközpont, helyettük a bejáratódott tőkés partnereket preferálta, még ha egy ciprusi pártvezető Berecz Jánoshoz fűződő személyes kapcsolatát is próbálta kihasználni pártja cégei érdekében.¹³⁸ Feltehetően a nyugati kommunista pártok is érzékelték, hogy milyen irányba haladnak a dolgok Magyarországon. Nem véletlen, hogy a reformokkal szemben végig kritikus Osztrák KP minden magyar vendégének a lelkére kötötte 1988 folyamán, hogy az osztrák pártvállalatoknak igyekezzenek minél több magyarországi megrendelést juttatni – persze kevés sikerrel.¹³⁹

nem értem magukat, magyarokat. Kijönnek Párizsba egy 25 fős delegációval, hogy megnézzenek egy tenyész bikát, mikor a fele pénzért meg tudták volna vásárolni!”

¹³⁷ MNL OL M-KS 288. f. 21. cs. vegyes/1. ó. e. 2. doboz. Feljegyzés Kádár János részére. 1986. szeptember 24.: MSZMP KB Külügyi Osztály távirata a bejrúti magyar nagykövetségnek. 1986. szeptember 19.: Tájékoztató az MSZMP és a Libanoni Kommunista Párt kapcsolatairól, 1989. január.

¹³⁸ MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1988/48. ó. e. Berecz János levele Németh Miklósnak, 1988. május 30.; Bartha Ferenc feljegyzése Németh Miklósnak, 1988. június 8. Berecz János személyes közlése alapján az illető ciprusi PB-taggal még a diákmozgalomból ismerték egymást, ezért fordult hozzá levélben. (A szerző interjúja Berecz Jánossal, 2014. február 6.)

¹³⁹ MNL OL M-KS 288. f. 32/b. cs. 1988/33. ó. e. Tájékoztató Grósz Károlynak az Osztrák Köztársaságban tett hivatalos látogatásáról, 1988. november 10.; Jelentés Berecz János ausztriai látogatásáról, 1988. december 13.

A magyar külkereskedelem és a nyugati pártvállalatok különleges kapcsolatainak – és ezzel az indirekt pártfinanszírozás mechanizmusainak – a rendszerváltás vetett véget. A külkereskedelem liberalizációja (az „impexek” súlytalanná tétele), majd a privatizáció kihúzta a talajt az efféle együttműködés alól. A nyugati pártcégek ideig-óráig bírták (a Soresco például 1996-ban ment tönkre), de korábbi funkciójukat már nem tudták betölteni. 1989 után pedig a rendszer magyarországi működtetőinek kisebb gondja is nagyobb volt a pártcégek életben tartásánál. Egyedül a loro-számlák okoztak fejfájást. Azokon ugyanis is maradt még pénz a legutolsóként lebonyolított ügylet után. A már az Antall-kormány idején kinevezett bankvezetők pedig szembesültek azzal, hogy a könyvelésben szerepel olyan pénz, ami voltaképpen nem az általuk irányított pénzügyi intézményé, mégis megvan. Vita alakult ki, hogy mi legyen e pénz sorsa. Végül bölcsen úgy döntöttek, hogy nem szabad újat húzni a szovjetekkel. Végül jelentkeztek ezért a pénzért is, de persze kétséges, hogy valóban a szovjet állam- vagy pártkasszába került a budapesti számláról levett összeg. Idehaza már csak azt kellett megoldani, hogy a pénz eltűnése is bekerüljön valahogyan a könyvelésbe. Végül egy névlegesen lebonyolított, látszólag bukással végződő liechtensteini részvényügyletre fogták az összeg hiányát.¹⁴⁰ Voltaképpen ezzel ért véget a magyar részről túlnyomórészt nemkívánatos kapcsolatrendszer.

A kommunista pártok közötti pénzügyi-gazdasági együttműködési rendszer három alapvető formájának – ami voltaképpen csak kettő –, illetve a magyar állampárt abban betöltött szerepé-

nek áttekintése után annyi állapítható meg, hogy ez a jelenség az államszocializmusnak nevezett rendszer elvitathatatlan része volt. Ahogy Magyarország nem állt a nemzetközi kapcsolatok középpontjában, úgy az MDP/MSZMP e rendszerben betöltött funkciója is alárendelt volt. A legalapvetőbb kérdésekben nem volt döntési helyzetben, a Moszkva által meghatározott pályán volt kénytelen mozogni. Árnyalatbeli eltérések azonban látszanak. A Rákosi-korszak szervilis, minden szovjet igényt teljesítő vonalvezetése a pártpénzek kezelésében is meglátszik. A Kádár-korszakban viszont egyre inkább tetten érhető a törekvés a rendszernek a magyar érdekeknek megfelelő átalakítására. A proletár internacionalizmus akkor a legjobb, ha Magyarország számára is származik belőle haszon, gondolhatták. A pártsegélyek „forintosítása” és árukkal történő felváltása, a külkereskedelemben kölcsönösen előnyös üzletek kötése egyaránt erről tanúskodik. A mozgástér fokozatos tágítása pedig itt is a rendszer lebontásához vezetett. A pártközi pénzügyi-gazdasági együttműködés története tehát tulajdonképpen leképezi a rendszer történetét. Tisztán látni azonban csak a többi szocialista országra vonatkozó összehasonlító kutatások elvégzése után lehet. További kutatásokat igényel még az állambiztonság és a pártközi pénzügyi együttműködés kapcsolatának feltárása is. A szovjet és az NDK titkosszolgálat a direkt pártfinanszírozás lebonyolításában is részt vett. Magyar viszonylatban erre feltehetően nem került sor – a külkereskedelem és az állambiztonság kapcsolatai révén viszont lehetett szerepe a „belügynek” az indirekt gazdasági együttműködésben.

¹⁴⁰ A szerző interjúja Törő Andrással, 2014. március 12.

Dokumentum

Részlet az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. december 13-i ülésének jegyzőkönyvéből

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár M-KS 288. f. 5. cs. 1046. ő. e.

„Grósz Károly: Elvtársak, a Politikai Bizottság tárgyalja a testvérpártoknak nyújtandó anyagi segítségre vonatkozó javaslatot, Kovács¹⁴¹ elvtárs az előadó, Kótai elvtárs részt vesz. Átadom Kovács elvtársnak a szót.

Kovács Béla: Tisztelt Politikai Bizottság! A Külügyi Osztállyal közösen összeállított tervezett költségvetés összege meg egyezik az előző évivel, és annak összeállítására a takarékosági szempontok szigorú figyelembe vételével került sor. A devizaelőirányzatok két részből tevődnek össze. Egyrészt a testvérpártoknak közvetlenül nyújtott pénzügyi támogatásból, a másik dolog a pártoknak lapjait megrendelésen [sic!] keresztül nyújtott segítségnyújtásból. Szeretném jelteni a Tisztelt Politikai Bizottságnak, hogy csak azokat a pártokat támogatjuk anyagiilag, amelyek elnyomtatásuk meg illegálisuk következtében képtelenek önfenntartásra. Szeretném azt is jelteni, hogy a támogatást igénylők köre az itt föltüntetetteken túlmenően, jóval szélesebb, és gondos mérlegeléssel választottuk ki a segélyezésre javasolt pártokat. Az esetenkénti túlméretezett igényeket minden esetben lecsökkentettük. Ilyen volt például a Libanoni Kommunista Pártnak a kérése, a rádióadóhoz mikrohullámú átjátszó berendezés kérésére. A szerény mértékű, devizális természetű támogatáson túl, forintba[n] jelentkező segélyeket

¹⁴¹ Kovács Béla: 1987–1989 között az MSZMP KB Pártgazdasági és Ügykezelési Osztályának vezetője.

nyújtunk testvérpártjaink nálunk élő menekültjeinek, ösztöndíjasainak egyrészt hivatalos külföldi utazásaihoz, különböző rendezvényeken való részvételre, a magyarországi életfeltételek kialakításához különböző ruházatvásárláshoz és így tovább.

A devizában és a forintban előirányzott tételeken túl más segítséget, a szerény mértékű ösztöndíjas fogadásán túl nem nyújtunk a pártoknak.

Kérem a Tisztelt Politikai Bizottságot, hogy a beterjesztett javaslatot szíveskedjék elfogadni.

[Grósz Károly:] Köszönöm szépen. Kótai elvtárs, van-e esetleg valami?

Kótai Géza: Igen, egyetlen apró dolog bizonyára feltűnt a Politikai Bizottság tagjainak, hogy Törökország Egyesült Kommunista Pártjánál a többihez képest viszonylag nagy összeg a 10 000 dollár. Annyit említenék meg, hogy Európa egyetlen illegálisban dolgozó pártja. Reméljük, hogy ez változni fog belátható időn belül. Ez indokolja, hogy kétszer annyit kapjanak most a törökök. Megérdemlik ezt a támogatást.

Grósz Károly: Köszönöm szépen. Kinek van kérdése, elvtársak? Tessék, Gyenes¹⁴² elvtárs!

Gyenes András: Ez egy nagyon régi gondunk, ezeknek a pártoknak a támogatása, főként ami a pénztámogatást illeti. Az ember végignézi a listán, és elkezd gondolkodni ugye, hogy van itt olyan párt, a Svájci Munkapárt, amelyiknek ötszáz dollárt adunk. Hát én sok éves külügyi tapasztalatom során sok békát lenyeltem, mindig nagyon kellemetlen helyzetbe[n] voltam, mikor egy-egy párt vezetőjével közölni kellett, hogy kérem, adunk 1000 vagy 1500 dollárt, olyan is előfordult, hogy az illető

¹⁴² Gyenes András: 1968–1970, majd 1971–1974 között az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője, 1975–1982 között külügyi KB-titkár, 1982–1989 között az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának elnöke.

közölte, hogy nem vagyunk koldusok. S visszautasított. A libanoni párt például. Én nagyon meggondolandónak tartanám, hogy ezt a formát fönntartsuk-e? Még akkor is, hogyha ezek a pártok pénzbeli segílyt kérnek. Addig én értem, amíg arról szól, hogy megrendeljük – mit tudom én – a kiadványukat x példányban, és ezen a címen folyósítunk számukra valamilyen pénzt. De a forma nagyon fontos szerintem. Ne zsebpénzeket osztogassunk. Sokkal célszerűbbnek látszana, talán ezeknek a pártoknak az esetében is, mint a hondurasi, vagy nem tudom, milyen párt még, ha ebbe a második pontba sorolt támogatási formába sorolnánk be őket. Inkább adjunk nekik repülőjegyet, bár azt hiszem, az sem csak forint, de ez a készpénztámogatás, ez – szóval nem hiszem, hogy jó dolog. Úgyhogy a kérdésem az lenne, hogy kell-e ehhez ragaszkodnunk? Föltétlenül igényt tartanak erre a formára és ebbe a mértékre [sic!] ezek a pártok?

Grósz Károly: További kérdés? Tessék. Kérdés nincs, hát akkor...

Kovács Béla: Igen, itt az 500 dollár esetében tulajdonképpen folyóirat- és napilapra történő előfizetésről van szó, nem pedig készpénzről.

(Közbeszólás: Egyik-másiknál ez fel van tüntetve, a többinél nincs.)

Grósz Károly: Tessék, Kótai elvtárs!

Kótai Géza: Tisztelt Politikai Bizottság! Én a felvetést a jövőre nézve jogosnak tartom, hogy konkrétabb formákat. De ezek a pártok kérik ezt a támogatást. Most az a helyzet, hogy az ő tevékenységükhöz illegális körülmények között dolgoznak, vagy erőteljesen visszaszorítják őket, ott a belső mozgáshoz is szükségük van, ott dollárba[n] kell fizetni. Na most, más szocialista ország[ok], más testvérpárt[ok] is adnak valami hasonló mértékűt, ebből áll össze nekik a létezésükhöz, a minimális létezésükhöz... De megfontolandónak tartanám, hogy a jövőre nézve felülvizsgáljuk, és őket magukat is felkészítsük arra, hogy talán

más formában – jelképes szolidaritás, tudom, hogy a mai gazdasági helyzetben minden dollár számít, de megemlíteném, hogy mindösszesen 70 000 dollárról van szó. És egyébként a tartalékokat sosem szoktuk felhasználni, inkább spórolunk belőle. Ők ezt a szolidaritásunk jeleként értékelik. Azzal együtt, hogy amit Gyenes elvtárs fenntart, a jövőre nézve megfontolandónak tartom, hogy esetleg korszerűbb formáját találjuk ennek a szolidaritás kinyilvánításának.

Grósz Károly: Köszönöm. Tessék, Nyers elvtárs.

Nyers Rezső: Énszerintem itt csak annyi tartozik a Politikai Bizottság hatáskörébe, hogy a 70 000 dollárt és az 5 700 000 forintot megszavazzuk-e? Az elosztás szerintem a főtitkárság feladata lehet. Úgyhogy információként vegyük tudomásul. Mindig utána egy évvel a főtitkárság, az terjessze ide, hogy kiknek adta, de legyen szabad [a] felhasználása és szükség van ilyenekre, de nagyon kicsinyesek ezek [sic!], hogy politikai döntés tárgyai legyenek.

(Közbeszólás: Fogadjuk el.)

Grósz Károly: Tessék, Szűrös elvtárs.

Szűrös Mátyás: Tisztelt Politikai Bizottság! Én a következőket mondanám a témával összefüggésben, és ezt nem is kellene jegyzőkönyvbe[n] rögzíteni. Volt korábban egy bizonyos titkos összeg, amit évente átadtunk az SZKP-nak. Ez 650 000 dollár volt. Ezt megszüntettük tavaly. Miután – hát – nem akartunk ebbe[n] sem teljesen egyedül maradni. Kiderült, hogy – hát ugye – a románok soha nem társultak, a lengyelek megszüntették, aztán a csehszlovákok, NDK-sok kezdtek el ingadozni. T[udni]i[llek] nem tudtuk, hogy ezt a pénzt ki kapja és hogyan kapja. Ez bekerült egy közös kasszába. S most ugye a Ponomarjov [sic!] elvtárs intézte – azért mondom, hogy nem kellene jegyzőkönyvbe venni – de hogy a...

(Nyers Rezső közbeszólása: ...amikor pénzügyminiszter voltam, összeszedtük a dollárt, a Kiss Károly átjött érte, és effektív[e] dollárba[n] egy csomagba[n] hozta ide, úgy vitték tovább.)

Ez tavalyig így volt. Ezt én csak azért mondom, hogy a Politikai Bizottság tudja, hogy ezt lezártuk Kádár elvtárs egyetértésével, és – hát – a Dobrinyin elvtárssal közöltük, hogy kérem, ez nem egy jó megoldás. Úgyhogy megszüntettük. Ezt így véglegesíteni kellene a Politikai Bizottság részéről és tudomásul venni.

A másik dolog, hogy teljesen jogos a Gyenes elvtárs felvetése és a Nyers elvtársé is, hogy itt egy keretet kellene csak megszabni, és adott alkalommal, ha szükségessé válik, megkérésrel fordulnak hozzánk, de az automatizmust, azt most már szüntessük meg. Igaz, hogy volt itt egy rotáció, hogy egyik évben a pártok egyik csoportja kapott, aztán következő évben más lista szerint adtunk, de ezt meg kellene egyáltalán már szüntetni mint módszert. Hanem ha kérésrel fordulnak hozzánk, akkor mérlegeljük ott. Ennek az összegnek a keretében.

A harmadik dolog, hogy van a támogatásnak egy más fajtája, a sajtóünnepségek. Az szerintem egy kulturált, célszerű megoldás, azt jó fenn tartani [sic!], tulajdonképpen oda lehetne áttérni bizonyos támogatásokat a pártok részére. Ezt akartam én kiegészítésül hozzáfűzni, hogy most is a Politikai Bizottság már csak a kereteket fogadja el, és a Külügyi Osztály javaslata alapján vagy a főtitkár, vagy pedig az illetékes titkár jóváhagyása elegendő lenne tulajdonképpen a jövőben. Köszönöm szépen.

Grósz Károly: Köszönöm. Jó, akkor azt javaslom, hogy Nyers elvtárs javaslata szerint a Politikai Bizottság vegye tudomásul ezt a két összeget. Az összeg felhasználását menet közben a szükségleteknek megfelelően intézzük, és amikor az esztendő lezárult, [és] a következő új összeggel idejövünk, akkor egyben jelentünk, hogy az elmúlt év tapasztalatai alapján hogyan gazdálkodtunk a reánk bízott hatalmas nagy vagyonnal. Jó? Köszönöm szépen.

(Nyers Rezső közbeszólása /nevetve/: Föllendültek-e tőle a mozgalmak?)

Köszönjük. Jó munkát!”

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL):
M-KS 276. f., 288. f.
MNL OL XIX-J-1-k 1945–1964. India 6. doboz.
MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 105. doboz.
Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL):
PIL 981. f.

IRODALOM

Baranyó György 1992: Mintegy 14 millió dollár „gurult” az SZKP-hoz. Dr. Györgyi Kálmán legfőbb ügyész nyilatkozik a bűnügy kivizsgálásáról. *Magyar Nemzet* október 16.
Borvendég Zsuzsanna 2015: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
Foitzik, Jan 1994: Aus der Buchhaltung der Weltrevolution. Finanzhilfen der „regierenden kommunistischen Parteien” für den internationalen Kommunismus 1950–1958. In Weber, Hermann–Staritz, Dietrich (szerk.): *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, 140–148.
Honvári János 2006: A hatalmi „elit” jövedelme az 50-es években. In *ArchivNet*, 2006/1. http://archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html, 2014. december 15.
Huszár Tibor 2007: *Az elitől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon. 1945–1989*. Budapest, Corvina.
Kéri Edit 1992: A guruló dollárok. *Szent Korona*, 1992/38. 6.
Loupan, Victor–Lorrain, Pierre 1994: *L'argent de Moscou. L'histoire la plus secrète du PCF*. Paris, Plon.
Montaldo, Jean 1977: *Les finances du PCF*. Paris, Albin Michel.
Morré, Jörg 2001: *Hinter den Kulissen des Nationalkomitees. Das Institut 99 in Moskau und die Deutschlandpolitik der UdSSR 1943–1946*. München, Oldenbourg.
Muzik, Peter–Schano, Michael 1981: Die linken Kapitalisten. *Trend* 1981/3. 66–90.

Schmidt Attila 1993: Fekete János: Nem tudom, mivel gyanúsítanak. Az MNB al-
elnöke csak engedéllyel mehet külföldre. Ki és hogyan gurította a dollárokat?
Népszava, 1993. február 13.

Thing, Morten 1998: The Communists' Capital. *Communist History Network Newslet-
ter*, 1998. április. <http://www.whatnextjournal.co.uk/pages/history/DKP.html>,
2013. február 22.

Voslensky, Michael S. 1995: *Das Geheime wird offenbar. Moskauer Archive erzählen
1917-1991*. München, Langen Müller.

Zaslavsky, Victor 2010: Die Finanzierung der Kommunistischen Partei Italiens
durch die Sowjetunion. In *Jahrbuch für internationale Kommunismusforschung*.
Berlin, Aufbau, 129-146.

STEFANO BOTTONI

„KÖLCSONÖSEN ELŐNYÖS” ÜZLET

Magyar–olasz gazdasági pártkapcsolatok
a hidegháború korszakában

A kelet–nyugati kapcsolatok „szürke zónája”:
néhány módszertani megjegyzés

Az Olaszország és a szovjet tömb, köztük Magyarország közötti
kapcsolatok vizsgálata során mindeddig kevés figyelem hárult
a gazdasági és pénzügyi viszonyok kutatására. Ez részben visz-
szavezethető arra is, hogy olasz részről az elsődleges források
nehezen hozzáférhetőek, másrészt a történetírás még mindig
ódzkodik ettől a könnyen átpolitizálható és az ellenőrizetlen
közbeszéd tárgyává tehető tematikától. Az Olasz Kommunista
Párt (OKP) történetével foglalkozó hatalmas szakirodalomban
továbbra is másodlagos szerepet játszik a gazdasági-pénzügyi
tényezők vizsgálata,¹ az OKP és a szovjet tömb kommunista

¹ Cervetti 1993; Gozzini–Martinelli 1998; Guerra 2005.

pártjainak kapcsolatával foglalkozó újabb kutatások elsősorban e kapcsolatrendszer politikai oldalára irányulnak.²

A gazdasági kapcsolatokkal is foglalkozó újságírók és elemzők adatokban gazdag, de alapvetően publicisztikai műfajú köteteket jelentettek meg, melyek középpontjában az egyes politikai és társadalmi erők (elsősorban az OKP és a CGIL, baloldali szakszervezeti tömb) által Kelet-Európával folytatott (informális, fél- vagy illegális) kereskedelem állt.³ A memoárirodalomból kiemelkedik Giuseppe Averardi volt kommunista párthivatalnok rendkívül jól dokumentált kötete,⁴ valamint a *Vodka-Cola* című jelentés, ami az 1970-es években kialakult virágzó kelet-nyugati kereskedelmi hálózat egyik legmélyebb vizsgálata. Nem véletlenül, mivel mértékadó vélemények szerint a rejtélyes identitású szerző mögött a nyugati titkosszolgálatok álltak.⁵ Noha Magyarországon a történetírás 1989-et követően gyorsan megszabadult az ideológiai kötelekektől, és jelentős tematikus változatosságról, illetve módszertani fejlődésről tett tanúbizonyságot, a kelet-nyugati kapcsolatok, különösen az Olaszországgal kapcsolatos,⁶ illetőleg a vatikáni keleti politikával és a Kádár-rendszer egyházpolitikájával összefüggő kérdések⁷ vizsgálata még mindig inkább politikai-diplomáciai nézőpontból történik, és csak kisebb figyelem irányul a gazdasági folyamatokra. Eközben a folyamatban lévő nemzetközi kutatásokból egyre erősebb-

² Általános kép: Garzia-Monzali-Bucarelli 2011. Romániáról lásd Santoro 2007. 1119–1148. Az OKP külföldi tevékenységének vizsgálatához fontos Pons 2006. Az OKP ellentmondásos kapcsolata a kelet-európai ellenzéki mozgalmakkal: Lomellini 2010.

³ Riva 2002; Selvatici 2010.

⁴ Averardi 2000, főleg a IX. fejezet.

⁵ Levinson 1978.

⁶ A teljesség igénye nélkül: Somlai 1996, 95–103; uő 2007, 239–259; Pankovits 2005; Andreides 2008¹; uő 2008², 156–176; Misur 2010; Csorba 2013.

⁷ Bővebben Szabó 2005; Fejérdy 2010, 361–374; uő 2011.

ben kitűnik, mennyire fontos szerepet játszott a politikailag és katonailag szembenálló tömbökhöz tartozó országok között a gazdasági, valamint tudományos-technikai együttműködés.⁸ Jelen írásban az alábbi kérdésekre keresem a válaszokat:

1) miként sikerült összeegyeztetni az ideológiai vonzódást az üzleti szemléletű partnerséggel?

2) milyen hatása volt a kereskedelmi kapcsolatok volumenére az időszakos politikai válságoknak, azaz mennyire sikerült függetleníteni a pártcégeken keresztül folytatott „védett kereskedelmet” a világpolitikai trendektől?

3) milyen illegális pártfinanszírozási technikák tették lehetővé a hidegháborús korlátokat elkerülő olasz-magyar kereskedelmi rendszert?

A kérdést a *Terimpex* Külkereskedelmi Vállalat és olasz partnere, a milánói székhelyű, az OKP irányította *Soresco* kereskedelmi közvetítő társaság közötti kereskedelmi kapcsolatokon keresztül vizsgálom meg. A *Terimpex* alapításának időpontjától, 1949. augusztus 1-jétől egészen 1989. december 5-ig, amikor a külkereskedelem újjászervezése megpecsételte az állami tulajdonú konszern sorsát, 40 éven keresztül kulcsszerepet játszott a magyar gazdaságban, hiszen övé volt a vágóhús külföldi értékesítésének monopóliuma, a teljes mezőgazdasági-élelmiszeri szektor, valamint a háziállat-tenyésztés. A szocialista Magyarország termelési szerkezetében, amelyben a tradicionális ágazatok, mint az állattenyésztés és az élelmiszer-feldolgozó ipar megőrizték kiemelt szerepüket, ez a konglomerátum rövid idő alatt nem szocialista országok felé irányuló magyar export zászlóshajójává lett, eljutván odáig, hogy a hetvenes évekre egymaga a teljes magyar export 15 százalékát bonyolította. Az 1968-ban beve-

⁸ Eloranta-Olaja 2005; Germuska 2009.

zetett új gazdasági mechanizmus esztendeiben a *Terimpex* széleskörű autonómiát élvezett, és a magyar sajtóban megszerezte magának az ország legjelentősebb „keményvaluta gyárának”⁹ állandó jelzőjét, ami nem is volt túlzó. 1969-ben a *Terimpex* már több mint 200 millió dollárral járult hozzá az ország valutatartalékához, míg az 1980-as évek elejére a dollárövezetbe irányuló exporttevékenységének értéke az egymilliárd dollárhoz közelített. Mindez azt eredményezte, hogy az állattenyésztési és mezőgazdasági-élelmezési tröszt a Kádár-rendszer vezetői számára egyszerre büszkeség- és aggodalomforrássá is vált. A *Terimpex* árucsereforgalma különösen jelentős volt Ausztriával, Nyugat-Németországgal és legfőképpen Olaszországgal, amely az 1960-as évek elejétől az 1980-as évek végéig Magyarország első számú kereskedelmi partnere volt a nem szocialista országok közül, miközben a Varsói Szerződésen belüli munkamegosztás keretén belül utóbbi két ország képezte a rendszer katonai és kémapparátusának két fő célpontját is. 1958-ban a *Terimpex* bonyolította az Olaszország felé irányuló magyar export 90 százalékat, több millió dollár értékben.¹⁰ 1971-re a vállalat 110 millió dollár értékben bonyolított áruforgalmat az olasz piacon, amely a teljes olaszországi árucseré-forgalom mintegy harmadát jelentette.¹¹ Ez a százalékos arány alig változott a következő két évtizedben.¹²

A kutatáshoz többféle és sokrétű forrást vettem igénybe. A fontosabb levéltári anyagok máig tartó hozzáférhetlensége miatt az olasz források elkerülhetetlenül szűkösek; ez alól a római Gramsci Intézet (Istituto Gramsci) levéltára jelent kivételt.

⁹ *Szabad Föld* 1968. október 27.

¹⁰ Pankovits 2005, 80.

¹¹ *Esti Hírlap* 1972. május 13.

¹² Lásd a Központi Statisztikai Hivatal 1970 és 1989 közötti *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyveit*.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) fellelhető bőséges forrásanyag közül feltétlenül megemlítendő a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Bizottságának iratanyaga. Ezen belül az olasz pártgazdasági kapcsolatokra vonatkozóan fontos iratokat találtam a Titkárság és a Politikai Bizottság jegyzőkönyveiben, Rákosi Mátyás 1948 és 1956 közötti bizalmas levelezésében, a gazdasági osztály irataiban, a magyar Külügyminisztérium és a római magyar követség közötti rejtjelüzenetekben, nemkülönben a római és a milánói magyar kereskedelmi képviselők irataiban. Alapvetőek a Külkereskedelmi Minisztériumnak az Olaszországgal folytatott kereskedelmi forgalomra vonatkozó iratai is (ezek 1980-ig hozzáférhetők), valamint az MNL OL-ban található, sajnálatosan csak két aránylag rövid időintervallumot (1950–56; 1986–91) felölelő *Terimpex*-fond. Hasznomra volt még ezen kívül a Közép-Európai Egyetem (CEU) keretén belül működő Nyílt Társadalom Archívum¹³ sajtóadatbázisa, illetőleg a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) belső használatra szánt, kereskedelmi áruforgalommal foglalkozó elemzéseinek évkönyveit őrző *Terimpex* dosszié. A magyar kommunista rendszer érzékeny külkapcsolatai fölötti különleges politikai-ideológiai „ellenőrző” funkció miatt bizonyultak végül fontosnak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) a külkereskedelem egyes, a magyar–olasz kereskedelmi árucseré forgalomban dolgozó funkcionáriusok információs tevékenységének tulajdonítható iratai; úgy, mint a számos 1948–49-ben, az 1956-os forradalmat követően, illetőleg a hetvenes években Olaszországba menekült diplomata, hivatalnok és kereskedelmi ügynök terhére elkészült perirat.

¹³ Open Society Archive (OSA), Budapest, HU OSA 300-40-1, box 762: *Terimpex* Külkereskedelmi Vállalat 1954–1988.

Mielőtt elmélyülnénk a magyar helyzet vizsgálatában érdemes kiemelni, hogy Olaszország az 1950-es évektől kezdődően, amint az a hatalmas dokumentációs anyagból kitűnik, különleges helyet töltött be a kelet–nyugati kapcsolatokban. Ebben a nyugati tömb legnagyobb és legbefolyásosabb kommunista pártjaként az OKP fontos közvetítő szerepet játszott. Ugyanakkor a hidegháborús időszakban a kelet–nyugati irányú kereskedelemre szakosodott gazdasági társaságok tevékenységét nem övezte különösebb titokzatosság: a főbb politikai szereplők és a biztonsági szervek előtt ismert és nagymértékben elfogadott párhuzamos gazdasági rendszert alkottak. A kontinens két része közötti tartós politikai és diplomáciai konfliktus mögött létezett egy formális, és egy még jelentősebb informális együttműködési terület is. Ennélfogva, rengeteg még a kiaknázandó téma a közel fél évszázadig kettéosztott kontinens társadalomtörténetét illetően, és a transznacionális gazdasági kapcsolatok vizsgálata is meglepő és eredményes perspektívákat tárhat fel. Igazán egy gazdasági elemzésen keresztül válna láthatóvá a gazdasági szükségszerűség összetett szerkezete, a politikai stratégiák, ideológiai összeütközések, államigazgatási és számviteli praktikák, a személyes kapcsolatok, a korrupció, valamint a kémtevékenység – a hidegháború mindennapjai annak különböző vonatkozásaiban.

A kereskedelmi hitelközvetítés rendszerének bejáratása, 1948–1960

A hidegháború első éveiben az élénk ideológiai-katonai versengés és a NATO részéről a COCOM-lista, a stratégiai technológiák exportját ellenőrző bizottság bevezetése komoly csökkenést eredményezett a szovjet világgal folytatott árucseré-forgalom-

ban. Ebben az irányban hatottak elsőként a háborús jóvátétellel, majd a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok újrapozicionálásával kapcsolatos szovjet politikák. A tömbök közötti kereskedelem számára a csekély szabadon maradt területek egyike a mezőgazdasági termékek piaca volt, amely a gabonaféléktől a déligyümölcsökön keresztül a húskészítményekig számos terméket magába foglalt. A dollárban folytatott árukereskedelem, tehát bizonyos *profit* realizálásának szükségessége, összekapcsolódott Moszkvának és csatlósainak azon szándékával, hogy legális kereskedelmi csatornákat használjanak a nyugati országok kommunista pártjainak anyagi támogatása érdekében. Az olasz, nyugat-német, francia, belga, osztrák és izraeli piacokon való működéshez a *Terimpex* kereskedelmi közvetítő társaságként szolgált.

Annak ellenére, hogy az egypártrendszerek működtette kelet–nyugati kereskedelmi csererendszerekre vonatkozó magyar dokumentáció közel sem teljes, kijelenthető, hogy ezen kereskedelmi társaságok olaszországi jelenléte 1948 decemberétől erősödött meg, amikor a két ország aláírta a bilaterális kereskedelmet előmozdító, első háború utáni szerződést.¹⁴ Gondolok itt a *Simesre*, a mezőgazdasági területen és a déligyümölcsexportban monopolhelyzetben levő magyar *Agrimpex* partnerére, vagy a torinói székhelyű, Augusto Doro kommunista funkcionárius irányította *Nordexpora*, az ismeretlen eredetű, de az iratokban többször szereplő *Co.Ce.Or-ra* vagy mindenekelőtt a *Socofinra* – a későbbiekben *Sorescora*, amely 1950 novemberétől lett a *Terimpex* kizárólagos partnere.¹⁵

Az Olasz Kommunista Párt (OKP) részéről az 1950-es évek közepéig a szovjet tömbbel folytatott kereskedelmi kapcsolatok

14 MNL OL Külügyminisztérium XIX-J-1-j, Olaszország 1945–64, 32–33. doboz

15 MNL OL Külügyminisztérium XIX-J-1-j, Olaszország 1945–64, 4. doboz.

politikai irányításáért Eugenio Reale szenátor volt felelős, akit munkájában Norberto D'Alessandro, majd ezt követően Nullo Muratori, a pártnak a szovjet tömbbel kereskedő import-export cégeinek általános igazgatója segített. Ahogyan azt az OKP történetének kutatói megjegyzik, noha a sajtó- és rendőrségi források több tízmilliárd lírara becsülték a párt éves mérlegét azokban az esztendőben, amely nagyobb részt diplomáciai csatornákon keresztül lebonyolított közvetlen kifizetésekből és a kommunista országokkal folytatott üzletek 5 százalékos hasznából állt, mindennek nem volt nyoma sem a hivatalos közleményekben, sem pedig az OKP titkos levelezéseiben.¹⁶ Magyar részről fontos szerepet játszott a római képviselő kereskedelmi irodája, valamint a Külkereskedelmi Minisztérium olasz referatúrája, ahol az igen hasznosnak bizonyuló római tanulóévekből visszatérő Tóth Ida 1951-től az 1970-es évek végéig a titkos kereskedelem központi szereplője volt.

1956-ig a pártirányítás alatt álló árucsererendszer kialakítása közvetlenül a legmagasabb politikai szinten történt. Eugenio Reale szenátor, aki Carlo Farini parlamenti képviselővel együtt az *Oggi in Italia* című rádiós műsor felelőse volt, évente többször Budapestre utazott „a párt titkos ügyeinek lebonyolítása”¹⁷ érdekében. A titkos ügyletekkel mások is foglalkoztak az OKP részéről: Matteo Secchia, az OKP főtitkárhelyettesének testvéröccse, néhány esztendeig Togliatti személyi titkára, és Edoardo D'Onofrio képviselő, a Központi Bizottság tagja. Utóbbi nem mellesleg a belső rendészeti és információs szolgálataért felelt, és személyesen felügyelte az 1948-as választási kudarcot köve-

¹⁶ Gozzini–Martinelli 1998, 154–156.

¹⁷ MNL OL 276 f. 98. cs. [Központi Bizottság Külügyi Osztály] 63. ö. e. 41. 183, 241, 245–246, 269, 367 [Farini 1951–53-as magyarországi útjainak jelentései]. Lásd még APC MF 218: 1952. január 3; Farini 1951. december 21–27-i utazásának jelentése [Kelet-Berlin–Budapest–Varsó–Prága].

tően Kelet-Európába menekült több száz olasz partizán múltú kommunista „politikai munkáját”.¹⁸ Tekintettel arra, hogy a monopolhelyzetben lévő külkereskedelmi társaságok vezetőivel a kereskedelmi tárgyalásokban magyar részről lehetetlen volt direkt megbeszéléseket folytatni, a nyugati testvérpártoknak nyújtott anyagi segítségekről folytatott tárgyalások egyenesen a legfelsőbb pártvezetést érintették. Az ötvenes évek első felében az MDP Titkárságának címzett titkos emlékeztetőket és jelentéseket gyakran szerkesztette Háy Gyula külkereskedelmi miniszter, valamint a közgazdász végzettségű befolyásos központi bizottsági tag, Friss István. Mindenesetre számos alkalommal kellett az Országos Tervhivatal elnökétől, Vas Zoltántól, egészen az első titkár Rákosi Mátyásig bezárólag felhívni a magas rangú pártvezetők figyelmét a bonyolult magyar–olasz pénzügyi összefonódásokra.

A negyvenes évek végétől a magyar–olasz kereskedelmi csereforgalom az OKP számára a magyar fél által biztosított „jutalékokkal” is gazdagodott, az általuk ellenőrzött társaságok támogatásáért cserébe.¹⁹ A szigorú rendőrségi ellenőrzések elkerülése végett a magyarok különféle módszerekkel értesítették az OKP-t a megállapított „megbízási jutalékról”. A Togliattival folytatandó megbeszélésekre 1950 februárjában Rómába érkező Friss személyesen nyújtott át Matteo Secchiának egy, az értékét tekintve nem pontosan meghatározott dossziét.²⁰ 1951. július 21-én az MDP Külügyi Osztályának egyik felelőse, Bebrics Anna közölte Realéval és D'Onofrióval, hogy a fizetés a

¹⁸ Sechi 2006, 433.

¹⁹ Első évekről szóló terjedelmes dokumentáció található a Terimpex iratok között MNL OL XXIX-G-22-b, Állat és Terményforgalmi Külker. Nemzeti Vállalat – Terimpex, 1–4. doboz.

²⁰ MNL OL 276/65/140 [Rákosi Mátyás titkársága] Friss István beszámolója Rákosi számára, 1950. február 28.

Magyar Nemzeti Bankon keresztül megtörtént, a kedvezményt pedig 101.613 svájci frank, közel 14 millió olasz líra jutalék értékben jóváírták az OKP által egy svájci hitelintézetben megnyitott számlára.²¹ 1952 októberében a *Socofin*, az OKP gazdasági társasága 3 millió líra jutalékra tett szert 600 millió líra értékű friss vágóhús olaszországi importja után, amely megegyezett az *Ufficio Italiano Cambinál* elhelyezett összeg 2 százalékaival.²²

A korszakban folytatott sűrű kétoldalú levelezésből a két párt közötti kereskedelmi együttműködésben olyan strukturális hibák mutatkoznak, amelyek veszélyeztették az üzlethatékonyságot és a rentabilitást. Az OKP és kapcsoló szervezetei, a szakszervezetektől a szövetkezetekig kihasználták a kiváltságos magyar és kelet-európai csatornát saját kizárólagos céljaik finanszírozása érdekében egy olyan időszakban, amikor az olasz hatóságok folyamatos nyomás alatt tartották ezeket. A bizonygatott internacionalista szolidaritás ellenére a magyarok az OKP részéről gyakran önző és nagyképű hozzáállást tapasztaltak a kelet-európai partnerekkel szemben. A bizalmatlanságot jól szemlélteti egy 1956 júniusában kelt követségi jelentés:

„Miniszter elvtársnak jelentek, hogy június 5-én Mandula elvtárs kérésére a követségre bejött Reale elvtárs. A beszélgetés folyamán felvettem, hogy Olaszországgal ez évben megkötött kereskedelmi szerződésünk 75 százalékos emelkedést irányoz elő. Mi nem csak teljesíteni, hanem túlteljesíteni akarjuk a szerződésben vállalt kötelezettségeket. Úgy látjuk, mindkét részcso-
lalt az előfeltételek. Azokkal a polgári vállalatokkal, melyekkel kapcsolatban vagyunk, kedvezően kezd alakulni, illetve kiszélesedni a kereskedelmünk. Tehát felfelé ívelő tendenciát mutatnak. [...] Mi azt szeretnénk, ha a velünk kapcsolatba levő pártvállalatok is ebbe az irányba fejlődnének. Hiszen

²¹ MNL OL 276/98/63, 1.

²² MNL OL XXIX-G-22-b [Terimpex], 36. doboz, 82. tétel.

közös az érdekünk, ennél fognak [!] is szükséges, hogy a velük lévő forgalmunk is emelkedjék. A feladatunk is jóval nagyobb, mint a múltban volt, és tovább szeretnénk bővíteni ezirányú munkánkat. Sajnos pont a pártvállalatokkal való kereskedelmünk nem fejlődik ebbe az irányban. Ezen vállalatok vezetői nem keresik fel a kirendeltséget, és nem veszik fel a kapcsolatot közvetlenül Mandula elvtárral, még csak levélben sem, pedig mindegyiket értesítette az új kirendeltség vezetőjéről. Pedig úgy látjuk, hogy nagyon sok megbeszélendő lenne ezen vállalatok vezetőivel. Mandula elvtárs véleménye szerint, ezért külön nem kellene Rómába jönni, hanem alkalmilag mikor itt járnak keresni fel. Ezen vállalatoknál nem érezhető a velünk való forgalomban, a két ország kereskedelmi kapcsolatában beállt kedvező változás. Reale et. azzal indokolta a passzivitást, hogy mi ezen vállalatokon keresztül nem vásárolunk kender és citromot. Mandula et. kifejtette, hogy a főkérdés részünkről először az, hogy árut kell eladni, hogy utána vásárolni is tudjunk. Szívesen igénybe vesszük ezen vállalatok közvetítését, ha az említett kérdéseket kedvezően szorgalmazzák és kedvező ajánlatokat tesznek Reale et. által említett cikket vásárlására. De a múltban az történt, hogy ezek magasabb árértékű ajánlották fel áruikat, mint más olasz cégek. Reale et. helytállónak tartotta az észrevételeinket és ígérte, hogy utasítja ezeket a vállalatokat a magyar áruk fokozottabb elhelyezésére és odahat, hogy a jövőben az említett vállalatok vezetői személyesen is vegyék fel a kirendeltséggel a kapcsolatot és tárgyalják meg a kereskedelmi kapcsolat bővítésének lehetőségét.”²³

Más esetekben viszont épp az ellenkezője történt: a magyar kereskedelmi képviselők százalékos arány alapján kötöttek üzleteket az OKP által *nem* ellenőrzött cégekkel is. A Külkereskedelmi Minisztérium több ízben érezte szükségét, hogy elkerülendő és ajánlott társaságok neveit tartalmazó körleveleket adjon ki. A listán szerepelt a *Simes* is, amelynek kereskedelmi ügynökeit

²³ MNL OL XIX-J-1-j, Olaszország 1945–64, 24. doboz, 005631. Róma, 1956. június 12. A PCI vállalatok Magyarországgal való kereskedelmi kapcsolata.

külön be is mutatták.²⁴ Bár a Magyarországgal folytatott kereskedelmi forgalomban érdekelt olasz vállalkozások nagy többsége északon volt található, Bulgáriával és Csehszlovákiával ellentétben, amelyek már az ötvenes évek elején kereskedelmi hivatallal rendelkeztek Milánóban, a magyar képviselet csak 1961 áprilisában nyitotta meg kapuit. A magyarhoz hasonló fejletlen kelet-európai gazdaságok számára, amelyeket 1951–53-ban Sztálin erőfeszítései és a „megemelt” első öt éves terv végrehajtása még jobban eltorzítottak, az OKP rendelkezésére bocsátott, és a műveletekben részt vevő olasz funkcionáriusok által nem kellőképpen értékelt banki jutalékok vagy pénzadományok forrásainak előteremtése hatalmas megerőltetést jelentettek. Ez az erkölcsi dilemma nem egy esetben okozott nézeteltéréseket a felek között, amelyeket politikai közvetítőknek kellett elsimítani.²⁵ Végül mindkét országban a megbízható vállalati vezetők és a gazdasági keretek hiánya arra kényszerítette a politikai vezetőket, hogy gyakran személyesen exponálják magukat olyan kereskedelmi tranzakciókban, amelyeket „titkosnak” szántak, de amelyekről így a rendőri szervek bőséges dokumentációval rendelkeztek. Például szolgálnak erre az 1951–53-as olaszországi bírósági vizsgálatok, majd ezt követően az 1954 őszén az OKP társaságainak székhelyein lefolytatott házkutatások. Erről a következő összefoglaló jelentés tanúskodik:

„Az OKP elleni adminisztratív intézkedések, melyek a párt gazdasági forrásait volnának hivatva megszüntetni, nem találtak nagy lelkesedésre azon cége

24 MNL OL XXIX-G-22-b, Állat és Terményforgalmi Külker. Nemzeti Vállalat – Terimpex, 1950–1957, 5. doboz, 02-097. A Külkereskedelmi Minisztérium körlevelei, Budapest, 1951. május és október.

25 MNL OL 276/98/63 181-184. Lastofka Béla, a római diplomáciai képviselet kereskedelmi képviselője. Feljegyzés Házy elvtárs számára a Realéval és Muratorival folytatott megbeszélésről, 1951. október 8.

körében, amelyek a béketábor országaival kereskednek. A tény ugyanis az, hogy a kormány idevonatkozó intézkedései ezeket mind sújtja. Ezen cégek ki vannak téve a hatóságok állandó zaklatásainak, és az utóbbi időben pl. az Artex képviselőjénél egy 7 tagú, a Terimpex képviselőjénél egy 3 tagú rendőrségi különítmény nyomozott napokon keresztül. Rendőrségi vizsgálatokról egyébként több cégtől értesültünk”.²⁶

Az OKP közvetlen szerepe nagy biztonsági kockázatot jelentett az olasz hatóságok által szigorúan ellenőrzött társaságoknak. Reale, aki elégedetlen volt a kereskedelmi csereügyletek nagyságrendjével és az alkalmazott módszerekkel, felajánlotta Togliattinak a lemondását, amit utóbbi egyébiránt már 1949 tavaszán sem fogadott el.²⁷ Az elkövetkező évtizedet az ismétlődő botrányok, a párt belső vizsgálatai, letartóztatások vagy – magyar részről – jelentős politikai károkat okozó disszidálások jellemezték. A sort az 1948-tól 1950-ig a titkos kereskedelmi üzletekben igen fontos szerepet játszó magyar követségi kereskedelmi tanácsos, Szekeres György nyitotta, aki megbízatását hátrahagyva 1951-ben Franciaországba menekült, nyomban utána pedig Nyugat-Németországba. Ott fogták el a szovjet biztonsági szervek, kiadva őt a magyar hatóságoknak, akik ezt követően négy év börtönbüntetésre ítélték.²⁸ Viszont valószínűleg épp a menekülése idején Szekeres által szolgáltatott információk tették lehetővé azt a letartóztatási hullámot, amely az OKP kelet-európai kereskedelemmel foglalkozó 80 funkcionáriusát sújtotta. Ennek hatására, ahogyan azt egy 1951 júniusában Rómából

26 MNL OL XIX-J-1-j Olaszország 1945–64, 4. doboz, 0028/2. Róma, kereskedelmi tanácsos. 1954. évi gazdaságpolitikai összefoglaló jelentés.

27 MNL OL 276/65/40 2-3. Szekeres György a római magyar követség kereskedelmi tanácsosa. Feljegyzés Rákosi Mátyás számára az OKP üzeneteiről, 1949. június 11.

28 ÁBTL, 3.1.9. V-88814, Szekeres György vizsgálati dossziéja.

Rákosinak küldött távirat tanúsítja, néhány hónapra egyenesen fel is kellett függeszteni „a titkos-üzleteket”.²⁹

A nehézségek és sikertelenségek a kereskedelmi közvetítés rendszerének újjászervezésére serkentették a feleket, kihasználva azt, hogy az Egyesült Államok a háború utáni újjáépítés támogatása érdekében jóváhagyásáról biztosította Olaszországot a kelet-európai kereskedelmi kapcsolatok bővítése tekintetében. Mindazonáltal az olasz kormány korlátozta a kommunista ellenzék által ellenőrzött kereskedelem kiterjedését és jelentőségét, kizárva a gépek és precíziós műszerek import-exportját. Ennek ellenére, az Olasz Külkereskedelmi Minisztérium alkalmazottai szerint, akikkel a volt külügyi államtitkár Reale napi szintű munkakapcsolatot tartott fenn, Magyarországnak nem volt más választása, mint elfogadni a hagyományosan a mezőgazdasági termékeken és vágóállat-állományon alapuló kereskedelmi áruforgalom ilyen folytatását, máskülönben Olaszország más piacok, például Jugoszlávia felé fordult volna.³⁰ A kapcsolatjavítás feltételeként a kereskedelmi társaságok vezetésében új, az OKP-hoz csak közvetetten kapcsolható emberekre volt szükség, mint Vittorio Savi, aki több mint két évtizedig volt a *Soresco* vállalat ügyvezető igazgatója. Savi első említése a magyar dokumentumokban 1952. október 27-éig nyúlik vissza, amikor is a *Socofin*, az import-export tekintetében monopolhelyzetben lévő és a magyar *Terimpex*-szel együttműködő *Soresco* elődjének képviselőjeként Budapestre érkezett. A fiatal, komoly és felkészült Savi kitűnő benyomást tett a magyar fővárosban, így a külkereskedelmi miniszter rábízta a piac legértékesebb, vágóállatokkal foglalkozó részét.³¹

29 MNL OL 276/65/140 6. Berei Andor Rákosinak, 1951. június 8.

30 MNL OL XXIX-G-22.b, 24. doboz 49. tétel.

31 MNL OL XXIX-G-22-b, 36. doboz, 82. tétel.

Az ötvenes évek első felének nyitásait ennek ellenére egy sor egymással összefüggő esemény tette hiábavalóvá. Válaszul az 1956. októberi forradalom kegyetlen elfojtására, a Nyugat a Kádár János vezette szovjetbarát rendszer ellen diplomáciai elszigetelési stratégiát léptetett életbe. A kereskedelmi bojkottot elősegítette a disszidálások hatalmas száma is, amely ízekre szedte ezt a magyar kommunista állam számára fontos és érzékeny szektort. Egy 1957-es beszámoló szerint a forradalom idején, illetve azt követően a külkereskedelemmel foglalkozó magyar vállalatoknak 577 hivatalnok disszidált, és ebből 17 csak a *Terimpex*től. A disszidensek között minden szint képviselve volt: 2 igazgató, 120 kereskedelmi megbízott, 37 kormányzati funkcionárius és 22, a diplomáciai képviselőkön és követségeken szolgálatot teljesítő kereskedelmi képviselő is megtalálható volt, köztük olyanok is, akik Rómában dolgoztak.³² Ami az olasz viszonylatot illeti, miután Eugenio Reale, a párt titkos finanszírozási rendszerének megalkotója és legnagyobb ismerője elhagyta az OKP-t, az általa ellenőrzött közvetítési rendszer pedig az összeomlás szélére került.³³ Reale alapvető, de a történetírás és a pártemlékezet számára látszólag ismeretlen szerepe egy bonyolult korrupciós mechanizmus működésében nyers őszinteséggel mutatkozik meg abban az 1957. január 7-i, láthatóan az OKP Titkárság, tehát Palmiro Togliatti részére készített névtelen, de igen részletes jelentésben, amely alapján kizárták a pártból az „áruló” Realét.

„Kapcsolatai is – noha a munkával együtt jártak – olykor félreérthető kihatással voltak, amelyeket személyesen intézett és nagy titokban tartott a legnagyobb bankvezérekkel vagy monopolista vállalatok igazgatóival.

32 MNL OL 288/23/16 [MSZMP Államgazdasági Osztály] 101–123.

33 Averardi 2000, 215–218.

Mindeközben, és több alkalommal, a szóbeli megállapodásokkal sem volt felkészült, hogy milyen jutalék illet meg minket a meghatározott üzletekért, így aztán amit számunkra jóvá kellett volna írni a kereskedelmi szolgálatért inkább látszott csekély adománynak, mint járandóságnak. Nézzük például a RIV Bertolone ügyét, amely amennyire emlékszem, csak egymilliót juttatott Realénak egy olyan igen kiváló üzlet során Lengyelországgal, amelyet torinói társaságunk együttműködése éppúgy, mint Spartaco Vannoni, aki abban az időben huzamosabban Varsóban tartózkodott, előmozdított. Ugyanez történt a FIAT-val, amely a lengyelországi tengeri motorok szerződése érdekében (körülbelül 10 millió dollár), jócskán igénybe vette Vannonit, és aki, ha jól emlékszem megelégedett azzal, hogy a számunkra (kétszer vagy háromszor) autótvásárlások árából kedvezményt adott. Hasonló típusú bizonytalanságok történtek akkor is, mikor a járandóságot anélkül állapították meg, hogy lehetséges lett volna közbelépni Reale tiltásának és a kedvencei által (magától értetődően vele egyetértésben) közbevetett gondok orvoslása érdekében”.³⁴

Az OKP-t a magyar forradalmat követően sújtó válság ellenére, 1956 nem jelentett hosszú távú törést a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlődésében. Már 1958-ban Enrico Mattei, az ENI állami energetikai konszern nagyhatalmú vezére Moszkvából hazatérve megállt Budapesten. Itt kipuhította a kőolajipari felosztási lehetőségeket, miközben az 1958 és 1960 közötti három esztendőben a magyar hatóságok folytatták a l'Unità finanszírozását évi 500 000 konvertibilis forintnyi összeggel, ami megközelítőleg 9 millió lírát jelentett a korabeli átváltási árfolyamon.³⁵ 1960-ra a magyar–olasz kétoldalú kereskedelmi mérleg az 1955-ös esztendő 20 milliárd dollárjához képest megkétszereződött, amely Ausztria és a Német Szövetségi Köztársaság után Olasz-

³⁴ Archivio Istituto Gramsci, Roma. Fondo Mosca, busta 253. Cartella Reale. 6 gennaio 1957, 8.

³⁵ Pankovits i. m. 63.

országot az ország harmadik legjelentősebb nyugati partnerévé tette. A Kádár-rendszer, noha ereje egy részét még az „ellenforradalom” leverése kötötte le, megértette 1956 gazdaságpolitikai üzenetét. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1958. januári határozata a Külkereskedelmi Főiskola megalapításáról, illetve a fiatal közgazdászok számára nyugati pénzügyintézetekben biztosított ösztöndíjakról hozzájárult a fejlett tőkés országokkal való külkereskedelem fejlesztéséhez, és az ágazat jelentős átalakítása előtt nyitotta meg az utat.³⁶ Ezek az intézkedések már megelőlegezték az új gazdasági mechanizmust, még akkor is, ha nem sikerült árnyalniuk a magyar gazdaságról, mint eredendően mezőgazdasági-állattenyésztési profilú gazdaságról alkotott nemzetközi ítéletet. Odahaza ugyanakkor az egyes élelmiszerek – mint például az átlagfogyasztó számára immár elérhetetlené váló marhahús – nagy mennyiségben történő exportálása elégedetlenséget és kritikát váltott ki a párt széles köreiből.³⁷ Az elkövetkező években a legrentábilisabb magyar vállalattal kapcsolatos hivatalos propaganda jóval szolidabb hangnemet ütött meg: az 1960-as években a *Terimpex* lett az ország legértékesebb „valutagyára”.

A „védett kereskedelem” tündöklése és válsága, 1961–1985

A hatvanas évek elején, a nemzetközi politikai hangulat javulásával megváltoztak a magyar–olasz kereskedelmi kapcsolatok alapfeltételei és koordinátarendszerei. A hidegháború első esztendeihez képest, a virágzó import-export már nem úszott

³⁶ MNL OL 288/23/14, 1958.

³⁷ MNL OL 288/23/14, 1959.

az árral szemben, hanem harmonikus módon illeszkedett a két tömb közötti enyhülésbe és az olasz fogyasztó szimpátiáját növelte egy „egzotikus”, földrajzilag közeli ország irányában.³⁸ 1962 szeptemberében a római magyar diplomáciai képviselő vezetését, egy az elődeihez képest szívélyesebb és kifinomultabb ízlésű kommunista, Száll József vette át, aki rezidenciáját találkozási ponttá alakította az olasz politikusok, művészek és üzletemberek számára. A *Terimpex* számára mindez különleges lehetőséget jelentett. A cég és a Magyar Nemzeti Bank Devizagazdálkodási Intézőség 1963-ban folytatott levelezése kitűnően mutatja a kialakított, az ún. „alkotmányos költségek”-en alapuló rendszer mindennapi gyakorlatát. 1963. február 19-én az MNB Devizagazdálkodási Intézőségnek kelt levelében Dézsi Albert, a *Terimpex* vezérigazgatója a következő kérést fogalmazta meg:

„Hivatkozunk f. hó 13-án kelt levelére, amelyben a római kirendeltségünk által a *Soresco* cég részére teljesített Lit. 1.000.000 + 500.000. – kifizetése ügyében érdeklődnek és közöljük, hogy a kifizetések egyes speciális engedélyek megszerzésével kapcsolatosan merültek fel, mely engedélyek kiadása után a *Soresco* közbenjöttével történik meg a honorárium rendezése. Tájékoztatásukra megjegyezzük, hogy a kifizetések összege a vonatkozó engedélyek értékének 1-3 százalékát teszik ki. Ez alkalommal bejelentjük, hogy ez idő szerint egy 500 tonnás húskontingens után Lit. 3.500.000. – továbbá egy tejpor konstrukciós engedéllyel kapcsolatban Lit. 1.000.000.- kifizetésről kaptunk értesítést. Továbbmenőleg a közeli időben kiadásra kerül 1.000 tonna vajra, 500 tonna marhahúsrá, 300 tonna sertéshúsrá és 5.000 darab marhára vonatkozó beviteli engedély, melynek honoráriumát a fentiek szerint kerül kifizetésre. Kérjük, hogy a kifizetésekhez hozzájárulni szíveskedjenek.”³⁹

³⁸ Pankovits i. m. 95.

³⁹ MNL OL, MNB TÚK XXIX-1-aa, 471. doboz, 0054/1963. *Terimpex*. Köszönet Germuska Pálnak, aki figyelmembe ajánlotta ezt a fontos anyagot.

Egy 1963 júliusában kelt jelentés az 1962. november és 1963. április közötti „alkotmányos költségek” kifizetését összegezte. Ezek szerint a *Terimpex* 166 millió forint értékben szállított élő és fagyasztott húst Olaszországba. „Alkotmányos költségek” fejében összesen 15 millió líra átutalására kapott engedélyt a Nemzeti Banktól, és további 11.800.000 líra értékben nyújtott igényt a nyári szabadságolások előtti időszakban.⁴⁰

Az Olaszországgal szembeni általános magyar stratégiát az MSZMP Politikai Bizottsága 1964. április 14-én körvonalazta. Olaszországot a közös európai piac gyenge láncszemének tekintették, amely esetében nyugati politikai és katonai szervezetekkel történő kapcsolatok bővítése érdekében ki lehet használni a belső ingadozásokat.⁴¹ Emiatt Budapest nagy jelentőséget tulajdonított a milánói kereskedelmi kirendeltség és konzulátus 1961-ben történt megnyitásának, valamint a négyévenkénti kereskedelmi egyezménynek, amelyet 1969-ben először kötöttek a Varsói Szerződés egy országával. A kereskedelmi árucseré forgalom a két ország között dinamikus növekedésnek indult és 1964-ben elérte a 100 millió dollárt, 1969-re majdnem elérvén a 230 millió, 1973-ban, az enyhülési folyamat csúcsán pedig a 440 millió dollárt. Magyar–olasz kontextusban a hidegháború ekkor a „szívélyes ellenségeskedés” karakterét öltötte magára, ami Aldo Moro akkori olasz külügyminiszter kifejezésével élve számos „párhuzamos konvergenciával” gazdagodott, és amire rendkívül zavaróan hatottak az időnként felbukkanó kémkedési és disszidálási ügyek. A legnagyobb port kavarázó ügy természetesen Száll József római nagykövet 1970. októberi disszidálása volt. A frissen hazarendelt, és a hazai viszonyokkal elégedetlen diplomata és pártfunkcionárius Milánóban telepedett le csa-

⁴⁰ Uo.

⁴¹ MNL OL, 288/5/332 a Politikai Bizottság 1964. április 14-i hivatalos ülése.

ládjával, óriási botrányt okozva a kádári apparátusban. Hosszú vizsgálódás után a magyar hatóságok 1973-ban, távollétében 15 esztendőös börtönbüntetésre és vagyonek kobzásra ítélték Olaszország számára végzett kémkedés vádjával.⁴² Az olasz parlament terrorizmust és politikai gyilkosságokat vizsgáló bizottságának egyik jelentése szerint Száll disszidálását az olasz elhárítás (Servizio Italiano di Difesa) is segítette, az egykori követ pedig üzletember lett, és 1975-ben a P2 szabadkőműves páholy soraiba kooptálták.⁴³ Mindenesetre már 1966-ban meglepetést keltett a milánói magyar kereskedelmi tanácsos, Budai Ferenc, a magyar katonai hírszerzés fedett állományú tisztjének *in flagrante* történt őrizetbe vétele. Visszavágás gyanánt a magyar hatóságok letartóztatásba helyezték Guido Gambellát, a budapesti Olasz Kultúrintézet igazgatóját, az összekapcsolt ügyek pedig csak hónapokkal később oldódtak meg, mindkét vádlott számára kegyelemmel és kicserélésükkel.⁴⁴ Végül 1973-ban Csillag Mátyás, a milánói kereskedelmi iroda befolyásos vezetője, aki már az ötvenes évek elejétől magyar külkereskedelmi vállalatokat képviselt az országban, és sok titoknak volt gazdája, a körülötte kialakult negatív légkörre hivatkozva (konkrétabban fogalmazva: az általa tapasztalt súlyosbodó antiszemitizmus miatt) politikai menedékjogot kért Olaszországban.⁴⁵

Bármennyire is súlyosak voltak, ezek az esetek nem gyengítették meg a kereskedelmi közvetítés gépezetét, amely a milánói kereskedelmi iroda megnyitását követően immáron megerősödött és egészen az 1989-es fordulatig működött. A hatvanas évek második felében a *Terimpex* immár az állattenyésztési

42 ÁBTL 3.1.9. – V-159771 1–3. köt.

43 Senato della Repubblica – Camera dei Deputati, XIII Legislatura, Doc. XXIII n. 64. Volume I. tomo 3, 100.

44 MNL XIX-J-1-j, 96. doboz Olaszország/1966 [Gambella-ügy].

45 Az esetről lásd ÁBTL 3.1.9., V-159884. Csillag Mátyás disszidálása.

szektor előállította valuta hozzájárulásával abszolút jelentőségű politikai tényezővé vált. 1967 júliusában a külkereskedelmi miniszter a Központi Bizottság gazdasági osztálya számára a nyugati kommunista pártokhoz kötődő vállalatokkal így ábrázolta a kapcsolatokat:

„Olaszországban mindössze két pártvállalattal dolgozunk. Ezek között döntő jelentőségű a *Soresco* milánói cég szerepe, amelyen keresztül a *Terimpex* Olaszországba irányuló forgalmának zöme (1966-ban kb. 50 millió dollár – a közvetlen forgalom 77 százaléka) bonyolódik és ezzel lényegében kezében tartja a gyengébb forgalmú években is a magyar közvetlen export 70-75 százalékát. A cég feladatát jól látja el, ezért semmilyen ok nincs arra, hogy ezen a kölcsönös érdeken alapuló kapcsolaton a jövőben változtatni kellene. A forgalom perspektíváját azonban a vállalatokon kívüli tényező, a Közös Piac mezőgazdasági rendtartása számottevően befolyásolhatja”.⁴⁶

Az OKP-hez kötődő társaságokkal folytatott külkereskedelemre vonatkozó „kölcsönös érdek” kifejezés a hetvenes-nyolcvanas évek dokumentumaiban gyakran ismétlődik, és a sorok között jól jelzi a két párt között kialakított munka lényegét. Az egyre képzettebb konkurencia arra készítette a magyar államot, hogy bővítse és változatosabbá tegye tevékenységét. 1969-ben a *Hungarocamion* közreműködésével létrehozták a Magyarországról, Jugoszlávián keresztül érkező áruk raktározására az *Eurocar* vegyesvállalatot.⁴⁷ 1972 márciusában következett be változás egy régi, Rómában alapított vegyesvállalatnál, amelyet a milánói tapasztalatokkal, egyértelmű folytonossággal szintén *Soresconak* hívtak. Az új társaságot, amelynek egyenlő hányadú két tulajdonosa a *Terimpex* és az olasz partner *Assobrokers* volt csekély,

46 MNL OL 288/24/9. 1967. július 3.

47 Lányi 1983, 32–33.

két millió líra tőkével alapították.⁴⁸ Igazgatótanácsi vezetőit is kijelölték: az OKP-t képviselő Savit, valamint a *Terimpex* egyik, Eckstein nevezetű tisztviselőjét. Néhány héttel később Giulio Andreotti olasz miniszterelnök és Camillo Ripamonti külkereskedelmi miniszter a magyar sajtó által hangzatosan „európai kereskedelmi Oscar díjnak”⁴⁹ nevezett Arany Merkúr díjat adományozott Dézsi Antalnak, a *Terimpex* igazgatójának, aki 1953-tól 1977-ben bekövetkezett haláláig volt a hatalmas mezőgazdasági-élelmiszeripari ágazat befolyásos és elismert vezetője.⁵⁰

Mindazonáltal két tényező jelentett veszélyt a *Terimpex* privilegizált helyzetére az olasz piacon. A hatvanas évektől kezdődően az Európai Gazdasági Közösség megkezdte a harmadik országból származó bizonyos termékek importálásának szabályozását, így támogatván az árucserét a közös piac egész területén. A Magyarország és Olaszország közötti „védett” kereskedelem számára az első riasztás 1961-62-ben, az olasz kormány rendeletileg kimondott ideiglenes húsbehozatali tilalmmal érkezett.⁵¹ Súlyosabb csapást jelentettek 1968-ban a közös mezőgazdasági politika keretében közzétett korlátozó intézkedések. A megszorítások azonban hamar felpuhultak, amennyiben Olaszország támogatta az exportveszteségek limitálását célzó magyar törekvéseket. Mindamellett senki nem látta előre az 1974. júliusi 1805. számú közösségi szabályozás pusztító hatásait, amely a fagyasztott hústól különböző borjú, felnőtt marha és marhahús importja számára mintavételt állapított meg, jelentős támogatásokat vezetvén be a közösségi, különösen a

⁴⁸ Riva i. m. 405.

⁴⁹ *Népszabadság* 1972. március 28. A Terimpex kereskedelmi vegyesvállalata Olaszországban.

⁵⁰ *Szabad Föld* 1982. április 11. Élelmiszergazdaságunk a külkereskedő szemével. Beszélgetés Vörös Imrével.

⁵¹ MNL OL XIX-J-1-j 24. doboz, 1963.

francia és német gazdálkodók számára.⁵² A blokáddal felérő büntető vámtarifa 1974-75-ben a húsexport 80 százalékos összeomlását okozta, a magyar kvóta az olasz piacon a negyedére: az 1973-as 20 százalékról az 1975-ös 5%-ra csökkent. A pénzügyi kihatások nem csak a *Terimpex* számára voltak igen súlyosak, amelynek veszteségei évi több tízmillió dollár körül mozogtak, hanem az OKP számára is, amely az olasz történelem kritikus pillanatában leginkább a *Soresco* közvetítőcégen keresztül érkező jelentős jutalékok megszűnése következtében lett gazdaságilag kárvallott. Ezért a kérdés politikai nyomás tárgyává vált, ahogyan erről számos, a témának szentelt diplomáciai irat is tanúskodik. 1976 áprilisában, Rómában az OKP mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozó értekezletet szervezett egy tájékoztató közkampány érdekében. Enrico Berlinguer az OKP főtitkára, Emanuele Macaluso, mezőgazdasági felelős, valamint Nicolò Cipolla szenátor – az európai parlament olasz képviselője és agrárszakértője – biztosították a magyar meghívottakat a Kereszténydemokrata Párt baloldali frakcióinak, beleértve Aldo Moro miniszterelnök és Giovanni Marcora külkereskedelmi miniszter támogatásáról.⁵³ Az OKP által is több alkalommal szorgalmazott olasz diplomáciai nyomás részeredményként az Európai Gazdasági Közösség 1977 nyarán, hatályon kívül helyezte a kvótákat,⁵⁴ azonban azokat igen súlyos vámrendszerrel helyettesítette. A magyar külügyminisztérium szerint Magyarország így elveszítette teljes versenyképességét, amennyiben a vámtarifák és különféle 4 százalékos mértékben kalkulált „ju-

⁵² Megjelent az *Európai Közösség Hivatalos Lapjában*, 1974. július 12. N. L. 177/27. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1974:188:0027:0029:IT:PDF>, 2015. május 31.

⁵³ MNL OL XIX-J-1-j, 108. doboz, 002969.

⁵⁴ MNL OL XIX-J-1-j, 103. doboz. A Külkereskedelmi Minisztérium olasz referensének, Tóth Idának jelentése.

talékok” között árai immár közel negyedével haladták meg a közös piac egészében alkalmazott árakat.⁵⁵

1974-ben más addig elodázott és kínosabb személyi jellemző kérdések is előkerültek. A szélsőséges informalitást, amely uralta a vegyes vállalatok köreit, jól jellemzi Vittorio Savi személyisége, aki 1952-től két évtizedig volt a *Soresco* ügyvezető igazgatói minőségében a *Terimpex* olasz képviselője. A hivatalosan az OKP által a milánói vállalat élére jelölt Savi azonnal újrászabta a jelentős kereskedelem egyetlen bizalmi ügyvezető igazgatói státuszát, növekvő önállósággal cselekedve politikai referenseitől, egy apró struktúra élén (három alkalmazott Savi mellett). Kezdeményezőkézsége és bőbeszédűsége ismertté tették a szovjet tömb országaival folytatott kereskedelmi tevékenységeket vizsgáló olasz titkosszolgálatok előtt,⁵⁶ felkeltvén a magyar hírszerzés párhuzamos érdeklődését. Bíró Géza („Nagy István”), a frissen létrehozott milánói iroda élére kinevezett külkereskedelmi tanácsos 1961 novemberében azzal a világos feladattal érkezett a lombard fővárosba, hogy kövesse nyomon Savi és munkatársai mozgásait. Munkáját a rendszerben foglalkoztatott más informátorok segítették. „Nagy István” és a kereskedelmi iroda vezetésében őt követő „Kapás” hálózati személy jelentéseiből különös kép tárulkozik elő. Savi és munkatársai megtiltották a milánói iroda számára, hogy hús adásvétellel foglalkozzon, amelyet a *Soresco* és a római kereskedelmi iroda kizárólagos kompetenciájának tartottak.⁵⁷ Savi befolyását nagylelkű ajándékokon keresztül is gyakorolta, amelyekből nemcsak a magyar kereskedelmi ügynökök részesültek, hanem olyan kapcsolattartó személyek is, mint Tóth Ida a Külkeres-

55 MNL OL XIX-J-1-j, 108. doboz 002969/1.

56 Riva i. m. 404–405.

57 ÁBTL 3.2.1. Bt-143 82.

kedelmi Minisztérium olasz referense, valamint a kommunista gazdasági rendszerben kulcsintézmények, mint a Magyar Külkereskedelmi Bank.⁵⁸ Utóbbit közel húsz évig a római kereskedelmi iroda egykori vezetője, Salusinszki István irányította, aki a hatvanas évek első időszakában Savi tekintélyes politikai támogatója volt Budapesten. A milánói külkereskedelmi iroda egyik alkalmazottja, „Lukrécia” fedőnevű hálózati személy a következőképpen jellemezte Savi viselkedését és attitűdjét:

„Egyik beszélgetésünk alkalmával tudomásomra adta, hogy neki az olasz hatóságoknál igen nagy kapcsolatai vannak és ő mindent el tud intézni, mert véleménye jelentőséggel bír. Részben meg is győztem arról, hogy Magyarországról ide utazó magyar személyekre vonatkozó véleményt a hatóság kér, illetve a római belügytől érkező – távirati úton – nevet a milánói hatóságok illetékesei elhozzák neki javaslat és vízum megadás céljából. Sok esetben ő tesz javaslatot pl. kereskedők Magyarországra való beutazására. Az illető személyek fényképeivel és javaslatokkal ő továbbítja Róma felé, ami egyébként nézetem szerint a római kirendeltség feladata lenne. Igen gyakran tapasztaltam, hogy az idegeneket ellenőrző hatóság (Questura) emberei hivatalában hosszabb megbeszélésekre keresik fel személyesen. Dr. Savi több mint 10 éve a *Terimpex* külkereskedelmi vállalat képviselője és ez idő alatt igen nagy társadalmi kört épített ki magának Budapesten. Ez a lehetőség annál inkább is adva van, mivel módjában áll évente 2-3 esetben is beutazni Magyarországra. A magyar beutazókat személyesen fogadja, sokat költ rájuk, lakásába invitálja őket („jelszó nála pénzért mindent el lehet érni”).⁵⁹

Savi ugyanakkor nem hanyagolta el közvetlen feletteseit sem: 1961-ben saját költségén egy-hetes magyarországi tartózkodásra invitálta az OKP képviselőjében, Giulio Turchi országgyűlé-

58 Kövér 2003.

59 Vö. ÁBTL 3.2.1. Mt-119 [„Lukrécia”].

si képviselőt, kinek barátságát igyekezett kereskedelmi célokra kihasználni, ahogyan az a magyar titkosszolgálatok másik hálózati személye megjegyezte.⁶⁰ Savi továbbá kétes kapcsolatokat ápolott az olasz rendőrhatalóságokkal: a *Soresco* ügyvezető igazgatója rendszeresen kapcsolatba került a milánói rendőrség külföldiekkel foglalkozó hivatalának (Ufficio Stranieri della Questura di Milano) két funkcionáriusával, akiknek információkat szolgáltatott az Olaszországba érkező magyar állampolgárokról. Cserébe Savi számára biztosítottak egy kedvezményes sávot az általuk támogatott magyar vízumkérelmeket illetően. Még a Budai–Gambella kémügyet megelőzően, amelybe a milánói bíróság a kezdetektől beleértette a *Soresco* vállalatot is, házkutatást rendelve el alkalmazottainak a terhére, Savi ösztönösen ráértett arra, amit ma a magyar iratok igazolnak: a milánói kereskedelmi iroda nem volt más, mint a budapesti katonai szolgálatok operatív kémkedési központja, a Varsói Szerződés Egyesített Parancsnokságának megbízásából az észak-itáliai NATO bázisok folyamatos megfigyelésére.⁶¹ Savi tudatában volt annak, hogy a magyaroknak égető szükségük van szolgálataira és nem is késlekedett gyakorolni zsarolói hatalmát partnerei felett. A személyével kapcsolatban a biztonsági szolgálatok megfogalmazta vádak, valamint a vállalaton belül az „olaszok” (Savi bizalmi emberei) és „magyarok” (a Milánóban állomásozó kémhálózat tisztjei és informátorai) közötti háború miatt kialakult bizalmatlan légkör ellenére 1974-ig betöltötte hivatalát. A magyar részről tapasztalható kompromittálása és kiszorítására tett félénk próbálkozásokra Savi vitathatatlan érvet állított szembe: ha nyilvánosságra kerül, egy magyar állami vállalat és az OKP

⁶⁰ ÁBTL 3.2.1. Mt-8/1 68–74 [„Nagy István”].

⁶¹ Lásd az erre vonatkozó objektum dossziét: ÁBTL O-8-157 Milánói Magyar Kereskedelmi Hivatal, 1962–73.

közötti titkos kapcsolatok „kölcsönösen előnyös” természete felbecsülhetetlen kárt okozhatnak mindkét fél számára.

Egy 1974. március 28-án a római magyar nagykövetség ideiglenes ügyvivőjétől, Misur György későbbi nagykövet az MSZMP KB Külügyi Osztálya vezetőjének, Gyenes Andrásnak címzett jelentés szerint a magyar félnek energikusan fel kell emelnie a szavát. A rendkívül informatív iratot érdemes teljes egészében idézni:

„Március 23-án a nagykövetségen sor került arra a megbeszélésre, amelyet Cappelloni elvtárs [Guido Cappelloni], az olasz testvérpárt központi bizottsága tagja és gazdasági osztályának vezetője kért az MSZMP Központi Bizottsága útján Dézsi elvtárstól, a *Terimpex* külkereskedelmi vállalat vezérigazgatójától. Jelen volt még Eckstein elvtárs, a *Soresco* magyar–olasz vegyesvállalat magyar társigazgatója és Bartha elvtárs külkereskedelmi kirendeltségünk munkatársa. A várakozásnak megfelelően Cappelloni elvtárs a *Soresco* tevékenysége, az ott dolgozó olasz vezetők magatartása iránt érdeklődött és teljes őszinteséget kért jelezve, hogy különböző forrásokból a vezetők közötti személyi ellentétek, problémák jutottak tudomására, amelyeket részben ellenőrizni kíván, részben a magyar fél tanácsait kéri a helyzet megoldására, mivel a vállalat egységes működéséhez magyar és olasz részről igen nyomos érdekek fűződnek. Cappelloni előrebocsátotta, hogy a vállalat működésében minden tekintetben a *Terimpex* érdekeihez kívánnak igazodni, újból nagy elismeréssel beszélt arról a segítségről, amely a vegyesvállalat révén az OKP tevékenységét alátámasztja. Eckstein és Dézsi elvtárs részletes ismertetést adott a helyzetről. Elmondták, hogy a *Soresco* jelenlegi társigazgatója, Savi doktor, aki már körülbelül 20 éve a *Terimpex* partnere az utóbbi években egyre több alkoholt fogyaszt, s többször részeg, mint józan. Részeg állapotában nyilvános helyen azzal fenyegetőzik, hogy a vállalat nem törvényes üzleteit felfedi, és hallgatását nem lehet megvásárolni néhányszor tízmillió lírával csak annál többel. A vállalat Stagni nevű másik vezetője, aki szakmailag megfelelne, ugyancsak morális okokból a megbízhatatlanság jeleit mutatja, emellett a *Soresco* üzletmenetét át nem gondolt és a fantázia birodalmába tartozó elgondolásaival zavarja, hátráltatja. A két

személy a vállalat székhelyén hangos szóváltásokat rendez. Stagni elkövetett olyan súlyos konspirációs hibákat, hogy kétszer egymás után érdeklődött arról, mennyi pénze van az OKP-nak Magyarországon, Svájcban. Az iroda egy női alkalmazottjával szerelmi viszonyt épített ki és annak az OKP anyagi helyzetéről mondott el adatokat, aki azokat továbbadta, stb. Mindezek a jelenségek sértik a *Soresco* működésének biztonságát, támadási és behatolási felületet adnak az olasz hatóságoknak, amelyek súlyos kárt okozhatnak az olasz pártnak, az olaszországi húsexporthoz fűződő magyar gazdasági érdekeknek, nem beszélve a politikai hátrányokról, amelyeket az OKP külföldi finanszírozásának nyilvánosságra kerülésének okozna. Cappelloni elvtárs megköszönte a kapott tájékoztatást. Ennek nagy részéről már tudomása volt. Közölte, hogy a helyzet tanulmányozása után konkrét javaslatokat fog tenni a vállalat belső rendjének megteremtése érdekében. Megállapodott a magyar elvtársakkal, hogy Savi ügyét nagyon óvatosan és körültekintően fogják kezelni. Eddigi működésének teljes és ünnepélyes elismerésével nyugállományba helyezik és a *Soresco* tanácsadójává nevezik ki megfelelő díjazással. Stagni esetében – aki nemrég van a vállalatnál – valószínűleg nagyon komoly figyelmeztetést fognak alkalmazni és ennek eredményességétől függően lépnek tovább. Cappelloni elvtárs a teendő intézkedéseket részletesen egyeztetni Dézsi elvtárral, aki májusban Olaszországba jön üzleti ügyben. A megbeszélés teljesen elvtársi, tárgyyszerű, őszinte légkörben folyt le. Dézsi és Eckstein elvtárral közös értékelésünk az, hogy az OKP KB már nyilvánvalóan elhatározta a közbelépést, intézkedéseihez azonban a magyar vállalat álláspontjából is támaszt keresett. (...) Az egész ügghöz kiegészítésül, hogy 1973-ban a *Soresco* vállalaton keresztül a *Terimpex* mintegy 170 millió dollárt forgalmazott. Az olasz piacon, a *Soresco* útján adjuk el a tőkés piacra szállított magyar marha mintegy 90 százalékát. A *Soresco*-nak adott szinte monopolhelyzet miatt rendkívül sebezhető a magyar marha export. A forgalom nagyságrendje miatt a *Soresco* biztonságos működéséhez tehát nem egyszerűen külkereskedelmi, hanem népgazdasági szintű érdekek fűződnek. A *Soresco* forgalmaz annyit, amit a fejlett tőkés országok vagy a fejlődő országok egész csoportjával együttesen forgalmazunk. Más oldalról, amint olasz barátaink ezt más alkalommal korábban már bizalmasan elmondták, a *Soresco* útján a párt évente – rendszeresen és biztosan – hatalmas bevételhez jut. Ez 1973-ban

körülbelül 200-250 millió olasz lírának felelt meg. Ez több mint amit az OKP a szovjet–olasz kereskedelmi kapcsolatok bonyolítása után bevételez. Az olasz testvérpárthoz a jutalék bonyolult utakon és elszámolási technikával jut el. Ezt a disszidált Csillag Mátyás volt milánói kereskedelmi tanácsos ismerte és csak az olasz belpolitikai helyzet kiéleződése vagy a politikai harc elfajulása kell ahhoz, hogy az olasz hatóságok kellemetlen lépéseket tegyenek. Mindezek mellett a *Soresco*-nak és az ott dolgozó állampolgárainknak a maximális biztonsággal kell működniük, amibe beletartozik az olasz partnerek száz százalékos politikai megbízhatósága is. Úgy láttam, Cappelloni elvtárs érzi, érzékeli ezt a helyzetet. Elmondta, hogy a párt más külkereskedelmi vállalatainál is bajok vannak. Elterjedt a fecsegés, jólértesültség, lazult a fegyelem, holott a szocialista országokkal folyó gazdasági ügyleteket a legbizalmasabb jellegű pártmunkának kell tekinteni. A fentiek alapján különösen Csillag Mátyás disszidálása után javaslom megvizsgáltatni, hogy különösen az OKP-hoz jutó összegek elszámolás-technikai részét vizsgáljuk felül abból a szempontból, hogy nem kellene-e azok bizalmaságát új fedéssel biztosítani. Megfontolásra javaslom továbbá, hogy a *Soresco* helyzetéről folyó megbeszéléseken a magyar partner ne maradjon meg kizárólag külkereskedelmi vállalati szinten, hanem megfelelő időpontban az MSZMP Központi Bizottsága nevében is mutassunk érdeklődést a *Soresco* iránt, amivel növeljük az olasz elvtársak felelősségét saját eljárásukban.⁶²

Ha nem is találtuk annak nyomát, hogy az MSZMP KB érdemben foglalkozott volna a kérdéssel, a válságtanácskozás eredményei nem vártak magukra sokáig. Stagni pozíciója egyre tarthatatlanabbá vált, mígnem az OKP kénytelen volt őt Enzo Gemmával, a párt egyik legjelentősebb vállalatának, az 1966-ban alapított *RestItal* egykori ügyvezető igazgatójával helyettesíteni.⁶³ Végül 1976 áprilisában, a választási kampány hajrájában Cappelloni értesítette a római magyar nagykövetséget a *Soresco*

62 MNLOL 288/32/5 [MSZMP KB Külügyi Osztály] 98–101. Róma, 1974. március 28.

63 Riva i. m. 397–401.

munkatársi gárdájában végrehajtandó további cserék szándékáról. Gemma megbízását hivatalosan egy strómanként működő nyugdíjasra testálták, miközben a két bolognai tag az együttműködésben számlavizsgálói megbízást töltött be. Ennek értelmét Cappelloni magyarázta el a magyar beszélgetőpartnerek számára: az egyre gyakoribb, az OKP gazdasági érdekei ellen irányuló hatósági beavatkozások elkerülése végett, mint mindig is, a párt által válogatott, de politikailag kevésbé exponált személyeket kellett találni.⁶⁴ Ezekben a napokban a kelet-európai turisztikai utakra specializálódott *Alturistnál* is hasonló művelet zajlott le, amelynek tulajdonjogát és irányítását a kommunista kötődésű, de formálisan független Szövetkezetek Ligájára (Lega delle Cooperative) ruházták.⁶⁵ Korábban az OKP stratégiája még különbözőnek tűnt. 1975. november 18-án Armando Cossutta, a kelet-európai védett kereskedelmen keresztül pártfinanszírozásban jártas kommunista funkcionárius közölte az MSZMP KB-val, hogy a baloldali szakszervezeti tömb, a Confederazione Generale Italiana del Lavoro – CGIL) elvtársaival kötött egyezmény következtében az *Italimpex* vállalat tulajdonjoga a Pártra szállt át. Az *Italimpex* évek óta komolyan és megbízható módon működik Magyarországon, ami „mindannyiunk számára kölcsönös meglepedettségű eredményez”, Cossutta ugyanakkor megragadta az alkalmat, hogy emlékeztessen, „a Magyarországon működő vállalatok, és amelyben érdekeltek is vagyunk, természetesen a *Sorescon* kívül, a *RestItal*, az *Esteuropa* és az *Italimpex*”.⁶⁶

Az 1974 májusában életbe lépett pártfinanszírozási törvény mellesleg már meggyengítette a jutalékok svájci nyílt bankszám-

64 MNL OL XIX-J-1-j, 108. doboz 002932/1. Személyi változások a Soresco-nál.

65 MNL OL XIX-J-1-j, 110. doboz, 002528.

66 Archivio PCI, sezione esteri, 084 [Ungheria 1974].

lákra történő befizetésének konszolidált mechanizmusát. A magyar nagykövetség 1975. júliusi egyik jelentése részletekben is illusztrálja az elfogadott eljárási változtatásokat:

Az olasz devizasabályok megszorítását követően az OKP kérte, hogy a *Soresco* magyar-olasz vegyesvállalat tevékenysége után járó jutalékot a magyar fél, a *Terimpex* 1974. január 1-től ne az addig megállapított svájci bankba utalja át. Az OKP ugyanis Svájcban nem tudja az olasz hatóságok megkerülésével a pénzt az országba bevinni. A jutalék átutalását a *Terimpex* 1974. január 1-el felfüggesztette. Az OKP, - személy szerint Cappelloni elvtárs, a párt gazdasági vezetője - április 17-én a nagykövetségen keresztül - 1.202. sz. másutas táviratot - kérte a jutalék kifizetését, s egyben azt, hogy a pénzt a külügyminisztérium juttassa ki Rómába, ahol az OKP átveszi. Az MSZMP KB illetékes osztálya - Végi István elvtárs - úgy rendelkezett, hogy a *Terimpex* az OKP-nak járó jutalék egy részét, miután azt a MNB megfelelően becsomagolta, a KÜM futárszolgálatával küldje ki a római nagykövetségre. Itt Obláth kereskedelmi tanácsos veszi át az összeget, s juttatja el az OKP illetékeseihez. A *Terimpex* az ügyben a mellékelt levelet küldte. / A levélben az OKP az Országos Pártközpontot akarja jelenteni/. Jóváhagyás esetén, hétfőn, azaz 7-én újabb levelet küld, amelynek mellékleteként szerepel majd a MNB által lezárt boríték, valamint a borítékban elhelyezett címletek listája. A Nemzeti Bank a szóban forgó összeget, helytakarékosság miatt főként dollárban és nyugatnémet márkában adja meg. A teljes összeg 100 millió Lira, amely 3,4 millió forintnak felel meg. A küldeményt a július 10-én záró római futárban tudnánk kiküldeni. A küldemény tartalmát csak a Futár Osztály vezetőjével közölnénk.⁶⁷

Az új módszerben alapvető, egyidejűleg igen kockázatos szerepe volt a Magyar Nemzeti Banknak, amely miután megkapta a *Terimpex* pénzügyi irodájától az olasz partnerek számára „járó”

67 MNL OL XIX-J-1-j, 110. doboz, 00425/2. Budapest, 1975, július 4. A *Terimpex* küldeménye.

összeget, körülbelül félévente intézkedett, hogy a jutalék diplomáciai küldeményekben eljusson az OKP-hoz. A hetvenes és nyolcvanas években a pénzáttalás nagyságáról eléggé töredékes információink vannak, amennyiben a magyar hatóságok a Külkereskedelmi Minisztérium és a Magyar Nemzeti Bankban vezetett számlák nagy részét megsemmisítették. Az időszakról az egyedül rendelkezésre álló külügyminisztériumi dokumentumokban két 1975-ben megvalósult kifizetés található (365.842 német márka júliusban, 100 millió olasz líra decemberben)⁶⁸ összesen 300 millió líra két részletben kifizetve 1977-ben,⁶⁹ 369 millió líra – szintén két csomagban – 1979-ben.⁷⁰ Az utolsó fizetés, amelyről írásos nyomok maradtak fenn a magyar levéltárakban, egy 100 millió lírás havi részlet 1983 decemberéből.⁷¹ A töredékes dokumentáció alapján azonban könnyen cáfolható az egykori olasz szereplőktől származó vélekedés, miszerint Enrico Berlinguer főtitkár által 1981-ben kezdeményezett szakítását követően az OKP függetlenné tette magát a szovjet és kelet-európai anyagi támogatástól.⁷²

68 MNL OL XIX-J-1-j, 110. doboz, 00425/2-Terimpex átutalás. Budapest, 1975. december 11. Érdeemes szó szerint idézni a feljegyzést: „Cappelloni elvtárs érdeklődött Kóczián elvtársnál az ügyben. Utalt arra, hogy a Budapestről kapott üzenet szerint szeptember végén vagy október elején kapták volna meg a 100 millió lírát. Érdeklődik, mikor várhatják az összeget. A jövő hét közepére beszéltek meg az ügyben találkozót Kóczián elvtárral. Sürgős távirati választ kérek. P.”

69 MNL OL XIX-J-1-j, 103. doboz, Terimpex küldeménye Rómába futárral 001822/3-ig.

70 MNL OL XIX-J-1-j, 105. doboz, Terimpex küldemények továbbítása/Terimpex OKP közös vállalkozás. 00457/8-ig.

71 MNL OL XIX-J-1-j, 102. doboz, 005945.

72 A legidézettebb forrás e tekintetben Cervetti 1993

Egy informális kapcsolat előnyei és hátrányai a hidegháború alkonyán

A *Terimpex-Soresco* üzletnek, ennek a kölcsönösen „előnyös kapcsolatnak” az igazgatásában a szigorú körütekintés – sőt egyenesen titkosítás – több évtizeden keresztül erős alapot szolgáltatott, de az 1980-as években már világosan látszott, hogy az egyedülálló üzleti modell kimerülőben van. A készpénz vagy ritkábban magyarországi termálfürdőhelyekre, vagy vadászati hajtasokra szóló kedvezmények formájában az OKP számára biztosított jutalékok hamar azon széles „szürke zóna” részévé váltak, amelyet eltűrtek ugyan az olasz hatóságok, ám azokat a gazdasági árucseré és technológiai együttműködés szélére szorították. A hetvenes és a nyolcvanas években az OKP továbbra is kihasználta a *Terimpexet* és a magyar húst, mint olyan rejtett finanszírozást, amelynek értéke ugyanezen kommunista funkcionáriusok szerint meghaladta az olasz-szovjet kereskedelmi közvetítéssel realizált értéket.⁷³ Valójában a profitot nem forgatták vissza, hanem a társasági részesedések igazi tulajdonosának, az OKP apparátusának juttatták. Egészen a rendszerváltásig a politikai és ideológiai megfontolások és kötöttségek prioritást élveztek a gazdasági racionalitás felett. Az MSZMP külügyi- és gazdasági osztály, valamint az állambiztonsági szervek által termelt irataiból jól kirajzolódik a külkereskedelem paradox helyzete egy viszonylag nyitott kelet-európai kis gazdaságban. A külkereskedelemben aktív állami tisztviselőktől ugyanis maximális politikai megbízhatóságot követeltek, mivel ezek az üzletkötők komoly valutaösszegeket mozgattak, és gyakran titkosított (vagy egyenesen törvénytelen, nemzetközileg tiltott) ügyleteket

73 Lásd a már idézett iratot: MNL OL 288/32/5, 98–101.

bonyolítottak le. Ezért nem meglepő, hogy nem kis hányadukat SZT-tisztként vagy beszerezett személyként tartotta nyilván a korabeli állambiztonság. Ugyanakkor az apparátus minden szintjén elterjedt ügyeskedés és korrupció, amit a Magyarországgal folytatott árucserében érdekelt összes szereplő ügyesen kihasznált, együtt járt a politikai, vagy személyes okokból bekövetkező disszidálásokkal, amely így ezt az apparátust törékennyé és zsarolhatóvá tette. A kapcsolatok mechanizmusa, majdnem kizárólagosan egy szűk közvetítőkörrel, hosszú távon ártott a magyar félnek. A *Terimpex*nek a *Soresco* révén szerzett saját profithányadát haza kellett küldeni, hogy betöltse saját keményvaluta felhajtó szerepét egy olyan országban, mint Magyarország, amely 1982 májusában egy lépésnyi távolságra volt a fizetéseképtelenségtől és a nyolcvanas években a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank kölcsöneinek köszönhetően maradt életben.⁷⁴ Kevés figyelmet szenteltek olyan alapvető „részleteknek”, mint a technológiai kutatásoknak, piactanulmányoknak, előnyösebb logisztikának, amelyek mind lehetővé tették volna a hatalmas méretű magyar állam számára, hogy a nyugat-európai piacokon jobban védelmezze saját pozícióit.⁷⁵ Amikor 1985-ben az Egyesült Államok által irányított olajárzuhanás magával ragadta a mezőgazdasági és háziállat-tenyésztési szektort, a *Terimpex* mély válságba süllyedt. Az az irányváltás sem térítette magához, amelyet Ránky László, a késő kádári proto-kapitalizmus tipikus képviselője, egy igazi bürokrata-menedzser hozott a vállalat életébe.⁷⁶ A nyolcvanas évek második felében a *Terimpex* kinlódása illeszkedett a piac által bármennyire is „átalakított” és megfertőzött szocialista gazdasági modell általá-

⁷⁴ Részletesen lásd Mong 2012, 171–274.

⁷⁵ Lányi 1986); Kunits 1989, 189–200.

⁷⁶ OSA, Box 762 [Terimpex] Radio Free Europe, Hungarian Monitoring, 1986. február 11.

nos szétesésébe. A „versenyképes” szektorokban meghatározó gazdasági kapitalizmus ezen részeinek különleges természete (a háziállat-tenyésztéstől a rendkívül rentábilis, de jóval kockázatosabb közel-keleti fegyvereladásig) egy még előre megtervezett környezetben vert gyökeret. A törvényes és törvénytelen magatartás közötti elválasztó vonalak porózussága miatt a kialakuló tőkegazdálkodás és vállalkozási kultúra jórészt nem szabályozott környezetből nőtt ki, és addig széles körben elfogadott, ám illegális gyakorlatból táplálkozott. A nyugati kommunista pártokkal történő együttműködés során született egyes vállalatok igazgatásán túlmenően, a kapitalista tanulóévek olyan „szürke” tevékenységekre is vonatkoztak, mint az ipari kémkedés, amelyre a COCOM készítette a szovjet tömb országait. Mindez nem csak a haditechnika eladására vonatkozott szabadpiaci kondíciókkal – legfőképpen az arab, illetőleg a dél-kelet ázsiai országok számára. Legalább ilyen jelentőségűnek tekinthető a vegyesvállalatok, vegyes tőkéjű kereskedelmi bankok alapítása is, amelyekben biztonságosan lehetett elhelyezni – a szovjet tömb titkosszolgálatainak közreműködésével – az illegális tranzakciók bevételeit. Olyan ágazatról volt szó, amelyben Magyarország földrajzi elhelyezkedése és a kádári konszolidáció által garantált politikai feltételek miatt kulcspozícióhoz jutott a Varsói Szerződés keretein belül.⁷⁷

A nyolcvanas években a *Soresconak* új kihívással kellett szembesülnie, olyan jelenséggel, amely rövid időn belül kijelölte a monopólium végét a magyar–olasz kereskedelem oly jelentős ágazatában, mint a húskereskedelem. Nem a szovjet tömb

⁷⁷ Általános kép: Kenedi 2007–2008. A leginkább Kelet-Németországból érkező kétes eredetű pénz átruházásában és visszaforgatásában kulcsszerepet játszott a bankszektor és különösen a Magyar Nemzeti Bank bécsi leányvállalata, a Central Wechsel- und Kreditbank [CW Bank]. Vö. *Heti Világgazdaság* 2000/22 125–128; *Heti Világgazdaság* 2004/8 113–115.

általános politikai válságára utalok, amely éppen ellenkezőleg, addig elképzelhetetlen lehetőségeket kínált a „keleti nyitásban” érdekelt nyugati cégeknek és hitelintézeteknek, hanem egy speciális olasz belpolitikai fejleményre. Az 1980-as évek első felében Bettino Craxi szocialista főtitkár és kormányfő biztatására, új vállalkozói rétegek és érdekcsoportok jelentek meg a kelet-európai piacon, akik nem fogadták el többé a kommunista irányítású közvetítők „gyámságát”. A római magyar nagykövetségtől a budapesti Külügyminisztérium számára megküldött – és az 1990-es évekig, a teljes vizsgált időszakban szabadon kutatható – titkos jelentések azt mutatják, hogy a dinamikusan fejlődő kis-és középipar, leginkább észak-kelet Olaszországban növekvő érdeklődést mutatott az adriai-dunai térség iránt. Ám a Kelet-Európával folytatott kereskedelmi kapcsolatokban sokáig éppen az olasz kormányok játszottak fékező szerepet az atlanti szövetségi rendszerhez való kötődés, valamint a COCOM-féle korlátozások miatt. (Arról sem szabad megfeledkezni, hogy egészen 1989-ig Olaszország a magyar katonai és polgári hírszerzés egyik elsődleges célpontja maradt). 1983-at követően a Craxi vezette új kormányban már olyan képviselők ültek, mint Rino Formica a külkereskedelem és Fabio Fabbri a regionális ügyek élén, akik új gazdasági szereplőket támogattak a keleti piacszerzésben. A kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok duális szerkezetet öltöttek: az import-exportban, ahol a cserekereskedelem 1985-ben elérte az 500 millió, és 1988-ban a 750 millió dollárt, Magyarország továbbra is rábízta magát a mezőgazdasági és kisállat-tenyésztési szektorra, mert nem állt módjában ipari félkész termékeket importálni a Formica védelmét bíró protekcionista vonal okán. Mindeközben, erős politikai (nem kommunista) kötődésű magántársaságok, mint a FIAT, a Banca Commerciale Italiana, a Banco di Sicilia, a Generali Biztosító, a modenai ASSO cégcsoport, a foggiai Mescia, állattenyésztéssel foglalkozó vállalat, valamint állami tulajdonban lévő vállalatcsoportok,

mint az ENI, az IRI-Italstrade és a Montedison együttműködési szerződéseket kötöttek, és vegyes vállalatokat alapítottak magyar gazdasági szereplőkkel. Ezek a kezdeményezések messze túlmutattak a gazdasági együttműködés régi sémáin, amennyiben most már a magyar import számára biztosított vállalati hiteleken nyugodtak.⁷⁸

A nyolcvanas évek második felében az OKP politikai válsága elkerülhetetlenül visszaütött a párthoz köthető tradicionális gazdasági körökre, úgymint azon közvetítő társaságok sokaságára, amelyeket immár szisztematikusan felülmúltak azok az új gazdasági szereplők, akik egyenesen a magyar piacra merészkedtek az olasz kormány határozott támogatásával. Közben a Magyarországon megindult politikai változások meghatározták a jogi keret megváltozását is. 1988. május 10-én az MSZMP Központi Bizottsága hozzájárult a társasági jog reformjához, amely – 100 százalékos külföldi vegyesvállalatok alapításával – lehetővé tette a nyugati tőke magyar gazdaságba történő bevonásának felgyorsítását.⁷⁹ Így 1989. december 5-én a *Soresco* vegyesvállalatot az anyavállalat *Terimpex* társasági újrarendezésébe kooptálták, amely – hogy állja a sarat a piac kihívásaival szemben – 700 millió forintnyi tőkével alakult újjá. Az összeg a korabeli átváltással 38 milliárd lírával volt egyenértékű. Olaszország továbbra is második számú piac maradt, 100 millió dollárnyi forgalommal az export nagyságát tekintve, ami kb. egy hatodát képezte a teljes *Terimpex* csoport által mozgatott összegnek. A trieszti *Eurocarral* együtt a *Soresco* ugyanis belépett a Budapesten vegyes tőkével alapított új szervezetbe. Még 1990-ben a továbbra is Ránky irányította „új” *Terimpex* tekintélyesnek

⁷⁸ MNL OL XIX-J-1-j, Olaszország 117. doboz-1986 001868/3. Adatok a kereskedelmi áruforgalomról a Külkereskedelmi Minisztérium Lázár György, a Minisztertanács elnökének 1986. október 15-i olaszországi utazására készített feljegyzésében.

⁷⁹ Ripp 2006, 134.

mondható, 600 millió forintos nyereséget ért el. Mint ahogyan azt az év végén az ügyvezető igazgatósági ülés alatt a vezérigazgató hangsúlyozta, a jó eredményhez hozzájárult a korábban a *Sorescoban* tartott 30 millió forint visszavétele is.⁸⁰ Ránky megjegyzése arra utalhatott, hogy negyven év elteltével halkan és fel-tűnésmentesen megszakadt a két testvérpártot összekötő, „kölcsönösen előnyös” és egyben törvénytelen gazdasági kötelék.

FORRÁSOK

ÁBTL 3.1.9. – V-159771.

ÁBTL 3.2.1. Bt-143 82.

ÁBTL O-8-157.

Állambiztonsági Történeti Levéltár (ÁBTL), 3.1.9. V-88814.

Archivio Istituto Gramsci, Roma. Fondo Mosca, busta 253. Cartella Reale. 6 gennaio 1957, 8.

Archivio PCI, sezione esteri, 084.

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) OL, Külügyminisztérium XIX-J-1-j, Olaszország 1945-64.

MNL OL 276 f. 1945-64. 4, 24, 32, 33, 96, 102, 103, 105, 108. 110. 117. doboz

MNL OL 276 f. 98. cs.

MNL OL 288/32/5.

MNL OL XXIX-G-22-b.

MNL OL, 288/5/332.

MNL OL, MNB TÜK XXIX-1-aa, 471. doboz.

MNL XIX-J-1-j 96. doboz.

Open Society Archive (OSA), Budapest, HU OSA 300-40-1, boksx 762: Terimpex Külkereskedelmi Vállalat 1954-1988.

Senato della Repubblica – Camera dei Deputati. XIII Legislatura. Doc. XXIII n. 64. Volume I. tomo 3. 100.

⁸⁰ MNL OL XXIX-G-22 [Terimpex], 3. doboz. Igazgatósági ülés jegyzőkönyvei 1989–1991 A Terimpex Rt. Ügyvezető Igazgatóságának rendes ülése 1990. december 13.

IRODALOM

Andreides Gábor 2008¹: *A magyar-olasz kapcsolatok története 1956–1989*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

Andreides Gábor 2008²: Zűrzavar és bizonytalanság a magyar-olasz kapcsolatok történetében, 1958–1964. *Külgügyi Szemle* 2008 (7) 3. 156–176.

Averardi, Giuseppe 2000: *Le carte del PCI. Dai tacuini di Eugenio Reale la genesi di Tangentopoli*. Manduria-Bari, Lacaita Editore.

Cervetti, Guido 1993: *L'oro di Mosca. La testimonianza di un protagonista*, Milano, Baldini&Castoldi.

Csorba László 2013: *A magyar követ jelenti... A magyar-olasz kapcsolatok története 1945–1956*. Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, kézirat.

Eloranta, Jari-Ojala, Jari (szerk.) 2005: *East-West trade and the cold war*. Jyväskylä, University of Jyväskylä.

Fejérdy András 2010: Állam(biztonság)i játszmák a Pápai Magyar Intézet átvétele körül. In Soós Viktor Attila-Szabó Csaba-Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Budapest, Luther Kiadó-Szent István Társulat, 361–374.

Fejérdy András 2011: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ.

Garzia, Italo-Monzali, Luciano-Bucarelli, Massimo (a cura di) 2011: *Aldo Moro, l'Italia repubblicana e i Balcani 1963–1978*. Nardò, Besa Editrice.

Germuska Pál 2008: Eastern intelligence with Western components: Development of radio reconnaissance instruments in socialist Hungary. *Zeitschrift für Unternehm-ensgeschichte* 2008 (53) 2. 177–191.

Germuska Pál 2009: Conflicts of Eastern and Western Technology Transfer. Licenses, Espionage, and R&D in the Hungarian Defense Industry during the 1970s and 1980. *Comparative Technology Transfer and Society* 2009 (7) 1. 43–65.

Giuseppe Averardi 2000: *Le carte del PCI. Dai tacuini di Eugenio Reale la genesi di Tangentopoli*, Manduria-Bari, Lacaita Editore.

Gozzini, Giovanni-Martinelli, Renzo 1998: *Storia del Partito comunista italiano*. VII. Dall'attentato a Togliatti all'8. Congresso, Torino, Einaudi.

Guerra, Adriano 2005: *Comunismi e comunisti. Dalle «svolte» di Togliatti e Stalin del 1944 al crollo del comunismo democratico*. Bari, Dedalo.

Kenedi János 2007–2008: *A Szakértői Bizottság jelentése 2007–2008*. Budapest <http://mek.oszk.hu/08400/08450/08450.pdf>.

Kövér György 2003: *A Bank története 1950–2000. A magyar Külkereskedelmi Bank története dokumentumokban és emlékezésekben*. Budapest, Magyar Külkereskedelmi Bank.

Kunits Péter 1989: Az élelmiszertermelés és az élelmiszerexport összefüggései a Terimpex Állat- és Külker Vállalat Gyakorlatában. *Pénzügyi Szemle* 1989 (34) 3. 189–200.

Lányi Kamilla 1983: Enterprise Identity: Interenterprise Relationships. A State Monopoly in a Competitive Position. *Eastern European Economics* 1983 (21) 3–4. 32–33.

- Lányi Kamilla 1986: *A Terimpex külső piaci kapcsolatainak formái és szervezetük*. Budapest, Konjunktúra és Piackutató Intézet (kézirat).
- Levinson, Charles 1978: *Vodka Cola*. London, Gordon&Cremonesi.
- Lomellini, Valentine 2010: *L'appuntamento mancato. La sinistra italiana e il Dissenso nei regimi comunisti 1968-1989*. Firenze, Le Monnier.
- Misur György 2010: *Szarvasról Rómába: diplomáciai küldetésben*. Budapest, Mondus Novus.
- Mong Attila 2012: *Kádár hitele. A magyar államadósság története 1956-1990*. Budapest, Libri.
- Pankovits József 2005: *Fejezetek a magyar-olasz kapcsolatok történetéből (1956-1977)*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Pons, Silvio 2006: *Berlinguer e la fine del comunismo*. Torino, Einaudi.
- Ripp Zoltán 2006: *Rendszerváltás Magyarországon 1987-1990*. Budapest, Napvilág.
- Riva, Valerio 2002: *Oro da Mosca. I finanziamenti sovietici al Pci dalla Rivoluzione d'ottobre al crollo dell'Urss*. Milano, Mondadori. (Első kiadás: 1999.)
- Salvatore Sechi 2006: *Compagno cittadino. Il PCI tra via parlamentare e lotta armata*, Soveria Mannelli (CZ), Rubbettino.
- Santoro, Stefano 2007: Il PCI e la Romania negli anni '60 e '70. *Studi Storici* 48 (4).
- Selvatici, Antonio 2010: *Chi spiava i terroristi*. Bologna, Pendragon. (Első kiadás: 2009.)
- Somlai Katalin 1996: La diplomazia italiana e il 56 ungherese. In Roberto Ruspani (szerk.): *Ungheria 1956. La cultura si interroga*. Messina, Soveria Mannelli (CZ), Rubbettino, 1996.
- Somlai Katalin 2007: Magyarország és a Nyugat. Olaszország. In Békés Csaba (szerk.): *Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban*. Budapest, 1956-os Intézet-Gondolat, 239-259.
- Szabó Csaba 2005: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Budapest, Szent István Társulat-Magyar Országos Levéltár.

FORRÁSOK

1.

MNL OL, 276. fond (MDP), 65. cs. (Rákosi Mátyás titkársága), 140. ő. e. 2–3.

MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA	Budapest, 1949. június 11.
KÖZPONTI VEZETŐSÉGE	KI/F/132
KÜLÜGYI OSZTÁLY	L. Sebes e.
Budapest, V. Akadémia u. 17.	Kérek holnapra véleményt VI.14.

R(ákosi)
Feljegyzés
 Rákosi Mátyás elvtársnak.

Tárgy: Az Olasz Párt üzenetei Szekeres György közvetítésével.

Szekeres György elvtárs római követségünk beosztottja, aki jelentéstételre érkezett Budapestre, felkeresett és a következő üzeneteket adta át az Olasz Kommunista Párt részéről.

1./ Az olasz elvtársak elégedetlenek kereskedelmi kapcsolataink jelenlegi állásával. Szekeres szerint Reale elvtárs az ezen a vonalon elkövetett hibák miatt el van keseredve és „lemondását is felajánlotta Togliatti elvtársnak, aki azonban ezt nem fogadta el”. Az Agrimpex-el és a Külforgalmival való viszonyáról a Simes mellékelt feljegyzését hozta Szekeres elvtárs. Az Olasz Párt, annak a tudatában, hogy a Simesnek a Párthoz való viszonya már ismeretes, új vállalatokat alakít, melyeket a Marshall-terv által sújtott kapitalisták támogatnak. Ezek ténylegesen kapitalista vállalatok lesznek, melyeknek hasznát a Párt leföli. Azt szeretnék, hogy mi olaszországi külkereskedelmünket ezekkel bonyolítsuk le. Az Olasz Párt jónak látná, ha ezeknek a kapcsolatoknak lebonyolítására itt egy állandó megbízott működne, és ha olaszországi külkereskedelmi képviselőnként is dolgozna egy megfelelő olasz elvtárs.

2./ Az Olasz Párt szeptemberben Bariban konferenciát szervez Olaszországnak Kelet-Európával való gazdasági kapcsolatainak propa-

gálására. Erre a kongresszusra megszervezik azokat az olasz tőkések, akiket a Marshall-terv különösen súlyosan érint. Az Olasz Párt kívánsága az, hogy a népi demokráciák és köztük Magyarország képviseltessék magukat Bariban cégeken keresztül (pl. Kelimpex, Agrimpex stb.). Olaszország és Kelet-Európa kereskedelmi kapcsolatainak ápolására egy folyóiratot is indítanak Est-Europa címen. Kérik, hogy vegyünk át 300 példányt (kb. havi 80-100 \$).

3./ A magyar–olasz kereskedelem lebonyolításának jelenlegi módjára vonatkozólag Szekeres elvtársnak is vannak megfigyelései és javaslati. Ő úgy tapasztalta, hogy Olaszországba igen sokan utaznak le üzleti ügyben, akiknek a működése nincsen ellenőrizve. Ezek az emberek bizonyára nem egy esetben ott vásárolnak, ahol jutalékot kapnak és nem ott, ahol ez az olasz párt és a magyar állam érdeke. Szekeres elvtárs javaslata a következő: ha kereskedelmi megbízottat küldünk Olaszországba, értesítsük a Követséget, ahonnan az illető megbízottat a Simeshez vagy más olyan cégekhez fogják irányítani, melyekkel való üzlet-lekötés az olasz pártnak is érdeke.

4./ Szekeres elvtárs továbbá közvetíti az Olasz Pártnak azt a kérését, hogy az Albán Pártnal rajtunk keresztül tarthasson kapcsolatot. Beszéltem azután Szekeres elvtárssal az olaszországi belpolitikai helyzetről és különösen az olasz szocialisták magatartásáról. Szekeres szerint a baloldali szocialisták között a legmegbízhatóbb Rodolfo Morandi, volt iparügyi miniszter, akit jó lenne vendégül meghívni egyszer Magyarországra. Nenni Reale elvtárssal együtt szándékozik Budapestre látogatni a nyár folyamán. Szekeres György valószínűleg 15-én megy vissza állomáshelyére. Kérem Rákosi Elvtársat, hogy tudassa velem, hogy a fenti kérdésekre vonatkozólag vihet-e választ.

Elvtársi üdvözléssel

Komját Irén¹

¹ Komját Irén (Budapest, 1895–1982) újságíró, egyetemi tanár, politikus. A MÚOSZ alelnöke volt. Komját Aladár felesége. 1918-ban diplomázott a budapesti

2.

MNL OL, 276. fond, 65. cs. 140. ő. e. 6.

Szigorúan bizalmas

L(ássa). Háy e.

Visszavárolag és véleménynyel VI.15. R(ákosi).

Feljegyzés Rákosi elvtárs részére.

Az olasz pártvállalatokkal való ki nem elégítő kapcsolat annak a következménye, hogy általában Olaszországgal a kereskedelmi kapcsolatunk rossz. Ennek oka, hogy nincs Olaszországban megfelelő kereskedelmi attasénk, sőt mióta a legutolsó disszidált, egyáltalán nincs attasénk. Feltétlenül le kell küldeni egy hozzáértő és pártszempontból megbízható elvtársat és én biztos vagyok abban, hogy egy ilyen elvtárs rendbe hozza az ügyeket és rajta keresztül megfelelően támogatni tudjuk az olasz pártot. Addig is helyes Szekeres elvtárs javaslata, hogy az összes leutazók kötelezve legyenek arra, hogy nála jelentkezzenek, hogy megfelelő cégekhez irányíthassa őket. A konkrét panaszok kivizsgálása céljából javaslom a „pro memóriát” Háy elvtársnak továbbítani.

Budapest, 1949. június 15.

(olvashatatlan aláírás)

tudományegyetem bölcsészettudományi karán. 1919-ben a Köznevelésiügyi Népbiztosság előadójaként dolgozott. Berlinbe emigrált, 1933–1946 között Párizsban élt. 1924-től a KMP tagja volt. 1946-ban hazajött Magyarországra, és a Magyar Távirati Iroda munkatársa lett. 1949–1950 között az MDP külügyi osztályának vezetője. 1951–1952 között az Újságíró Iskola igazgatója. 1953–1954 között a Külügyi Főiskola oktatója. 1954–1955 között a *Szabad Nép* külpolitikai rovatvezetője. 1956–1957 között a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnökhelyettese. 1957–1961 között a *Társadalmi Szemle* felelős szerkesztője volt.

3.

MNL OL, 276. fond, 65. cs. 140. ő. e. 7.

L. (áttam)

SZIGORÚAN BIZALMAS

Feljegyzés Rákosi elvtárs részére

Igaza van Sebes elvtársnak. Sürgősen le kellene küldeni Olaszországba egy hozzáértő és megbízható embert. Sajnos eddig nem találtunk ilyet; akit javasoltunk, azt a káderosztály nem fogadta el. Az Olaszországba beutazók nem mennek mindig Rómába. A gépvásárlások jó része például Észak-Olaszországban történik. A Rómába utazókat kötelezzük, hogy addig, amíg kereskedelmi attasénk nincs, Szekeres elvtársnál jelentkezzenek. A vállalatoknak újból utasítást adok, hogy sokkal nagyobb mértékben dolgozzanak a megjelölt olasz vállalatokkal, mint eddig. Az azonban nem volna helyes, ha az összes olasz üzletet pártvállalatokon keresztül bonyolítanák. A vállalatokkal szemben felmerült konkrét panaszokat kivizsgáltatom és az eredményről értesíteni fogom Rákosi elvtársat.

Budapest, 1949. június 16.

Háy² (László)

² Háy László politikus, közgazdász (1891–1975). A Szovjetunióban telepedett le (1935), Moszkvában különböző szovjet szervek alkalmazottja és egyúttal, másodállásban a Szovjet Tudományos Akadémia Világgazdasági és Világpolitikai Intézetének tudományos munkatársa (1935–1941), a moszkvai Kossuth-rádió szerkesztője (1944–1945). A második világháború után visszatért Magyarországra, a Magyar-Szovjet Külforgalmi Társaság (1945–1946), a Magyar Nemzeti Bank (MNB) igazgatója (1946–1948). A Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium (1948–1949), majd a Külkereskedelmi Minisztérium államtitkára (1949–1951), első miniszterhelyettes (1951–1953), miniszter (1954–1956). 1956 után a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora volt (1957–1963).

4.

MNL OL, 276. fond, 63. cs. (MDP Külügyi Titkárság), 98. ő. e. 13.

MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA Budapest, 1951. január 12.
 KÖZPONTI VEZETŐSÉGE Hiv. sz. 12/355-2
 KÜLÜGYI OSZTÁLY
 Budapest, V. Árpád u.8.

Vengerszkaja Partija Trudjasihszja
 Centralnij Komitet
 Mezdunarodnij Otdel

Parti des Travailleurs Hongrois
 Comité Central
 Section des Relations Étrangers

Feljegyzés

Vas elvtársnak

F. hó 11.-én telefonon értesítést kaptunk a Román Párttól, hogy D'Alessandri és Mantovani elvtársak érkeznek. Ezek az elvtársak Reale elvtárs levelét hozták és különböző kereskedelmi szerveinkkel folytatnak tárgyalásokat. A tárgyalások befejezése után 15., vagy 16.-án Prágába utaznak. A Margitszigeti Nagyszállóba helyeztük el őket és 500.–500.-frt. költséget adtunk át részükre. (Azért 500 frt, mert kereskedelmi tárgyalásokat folytatnak csak 2-3 napig, de pénzük nem volt.). F. hó 11.-én este gépkocsival előzetes bejelentés nélkül ugyancsak két olasz elvtárs érkezett Milánóból. Giangiacomo Feltrinelli és Bertola Francesco ugyan-
 csak Reale elvtárs levelét hozták, Lajti elvtársnak címezve. Kereskedelmi tárgyalásokat folytatnak szintén és a holnapi nap folyamán gépkocsival Bukarestbe akarnak utazni. A Román Párt által jelzett két elvtárs ügye

tiszta, itt probléma nincs. Kérjük Vas elvtárs véleményét, hogy a másik két elvtárs bukaresti utazását elősegítsük, illetve a Román Pártot értesítsük-e.

Eltársi üdvözléssel: Bebrics Anna

Igen! (Vas)

5.

MNL OL, 276. fond, 63. cs. (MDP Külügyi Titkárság), 98. ő. e. 1.

Au Comité Central du XXX le 25 Juin 1951
 Parti Communiste Italien 12/1637
 Roma

Cher camarade D'Onofrio,
 Selon entretien avec camarade REALE, nous avons remis 101.613 francs suisse au compte en banque suisse. Nous vous prions de faire savoir cat affaire à comrade Reale.

Bien fraternellement

Fordítás: Az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottságának, Róma
 1951. június 25. 12/1637

Kedves D'Onofrio elvtárs!

A Reale elvtárssal kötött megegyezés alapján 101.613 svájci frankot fizettünk a (megadott – SB) svájci bankszámlára. Kérjük Önöket, hogy tájékoztassák erről Reale elvtársat.

Eltársi üdvözléssel

6.

MNL OL, 276. fond, 63. cs. (MDP Külügyi Titkárság), 98. ő. e. 228–229.

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG KÖVETSÉGE

Kereskedelmi Tanácsos

12/3756

SZIGORÚAN BIZALMAS

Róma, 1951. október 8.

Feljegyzés

Hay elvtárs részére a Reale elvtárssal és Muratorival, a pártvállalatok vezérigazgatójával folytatott megbeszélésről. Reale elvtárs megemlítette, hogy különböző okok indokoltá tették kereskedelmi vállalataik átszervezését. Megkérdezte tőlünk a továbbiakban, miért nem adjuk nekik az Artex -cikkeket. Erre válaszolva mi elmondottuk, hogy a De Ri.Gi. cég házal az Artex cikkekkel, mivel ezeknek ez az eladási módja és erre az ő vállalataik nem alkalmasak. Reale elvtárs közölte, hogy rövidesen Budapestre szándékozik küldeni egy személyt, akinek az lenne a feladata, hogy Artex-cikkeket válogasson ki és főleg régiségeket, amelyeket az Artex-cikkek elhelyezése megkíván. Elmondotta Reale elvtárs, hogy az USA megengedte az olasz kormányának, hogy intenzívebbé tegye kereskedelmi kapcsolatait a népi demokratikus országok felé. Az erre vonatkozó rendeletet ő maga is látta. A kiviteli tilalom csupán fegyverekre, nagyméretű golyóscsapágyakra és stratégiai fémekre vonatkozik. Ezt az intézkedést azért hozták, hogy az olasz gazdasági helyzeten segíteni próbáljanak. Reale elvtárs távozása előtt még ígéretet tett arra, hogy elő fogja segíteni annak lehetőségét, hogy az olasz pártvállalatok és a magyar vállalatok közötti munka lényegesen megjavuljon.

Továbbiakban a megbeszélést Muratorival, a pártvállalatok új vezérigazgatójával folytattuk. Nevezett beszámolt azokról a személyi változásokról, amelyek a pártvállalatoknál a közelmúltban végbementek. Elmondotta, hogy Dorot, aki előzőleg volt a vállalatok vezérigazgatója, el kellett távolítani helyéről, mivel saját számára kötött üzleteket. Pl. tejet

importált Svájcból, melyen komoly összegeket keresett. Tejport hozott be Amerikából Torino város részére, de ez az üzlet veszteséggel zárult, amelyet a városnak kellett viselnie. A város többi előjárói ezt az esetet kihasználták propaganda céljára a kommunisták ellen. Ezekért és hasonló tevékenységeiért a Párt központi vezetősége úgy döntött, hogy Dorot és belső munkatársát, Spinonit a pártvállalatok éléről el kell távolítani. Párttagságukat egyelőre, taktikai okokból meghagyták. Martinollira, a Technoexport volt igazgatójára, a párt annak idején névlegesen ráruházta a vállalat részvényeinek tulajdonjogát. Mivel ő is, Dorohoz hasonlóan saját számlájára kötött üzleteket, kereste az alkalmat, hogy a vállalatától eltávozzék. Kilépett a Technoexport-tól és kijelentette, hogy a részvények tulajdonjogáról csak akkor mond le, ha a vállalat azok értékét, 9 millió lírát neki kifizeti. Sőt azzal is fenyegette a vállalatot, ha nem teljesítik kérését, átlép a keresztény demokrata pártba, és elmondja mindazokat a dolgokat, amelyek kompromittálók a vállalatra és a pártra nézve. A párt pillanatnyilag nem tesz semmit ebben az ügyben, vár egy kedvezőbb pillanatra, amikor azt újólag elő lehet venni. Elküldték Signorellit, a Co.Ce. Or. volt igazgatóját és Mantovani mérnököt, akik szintén visszaéltek a bizalommal, magánszámlára kötöttek üzleteket és igyekeztek a vállalatot lejáratni.

Norberto D'Alessandriról a közelmúltban derült ki, hogy egy svájci útjával kapcsolatban pénzcsalást követett el vállalatával szemben, amelyre vonatkozóan nem volt hajlandó magyarázatot adni. D'Alessandri a Simes vállalatnál dolgozott vezető funkcióban és Reale elvtárs egyik legbizalmasabb embere volt. Róla is megállapították, hogy kötött üzleteket saját számára. A vezetőség határozatot hozott, mely szerint őt is rövidesen el fogják távolítani a vállalatától. A párt úgy határozott, hogy a leváltottak helyére a párthoz hű fiatalokat fognak beállítani, még akkor is, ha azok kezdetben nem is lesznek tökéletes kereskedelmi szakemberek.

Fentieket szükségesnek tartottuk Hay elvtárs tudomására hozni. Az a tény, hogy a pártvállalatok majdnem az összes népi demokráciák külkereskedelmi vállalatait képviselik, vagy legalább dolgoznak velük, továbbá pedig, hogy ilyen belső nehézségekkel küzdenek, magyarázatul

szolgálnak arra, miért van munkájuknak kapkodó, rendszertelen jellege, amely igen sokszor elégedetlenségünket váltja ki. Mint az előbbieken említettük, Reale elvtárs ígéretet tett arra, hogy ezeknek a nehézségeknek leküzdése után meg fog javulni a pártvállalatok munkája

Lastofka Béla
tanácsos

7.

MNL OL, 276. fond, 63. cs. (MDP Külügyi Titkárság), 98. ő. e. 230–231.

SZIGORÚAN BIZALMAS

1951. október 30.

Hiv. sz.: 12/3756

Feljegyzés

Vas elvtársnak

Az Olasz Kommunista Párt megbízásából Reale elvtárs már néhány év óta többször járt Magyarországon bizalmas kereskedelmi ügyletek lebonyolítására. Ilyen utazások alkalmával különböző emberek kísérték el, akik Hay elvtárssal, több esetben Sebes elvtárssal megbeszéléseket folytattak. Előfordult sokszor, hogy Doro, D'Alessandri és mások egyedül is érkeztek Budapestre és közvetlenül az egyes külkereskedelmi vállalatokkal folytattak megbeszéléseket. Mi nem helyeseltük, hogy ezek a megbeszélések nem egy esetben Pártunk előzetes értesítése nélkül folytak. Megbeszéltük ezt a kérdést Farini elvtárssal, az Olasz Kommunista Párt Központi Vezetőségi tagjával /a Pártközpont felelős munkatársa/, aki azt mondotta, hogy Reale elvtárs az Olasz Párt teljes bizalmát élvezve és a vele utazók is ilyen formán megbízhatóak. Mi közöltük, hogy Pártunk csak abban az esetben foglalkozik velük, ha az Olasz Párt a mi Pártunkhoz in-

tézett megbízó levéllel látja el az illetőket. Most pedig Hay elvtárs az alábbi tartalmú feljegyzést kapta Lastofka Béla római követségi tanácsostól:

Muratori, az olasz pártvállalatok új vezérigazgatója beszámolt azokról a személyi változásokról, melyek a közelmúltban történtek. Doro, a pártvállalatok eddigi vezérigazgatója saját számlájára kötött üzleteket. Egyebek között tejport hozott be Amerikából Torino város részére, de az üzlet veszteséggel járt, amelynek terheit a városra hárította. A város nem kommunista előjárói ezt a Párt elleni propagandára használták fel. Több hasonló ügyletért a Párt belső munkatársával, Spinonival együtt leváltotta. Párttagságukat taktikai okok miatt egyelőre meghagyták. Martinollira, a Technoexport volt igazgatójára, a párt annak idején névlegesen ráruházta a vállalat részvényeinek tulajdonjogát. Mivel ő is, Dorohoz hasonlóan saját számlájára kötött üzleteket, kereste az alkalmat, hogy a vállalatától eltávozzék. Kilépett a Technoexport-tól és kijelentette, hogy a részvények tulajdonjogáról csak akkor mond le, ha a vállalat azok értékét, 9 millió lírát, neki kifizeti. Sőt, azzal is megfenyegette a vállalatot, ha nem teljesítik kérését, átlép a keresztény demokrata pártba és elmondja mindazokat a dolgokat, amelyek kompromittálóak a vállalatra és a pártra nézve. A Párt pillanatnyilag nem tesz semmit ebben az ügyben, vár egy kedvezőbb pillanatra, amikor azt újból elő lehet venni. Elküldték Signorellit, a Co.Ce.Or. volt igazgatóját és Mantovani mérnököt, kik szintén visszaéltek a bizalommal, magánszámlára kötöttek üzleteket és igyekeztek a vállalatot lejáratni. Norberto D'Alessandri a közelmúltban kiderült, hogy egy svájci útjával kapcsolatban pénzcsalást követett el vállalatával szemben, amelyre vonatkozóan nem hajlandó magyarázatot adni. D'Alessandri a Simes vállalatnál dolgozott vezető funkcióban és Reale elvtárs egyik legbizalmasabb embere volt. Róla is megállapították, hogy kötött üzleteket saját számára. A vezetőség határozatot hozott, mely szerint őt is hamarosan el fogják távolítani a vállalatától. A Párt úgy határozott, hogy a leváltottak helyére a párthoz hű fiatalokat fognak beállítani, még akkor is, ha azok nem is lesznek tökéletes kereskedelmi szakemberek.

Eltvársi üdvözléttel (nincs aláírás)

8.

MNL OL, XXIX-G-22-b (Terimpex), 36. doboz, 82. tétel, számozatlan oldal.

1952. február 8 Ref(erens). Kozáry Tibor Dig/Eng

95631

Külkereskedelmi Minisztérium

Államközi főosztály

Budapest,

V. Honvéd u. 13-15.

Tárgy: Terimpex Lit. 3.000.000.- jutalékutalása a So.Co Fin. milánói cég javára.

Csatoltan átadjuk a Terimpex hozzánk intézett kérelmét, melyben rov. áttalással kapcsolatban kéri, hogy a jutalékalapot képező Lit (olasz líra) 600.275.284.- áruellenértéknek a magyar-olasz clearing-ben történt áttalását a So.Co.Fin. cég által küldött csatolt jegyzékeken tételenként igazoljuk, mivel ennek hiányában az Ufficio Italiano dei Cambi a kifizetést a So.Co.Fin. cég részére nem teljesíti. Tekintettel arra, hogy az Ufficio Italiano dei Cambi ilyen követelése részünkről szokatlanul látszik, kérjük, Címet, hogy a Terimpex jelen kérelmét kereskedelempolitikai szempontból bírálja el, magunk részéről az igazoló-nyilatkozat megadását ettől tesszük függővé.

Magyar Nemzeti Bank

Devizaigazgatóság

Pósa Kozáry

9.

MNL OL, 288. fond (MSZMP iratai), 24. cs. (MSZMP Központi Bizottság Gazdaságpolitikai Osztály), 1967, 9. ő.e. 102-103.

KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM Szigorúan titkos!

Budapest, V. Honvéd utca 13-15.

Telefon: 126-710, 129-550

Előadó: Egyéb kapcs.

Sz.: 1-00 136/4/1967

MSZMP Központi Bizottsága

Államgazdasági osztály

Végi István et. részére

Budapest

1. sz. pld.

2+16 l. mell.

a/c

Kedves Végi Elvtárs!

Mellékelten megküldöm a két tőkés államközi főosztály által készített anyagot a tőkés országokban működő pártvállalatokkal való kapcsolatainkról. Az egyik anyag tartalmazza a nyugat-európai országok pártvállalataival való kapcsolatunk jelenlegi helyzetéről szóló feljegyzést, valamint ehhez egy 6 oldalas részletesebb mellékletet. A másik főosztály két feljegyzést készített az izraeli, ill. a marokkói pártvállalatokkal való kapcsolatokról, amit szintén mellékelten csatolok.

Ami a nyugat-európai országok pártvállalataival való kapcsolatot illeti, az új gazdasági mechanizmus bevezetésével kapcsolatosan véleményem szerint nem fognak nehézségek adódni azoknál a pártvállalatoknál (és ez a többség), amelyekkel évek óta kiépített és rendszeres üzleti kapcsolatban állunk. Ezekkel kapcsolatban tehát az új mechanizmus bevezetésével összefüggésben előzetes beavatkozásra, vagy intézkedésre nincs szükség. Előrelátható ugyanakkor, hogy nehézségek fognak mutatkozni azoknál a francia pártvállalatoknál, ahol eddig is problémák voltak (CIFAL, SORICE) és amelyek elsősorban gépek, vagy komplett

berendezések szállításában voltak érdekelve, ill. műszaki szolgáltatások adásban. Részben a francia pártvállalatok érdekeltségére való tekintettel ezen cégekkel való kapcsolatok fejlesztésében, részben a francia-magyar kereskedelempolitikai kapcsolatok miatt szükségesnek látom, hogy e két francia pártvállalat munkáját kiemelten kezeljük és elősegítsük, mert ha nem, akkor kapcsolataik a magyar piaccal jelentősen vissza fognak esni, esetleg meg is fognak szűnni. Ennek a segítségnek véleményem szerint szervezeti formája lehetne az, hogy a most létrehozandó ügynöki hálózat keretében e két vállalat egy önálló képviseleti vállalatot tartson fenn megfelelő felkészültségű és megbízhatóságú magyar szakemberekkel. Ezt az ügynöki vállalatot, ahogy egyébként a két francia pártvállalattal kapcsolatosan eddig is történt, a Minisztérium megfelelő információval és segítséggel látná el és biztosítaná számára a megfelelő kapcsolatokat más hatóságok felé is.

Baczoni elvtárs egy külön francia jellegű ügynöki vállalat alakításának célszerűségével nem ért egyet, hanem azt javasolja, hogy a KKB-hez tartozó ügynökség keretében foglalkozzon valaki kifejezetten ezen francia pártvállalatokkal az általuk adott megbízás alapján. Baczoni elvtárs is egyetért azzal, hogy a francia cégekkel lesznek problémák. Úgy gondolom, hogy a francia elvtársakra kellene bízni, hogy melyik szervezeti formát tartják ők számukra hasznosabbnak és alkalmazhatónak, az önálló képviseleti vállalatot, vagy pedig a KKB-hez tartozó ügynökség keretében való munkát. Azt javaslom továbbá, hogy az új mechanizmus bevezetése után, de még 1968-ban készüljön egy újabb felmérés a tőkés országokban működő pártvállalatokkal való kapcsolatokról már az új mechanizmus tapasztalatai alapján. Javaslom továbbá, az új mechanizmus bevezetés után a kapcsolatok figyelemmel kísérésére mindkét államközi főosztályon egy-egy elvtárs kapjon megbízást, aki a felmerülő problémákat összefogja, értékeli és a szükséges javaslatokat elkészíti.

Mellékletek

Budapest, 1967. július 3-án /Buzás József/

Készült: 4 pld-ban

1.sz.pld. MSZMP Végi et.

2.sz.pld Szalai et.

3.sz.pld. Máday et.

4.sz.pld. Buzás et.

Gépelte: Dömötörné

Tartalmaz: 2 lapot

10.

MNL OL, 288. fond, 24. cs. 1967, 9. ő. e. 104–108.

Nyugat-Európai Országok

Államközi Főosztálya

SZIGORÚAN TITKOS!

Készült: 4 példányban

1.sz. példány

11. lap

Gépelte: Vitárné

Végi et.

Feljegyzés

Kapcsolataink a nem szocialista országokban működő pártvállalatokkal

Tárgy: A magyar külkereskedelmi vállalatok kapcsolata pártvállalatokkal Nyugat-Európában.

Külkereskedelmi vállalatainknak jelenleg osztrák, olasz, francia, belga és NSZK-beli pártvállalatokkal van élő üzleti kapcsolata. Ezekről az alábbiakban, viszonylatonként adunk tájékoztatást.

1./ Ausztria

Ausztriában az osztrák kommunista párt az 1955. évi államszerződés után, a korábbi USIA (szovjet kezelésben levő) vállalatokból különféle kereskedelmi cégeket alapított. (Ezek közül a magyar külkereskedelmi vállalatok a melléklet a./ pontjában felsoroltakkal állnak kapcsolatban.) Amint a mellékletből kitűnik,³ Ausztriába irányuló közvetlen exportforgalmunk jelentős része, (évenként változóan 40-60 százaléka, 1966-ban mintegy 23 M \$, kb.60%) az osztrák pártvállalatokon keresztül bonyolódik, ezen belül igen tekintélyes a mezőgazdasági vállalatok részesedése. Úgyiszlván a teljes mezőgazdasági export Ausztriába (1966-ban közel 18 M \$) pártvállalatok közvetítésével bonyolódik. ~~Meg kell azonban említenünk,~~ hogy Mezőgazdasági exportunk évről-évre jelentős mértékben változik részben az osztrák terméseredményektől, részben saját szállítási lehetőségeinktől függően. 1966. évi forgalmunk különösen kiugró volt, elsősorban mezőgazdasági exportunk fellendülése következtében, és ezzel a pártvállalatok forgalmának részesedése is jelentősen meghaladta az előző évek átlagát.

Közelítő számítás szerint az osztrák pártvállalatok bevétele a magyar export után élvezett jutalékból és egyéb közvetítői haszonból, közel félmillió dollárra tehető az 1966. évi adatok alapján. Egyes magyar vásárlásoknál is szerepelnek osztrák pártvállalatok közvetítőként, különösen a fogyasztási cikk szektorban, a rajtuk keresztül bonyolított import volume azonban nem jelentős az összforgalomhoz képest, 1966-ban nem haladta meg a 0,5 M \$-t.

Az osztrák pártvállalatok és a magyar külkereskedelmi vállalatok kapcsolatát értékelve megállapítható, hogy eltekintve a mellékletben említett egy-két kisebb problémától, jónak mondható. Az együttműködés ezek között a vállalatok között hosszabb idővel ezelőtt alakult ki, és az évek során szoros üzleti kapcsolat fejlődött ki közöttük a kölcsönös előnyök alapján. A szóban forgó magyar vállalatok az osztrák pártvállala-

3 Az áthúzott szövegrészek így szerepelnek az eredeti dokumentumban.

latok munkájával elégedettek, áruikat ezek közvetítésével vezették be a piacra, eladásaiuknál ma is ezekre a vállalatokra támaszkodnak. Valószínűnek látszik tehát, hogy ez a kölcsönös érdekeltség az új mechanizmus körülményei között is fennáll majd és ezért általában nem kell a kapcsolatok lazulásával számolni. Egyes esetekben – mint eddig is – bekövetkezhet, hogy amennyiben a képviselő feladatát nem látja el a megbízó magyar külkereskedelmi vállalat megelégedésére, problémák adódhatnak közöttük, ezek valószínűsége azonban nem nagyobb, mint általában bármely megbízó és képviselője között.

(Folyt. 1. melléklet 1-4. old.)

2./ Olaszországban mindössze két pártvállalattal dolgozunk. (lásd melléklet b./pont) Ezek közül döntő jelentőségű Soresco Milano cég szerepe, amelyen keresztül Terimpex Olaszországba irányuló forgalmának zöme (1966-ban kb. 50M\$, a közvetlen forgalom 77 százaléka) bonyolódik és ezzel lényegében kezében tartja a gyengébb forgalmú években is a magyar közvetlen export 70-75 százalékát. A cég feladatát jól látja el, ezért semmilyen ok sincs arra, hogy ezen a kölcsönös érdeken alapuló kapcsolaton a jövőben változtatni kellene. A forgalom perspektíváját azonban a vállalatokon kívüli tényező, a Közös Piac mezőgazdasági rendtartása számottevően befolyásolhatja. Nem várható lényeges változás a másik, gépkereskedelemmel foglalkozó olasz pártvállalattal fennálló kapcsolatoknál sem. Ez a cég sok esetben közvetítőként jelentkezik gépipari vásárlásainknál, szerepét külkereskedelmi vállalataink mégis hasznosnak ítélik, minthogy kapcsolásos üzletek létrehozása útján gyakran a vásárlás magyar gépipari termékek elhelyezésével kapcsolódik. Komplex és Nikex több témában folyamatosan tárgyalásban áll a céggel, szó van arról is, hogy közös magyar-olasz vállalatot hoznak létre Olaszországban.

3./ Francia relációban is a mezőgazdasági szektorra esik a pártvállalatokkal bonyolító forgalom túlnyomó része. (Interag) Abszolút számokban kicsiny, de évről-évre növekvő forgalmat mutat fel egy Artex és Elektroimpex cikkekkel foglalkozó Comix pártvállalat. Feltehetően egyik emlí-

tett vállalatnál sem kell a jövőben kedvezőtlen irányú változással számolnunk a magyar külkereskedelmi vállalatok magatartásából kifolyólag. Az ezekhez fűződő kapcsolat az új gazdasági mechanizmus körülményei között sem fog előreláthatólag módosulni. A mellékletből kitűnően a két „Engineering” vállalatnál is dolgoznak külkereskedelmi vállalataink. Ezeknél várható, hogy az együttműködés nehezebb lesz. A gépipari külkereskedelmi vállalataink a kedvezőbb árak elérése érdekében ugyanis érdekeltek lesznek abban, hogy a közvetítőket kikapcsolják. Tekintettel arra, hogy mindkét cég számos gépi berendezés esetében közvetítőként tevékenykedik, valószínű, hogy ezeket a jövőben igyekezni fognak kikapcsolni. Számítani lehet arra, hogy a Győri Takarmányélesztő Gyárral kapcsolatos reklamáció és az e miatt kialakult bizalmatlanság is hozzájárul a kapcsolatok lazulásához. Feltehető, hogy szolgálataikat az érdekelt külkereskedelmi vállalatok, ha nem is közvetítőként, de a tervezésnél és fővállalkozóként egyes esetekben igénybe fogják venni.

4./ A Belgiumban működő pártvállalatok közül három céggel (ld. melléklet d/ pont) van külkereskedelmi vállalatainknak volumen szempontjából nem jelentős kapcsolata. Az ezekkel bonyolított összforgalom nem haladja meg az évi 5-6000 \$-t. Megítélésünk szerint Számottevő változás a magyar külkereskedelmi vállalatok és a belga pártvállalatok kapcsolatában a következő években nem várható.

5./ Az NSZK-ban működő pártvállalatok közül a magyar külkereskedelmi vállalatoknak a melléklet c/ pontjában felsoroltakkal van számottevő kapcsolata. Cohama cég a legkülönbözőbb áruajtákban közvetít számunkra – állandó megbízás nélkül – import üzemeket. Bekapcsolását az esetek többségében az NSZK-beli kirendeltségünk kezdeményezi és annak fő előnye számunkra abban áll, hogy az exportőrnek az NSZK-ban járó ún. export-visszatérítés egy részét (2-3 százalékot), Cohama a magyar vállalatoknak átadja. Évi forgalma Magyarország felé 1965-ben 2,9 M DM, 1966-ban 4,9 M DM volt. A magyar export terén eddig számottevő eredményt elérni nem tudott, ezért külkereskedelmi vállalataink

általában szívesebben dolgoznak olyan partner cégekkel, amelyeknél nagyjából azonos árakat érhetnek el, ugyanakkor exportjuknál is segítséget tudnak nyújtani. Hungarotex export képviselője 1962. november óta Olff cég, az ún. direkt NSZK üzletekre, méteráruban; - időnként Artextől is kap feladatokat. – Forgalma 1965-ben 70 000,- DM, 1966-ban kb. 250 000, - DM volt. (Véleményünk, hogy Hungarotex korábban Olff-nak nem adott elegendő feladatot, nem használta ki maradéktalanul a kapcsolatban rejlő lehetőségeket, igaz, 1966. előtt kontingenshelyzetünk sem tette lehetővé a direkt üzletek fokozását. Mindkét említett NSZK-beli pártvállalatnál várható, hogy az új mechanizmus követelményei között, ha a magyar vállalatok önállósága fokozódik, forgalmuk stagnálni fog vagy visszaesik, ha csak valamilyen itthoni, szervezett intézkedéssel ezt nem sikerül ellensúlyoznunk.

Összefoglalva megállapítható, hogy a nyugat-európai országok pártvállalatainak keresztül bonyolított forgalom döntő részben export-irányú és ezen belül a legnagyobb részt a mezőgazdasági kivitel teszi ki. Az ebben résztvevő vállalatok kapcsolata általában kétoldalú érdekeltségen alapul, ezért az új mechanizmus körülményei között lényeges változással számolnunk nem kell. Erősen befolyásolhatják azonban a forgalom volumenének alakulását külső tényezők, így elsősorban a közös piaci rendtartás és a piaci helyzet hatása. Változás várható a két francia gépipari exportiroda esetében, ahol az eddigi szállítások problémái okozta bizalmatlan légkör és a felesleges közvetítők kikapcsolására törekvés miatt érdekelt vállalataink előreláthatólag a kapcsolatokat lazítani igyekeznek. Hasonló tendenciára számíthatunk az említett nyugat-német vállalatok irányában is. A felsorolt többi pártvállalatnál, úgy véljük, az új mechanizmus eredményezte nagyobb vállalati szabadság következtében a kapcsolatok gyengülése nem várható.

/Buzás József/

Melléklet: 6 lap

11.

MNL OL, 288. fond, 32. cs. (MSZMP KB Külügyi Bizottság), 1974, 12. ő. e.
341 –342.

Kü/2027

AMBASCIATA DELLA REPUBBLICA POPOLARE UNGHERESE

Róma, 1974. november 4.

L'AMBASCIATORE

1-139/Főn./1974.

Kedves Horn Elvtárs!

Október 23-án felkereste Misur elvtársat az Italimpex nevű olasz pártvállalat igazgatója Pomilio elvtárs és bemutatta Bruno Toldo elvtársat, akit a pártközpont illetékes vezetői a vállalat állandó képviselőjével bíztak meg Magyarországon. Nevezett november első napjaiban utazik Budapestre, néhány hónapot együtt tölt elődjével. Nulchis elvtárssal (akinek tevékenységével szemben az OKP-n belül több kifogás merült fel). Az előkészületben lévő váltásról korábban már másuttas táviratban tájékoztattuk a pártközpontot, amire azt a választ kaptuk, hogy a beutazását adminisztratív szempontból segítsük elő, de nevezett ügyei a szakszervezetek országos központjához tartoznak, mivel nem párt, hanem szakszervezeti vállalatról van szó.

Fentieket annakidején Misur elvtárs közölte Roscani elvtárssal, az OKP KB gazdasági osztályának helyettes vezetőjével, aki elmondta: az OKP belpolitikai okokból átvette a vállalatot a szakszervezettől (pontosabban a CGIL kommunista frakciójától), s az most a RESTITAL-lal minden tekintetben egyenlő vállalattá vált. Misur elvtárs kérte, hogy az OKP ezt hivatalosan jelentse be az MSZMP-nek, a CGIL pedig a magyar szakszervezetnek, mert Magyarországon az ügynek adminisztratív vetületei vannak (lakáskontingens, vízumügyek, költségvetés. stb.).

Roscani elvtárs ezt megígérte, de néhány nappal ezelőtt egy alkalmi találkozón még azt mondta, hogy a titkárság még nem döntött a hivatalos közlés módjáról. Toldo elvtárs jogállása az október 23-i beszélgetésen is felmerült, s végezetül abban maradtunk, hogy az új megbízott egyelőre úgy kezdi ténykedését, mintha a szakszervezethez lenne akkreditálva, mi pedig jelezzük Budapestnek, hogy rövidesen hivatalos kérés érkezik (esetleg Roscani személyesen utazik Budapestre) az új helyzet következtében előállott ügyek megbeszélésére.

Pomilio elvtárs elmondta, hogy az Italimpex magyarországi tevékenysége eredményes és anyagilag is előnyös az OKP-nek. Megjegyezte, hogy igyekeznek új eljárásokat, technológiai ismereteket is meghonosítani Magyarországon, hogy tevékenységük a magyar félnek is hasznos legyen.

Eltvársi üdvözléssel

/Dr. Bényi József/
nagykövet

Horn Gyula elvtársnak
az MSZMP KB Külügyi Osztály
helyettes vezetője,
Budapest

Gazd. pol. osztályt tájékoztattam!
Vné
(1974) nov. 3.

12.

MNL OL, 288. fond, 32. cs. 1975, 12. ő. e. 323 –326.

00114/2

SZIGORÚAN TITKOS!

Róma, 1975. május 22.

Tárgy: Az ITALTURIST tevékenysége.

Mell.: 1 kiadvány

9/szt/1975.

Készült: 4 pld-ban

Központnak: 3 pld.

Követségnek: 1 pld.

Előadó: Dr. Misur György

Gépelte: Törökné

A Központ utasításának megfelelően januárban megkértük Az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottsága Külügyi Osztályán hivatalos tájékoztatást adtak az ITALTURIST tevékenységéről.

Saltarelli elvtárs, a Külügyi osztály illetékes munkatársa, már akkor előre jelezte, hogy kényes helyzetről van szó, átszervezések vannak folyamatban és függőben. de a Központi Bizottság illetékese, Di Pasqua elvtárs, tájékoztatást fog adni. Di Pasqua-val felvettük a kapcsolatot. Kérte, hogy később találkozzunk, mert éppen az átszervezések ügyében tevékenykedik, sokat van vidéken, s megígérte, hogy majd kezdeményezi a találkozót.

Időközben a Külügyi Osztályon is érdeklődtünk, de halogató, kitérő válaszokat kaptunk.

Az ITALTURIST helyzetéről az OKP KB Gazdasági Osztályának illetékese is tájékoztatást ígért, illetve vállalta, hogy szól, ha az OKP valamely idegenforgalmi szervvel való magyar együtt működést nem tanácsolja. Ennek az érdeklődésnek sem lett konkrét folytatása, de annyi következ-

tetést levonhattunk belőle, hogy az OKP az ITALTURIST-tal való kapcsolatokat az átszervezések miatt nem tanácsolja el.

Külügyminiszter Elvtárs,

Budapest

Fentieket az IBUSZ itteni képviselőjének, Varga elvtársnak elmondtuk, azt ajánlva, hogy változatlanul tartsa kapcsolatait az ITALTURIST-tal mindaddig, amíg részletes hivatalos tájékoztatást nem kapunk. Ugyanerről tájékoztattuk Macht elvtársat, az IBUSZ illetékes Főosztályvezetőjét is, aki március folyamán hivatalos ügyben Rómában tartózkodott. Mivel az OKP válasza késett, április elején, majd közepén, majd május elején ismételtlen érdeklődtünk egyrészt a KB Külügyi Osztályán, másrészt Di Pasqua útján a válasz iránt. Mindezt nem elsősorban azért írjuk le, mert a Központ távirata a válasz késése mögött indokolatlanul a nagykövetség hanyagságát feltételezte, hanem mert a válaszok halogatása is tulajdonképpen bizonyos válasznak volt felfogható.

Más értesülések ismeretében is nyilvánvaló volt számunkra, hogy az olasz elvtársak az ügy kényessége miatt az egyenes válasz megadását kerülni kívánták. Alátámasztja ezt, hogy A hivatalos álláspontot végül is két részletben – Di Pasqua-tól, a KB illetékesétől és ROSCANI-tól, a párt Gazdasági Osztálya helyettes vezetőjétől kaptuk meg, mivel Di Pasqua nem volt felhatalmazva bizonyos politikai értékelések közlésére.

Ezek szerint: az OKP hivatalos tájékoztatása a következő:

1974 folyamán a párt vállalataihoz tartozó ITALTURIST vezetésében személyi és politikai nézeteltérések keletkeztek, amelyek következtében rövid időn belül megvált a vállalatot annak szinte teljes vezető gárdája, élén Remigio volt vezérigazgatóval. Az eltávozott vezetők egy része a vállalat alapítói közé tartozott, vagy legalábbis 10 évnél régebben dolgozott a vállalatnál.

A kivált személyek az olasz munkajog szerint nekik járó végkielégítést teljes összegben követelték, ami (más forrásokból kapott értesülés szerint) Remigio esetében elérte az 50 millió lírát. A követelések kielégítése anyagilag is meggyengítette a vállalatot. Remigio kielégítésére az OKP kénytelen volt átruházni reá az INTEREXPO pártérdekeltségű vállalat tulajdonjogát. Négy személy a kapott összegekből megalakította a „COMET” utazási irodát. A válság mélységét és bonyolultságát jelzi, hogy Roscani a kivált vezetők egyikét maoistának, másikat „fasisztoid” beállítottságúnak jellemezte. Roscani az alábbi jellemzést adta a három vállalatról:

Az ITALTURIST továbbra is a párt vállalata. Átszervezését, megerősítését a párt felelősen intézi. Természetesen a vállalat tevékenységének teljes kibontakoztatásához idő kell. A vállalat továbbra is főleg a szocialista országokba való utazásokat szervezi. A vállalat új igazgatója valószínűleg nem sokára utazásokat tesz néhány szocialista országba, így Magyarországra is. A vállalat tehát változatlanul biztos partnere marad a magyar idegenforgalmi vállalatnak.

Az INTEREXPO magánvállalattá alakult, Remigio továbbra is tagja a pártnak. Üzleti szempontból a vállalatnak van jövője, mert kiállítások, konferenciák szervezésére szakosodott. Remigio, felhasználva kapcsolatait a szocialista országokban, sikeres üzleteket bonyolított szovjet és NDK viszonylatban, olasz vállalatok tucatjait szervezte, irányította e két ország vásárait, kiállításait. Roscani érzékeltette, hogy tulajdonképpen nincs ellene, ha a vállalat üzleti kapcsolatban állunk.

A Comet iroda üzletileg egyelőre nem tartozik a nagy jövőjű, megbízhatónak ígérkező cégek közé. Ez is magánvállalkozás. Roscani óvatosságot ajánlott a vele való kapcsolatokban. Di Pasqua említette, hogy a Comet a Szovjetunióba is utaztat, de az INTURISZT a fizetéseket előre kéri.

Saját véleményünk és benyomásunk az, hogy az ITALTURIST válsághelyzete még tart, ezért vállalatainknak szervezési, fizetési ügyekben a legnagyobb körültekintést ajánljuk.

Dr. Bényi József
nagykövet

13.

MNL OL, XIX-J-1-j (Külügyminisztérium TÜK iratai), 109. doboz, 117-2: Terimpex-OKP közös vállalkozás, kérése részesedés, 001870/2,3.

Terimpex-csomag továbbítása, 1978

a) FELJEGYZÉS I. Szigorúan titkos! 16905 ⁴	23/199
Terimpex-OKP közös vállalkozás részesedés kérése ⁵	14.35
1978. aug. 18.	Já.
Róma	
Ki. 16.00	

Kérem a Terimpex vállalat vezérigazgatóját tájékoztatni a következőkről. Antelmi elvtárs az OKP pártgazdasági osztályának vezetője érdeklődött a részükre esedékes múlt évi részesedés második része felől. Amikor legutóbb Budapesten jártak, abban állapodtak meg, hogy a múlt évi részesedésük első részletét ez év februárjában, a második részletet júniusban kapják meg. Az első részletet rendben megkapták, a második nem érkezett meg. Sürgős távirati választ kérek.

Pobori ets. 1978. aug. 22-én ígéretet tett a pénz lehívására kb 2-3 hét alatt meglesz a pénz és ezt

78. aug. 22.

⁴ A szám mellett érkezetőpecséten ez áll: KÜM-TÜK 1978. aug. 22. ikt. sz.:001870/2. 1 példány.

⁵ Tintával felírva a lapra.

b) Nagykövetség Róma

Mell: 1 db. csomag

Mellékelten küldjük a Terimpex Vállalattól átvett csomagot. A Terimpex ezzel 1977. december 31-gyel bezárólag rendezettnak tekinti a viszonyt.

Budapest, 1978. szeptember 19.

Papp 9/14⁶

/Vass Miklós/
főosztályvezető-helyettes

További intézkedést nem igényel.

Papp⁷ 9/21

c) 001870/3/1978.

SZIGORÚAN TITKOS

Nagykövetség
RÓMA

A Terimpex küldeményének továbbítása
1 csomag

Mellékelten megküldjük a Terimpex Vállalattól átvett csomagot. A Terimpex ezzel 1977. december 31-gyel bezárólag rendezettnak tekinti a viszonyt.

Budapest, 1978. szeptember 20.

/Vass Miklós/
főosztályvezető-helyettes

⁶ Kézzel ráírva.

⁷ A fentebbi sor és az aláírás kézzel van ráírva.

d) Terimpex

SZIGORÚAN TITKOS!

003/2/1978. Tük.sz.

Készítette: Pobori László

Gépelte: Bányai Elemérné

Készült: 2 példányban

1. sz. példány 1 lap

Mellélet 1 csomag (Tük-ben)⁸KÜLÜGYMINISZTERIUM⁹

XI. Területi Iroda

Budapest

Bem rakpart

Tárgy: Futárcsomag római nagykövetség részére

Mellékelten átadjuk a korábbi megbeszélésünk értelmében összeállított csomagot, melyet kérünk futárpostával római Nagykövetségünk részére továbbítani.

Csatoljuk a csomag tartalmáról összeállított címletjegyzéket.

Budapest, 1978. szeptember 19.

Elvtársi üdvözléssel

/Bende Iván/
gazdasági igazgató

Melléklet:

1 csomag

+címletjegyzék¹⁰

⁸ Kézzel ráírva.

⁹ A felirat mellett érkezettőpecsét, KÜM-TÜK 1978.sep.19. 001870/13. iktató számon, 1 példány, 1 lap.

¹⁰ Megjegyzés mellette kézírással, tintával: TÜK, alatta Kovács 1978.IX.19. A dátum mellet kézzel ráírva 1977. dec. 31-ig.

14.

MNL OL, XIX-J-1-j, 102. doboz, 117-99: Terimpex küldeménye az OKP-nak, 005945.

Terimpex-csomag továbbítása, 1983

XI. Ter.
Terimpex

SZIGORUAN TITKOS!
TÜK-szám:006/1/1981.
Készítette: Pobori László ov.
Gépelte: Mácsainé
Készült: 2 pld-ban 1 lap
1. sz. példány 1 lap

KÜLÜGYMINISZTERIUM¹¹

XI. Területi Iroda

Budapest

Bem rakpart

Tárgy: Futárcsomag római nagykövetség részére

Mellékelten átadjuk a korábbi megbeszélésünk értelmében összeállított csomagot, melyet kérünk futárpostával római Nagykövetségünk részére továbbítani.

Csatoljuk a csomag tartalmáról összeállított címletjegyzéket.

Budapest, 1983. november 17.

Eltvársi üdvözléssel

/Vörös Imre/
vezérigazgató h

Melléklet: 1 csomag + címletjegyzék

¹¹ A felirat mellett érkezettőpecsét, KÜM-TÜK 1983.NOV17. 005945 iktató számon. Szigorúan titkos!

b) AMBASCIATA DELLA REPUBBLICA POPOLARE UNGHERESE

SZIGORUAN TITKOS!

Via del Villini, 16 – Tel. 858.772 – 863.068

Róma, 1983. november 30.

00161 ROMA

TELEGRAMMI: DIPLOMAG - ROMA

Tárgy: Terimpex küldeményének továbbítása

87/sz.t./1983.

Hiv. sz.: 005945/1983

Készítette: Lénárd F.

Mell.: 1 boríték

Készült: 4 példányban

Központ: 3 példány

Nagykövetség: 1 példány

Gépelte: TM¹²

Kérjük a mellékelt borítékot a címzettnek továbbítani.

/Szita János/
nagykövet

c) T: kinti

Vörös Imre elvtársnak

a Terimpex vezérigazgatója

Mell: 1
Budapest

Kedves Vörös E!

Csatoltan továbbítom azt a borítékot, amelyet római nagykövetségünk terjesztett fel.

Budapest, 1983. december 12.

Eü:

/dr. Kincses László/
főosztályvezető-helyettes

További intézkedést nem igényel.

¹² A felirat mellett érkezettőpecsét, KÜM-TÜK 1983 DEC 8. 005945/1. iktató számon. Melléklet 1 boríték.

15.

MNL OL, 106. doboz, 00147/11-1/87. Nagykövetünk észrevételezése a Terimpex olaszországi tevékenységével kapcsolatban.

a) Kovács László elvtársnak,
 miniszterhelyettes Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
 Külügyminisztérium Szigorúan titkos!
 Szám: 00147/11-1/87
Budapest Készült: 2 pld.-ban 5 lap.....1.sz. pld. + 2 fotó

Tárgy: Nagykövetünk észrevételezése a Terimpex olaszországi tevékenységével kapcsolatban

Kedves Kovács Elvtárs!

A KÜM fenti tárgyú, 1987. március 31-én kelt átirata tájékoztatott arról a panaszról, amelyet Romano szocialista párti parlamenti képviselő és a MESCIA olasz cég tulajdonosa tett római nagykövetünknel a Terimpex-szel kapcsolatban. A kérdést kivizsgáltattuk, ennek alapján az alábbiakról kívánjuk tájékoztatni:

1./ A közös piaci élőjuh és juhhús szállításaink az EGK által ránk kényszerített önkorlátozási megállapodás alapján, éves kontingensek által korlátozottan történnek. A kontingensek nagyságát eredetileg a bevezetésüket megelőző három év átlagos magyar szállításait alapul véve állapították meg. Szállításaink az önkorlátozási megállapodás előtt és azóta is szinte kizárólag az olasz piacra irányulnak, a többi tagország maga is exportőr, vagy importját más forrásokból fedezi. A kontingensek kialakítását tehát döntően a hagyományos olasz vevők igényei és vásárlásai szabták meg. A kontingensek emeléséért évek óta küzdünk, egyelőre sikertelenül. Az önkorlátozási megállapodásban előírtak pontos betartása feltétlenül érdekünk, mert egyébként e termékkörben is a lefölözéses piacsabályozást vezette be velünk szemben az EGK.

2./ 1985 januárjában Sorrentino, az olasz KGM osztályvezetője Budapestre utazott, hogy – az akkori külkereskedelmi miniszterre hivatkozva – eljárjon a foggiai MESCIA cég képviseletében. Az intervenció – akárcsak Romano szocialista képviselő legutóbbi intervenciója – arra irányult, hogy az említett cég kapjon lehetőséget magyar élőjuhok közvetlen vásárlására a Terimpex-től. A kirendeltség kérésére Sorrentino-t fogadta a KKM akkori Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Főosztályának vezetője és a Terimpex vezérigazgatója. A MESCIA cég számára felajánlották, hogy amennyiben sikerülne – éppen Capria miniszter segítségével – a több éve kért kontingensemelést megkapnunk, a teljes többletre hajlandó vele szerződni a Terimpex. 1985 októberében Rómában a Magyar Kereskedelmi Kirendeltség szaktitkára ismét találkozott Sorrentino-val és a Terimpex, valamint a KKM szakfőosztálya újból megvizsgálta a kérdést. Megállapították, hogy az adott termékkörben a Terimpex olaszországi cégkapcsolatait nem célszerű bővíteni, mivel rendszeresen 20 olasz cégnek szállítunk és a kontingens alacsony volta miatt ezek maradéktalan kiszolgálása is nehézségekbe ütközik. Változatlanul a kontingens emelésében látták a magyar érdekeknek is és a MESCIA érdekeinek is megfelelő megoldást.

3/ Jóllehet az elmúlt másfél évben a fent említett helyzet nem változott, Romano képviselő jelentkezését követően – kizárólag a Foggiai személyével összefüggő megfontolások miatt – római kereskedelmi tanácsosunk és a KKM szakfőosztályának kérésére a Terimpex erőfeszítéseket tett a MESCIA igényeinek rugalmas elbírálására. Ez annál inkább sem volt könnyű, mert a MESCIA székhelyén, Foggia-ban található a Terimpex egyik legnagyobb olasz juhvevője, akivel több éves kapcsolata van, és kereskedelmi szempontból különösen nem szerencsés még egy vevő bekapcsolása. A Terimpex utasította milánói vállalatát a Soresco-t, hogy ajánlja fel áruszállítási készségét a MESCIA-nak, ami március közepén megtörtént. A Soresco bekapcsolására azért van szükség – és a Terimpex évek óta követi is ezt a politikát – mert a piaci folyamatok, az árak és a felhozatali mennyiségek alakulása csak így követhető naprakész módon, amire a termék érzékenysége és a maximálisan elérhető

árak miatt egyaránt szükség van. Az olasz cég ezt az ajánlatot elutasította, ragaszkodott ahhoz, hogy közvetlenül a Terimpex-től vásárolhasson. A Terimpex április 1-én közvetlen szállítási ajánlatot tett, közölve a termékenkénti árakat és az egyéb kereskedelmi feltételeket is. Az olasz cég április 6-án ellenajánlatot tett, amire a Terimpex április 13-án csökkentett áru közvetlen ajánlattal válaszolt. E Terimpex ajánlatra pozitív olasz válasz érkezett, a tárgyalásokra május elején kerül sor.

4./ A Terimpex hajlandósága a MESCIA új vevőként való bekapcsolására és közvetlen kiszolgálására kizárólag római nagykövetségünk kezdeményezésére és ennek nyomán római kereskedelmi tanácsosunk és a KKM ösztönzésére alakult ki. A rend kedvéért meg kell jegyezni: nehezen elképzelhető, hogy a MESCIA egyszerre legyen képes a hagyományos vevőknél magasabb ár fizetésére és egész éve folyamatos vásárlásokra (vagyis a húsvéti és a karácsonyi fő szezonon kívül, a kifejezetten gyenge kapcsolat idején is rendszeres árúlehívásra). Ugyanakkor az új cég bekapcsolása hiányt okoz a többi partner áruval való ellátásában, hiszen a kontingens adott nagyságot jelent. Emiatt a MESCIA bekapcsolása gazdaságilag valójában csak akkor indokolható, ha politikai kapcsolatai révén többlet kontingenst tud biztosítani számunkra. Meggyőződésünk, hogy a Terimpex a római nagykövetségünk által képviselt politikai érdekeket messzemenően figyelembe vette, amikor saját érdekei és üzletpolitikája ellen cselekedve hagyományos partnereit és saját olaszországi vállalatát is megkerülve adott ajánlatot, árendeményt tett, ugyanazon körzetben késznek mutatkozott kínálata növelésére.

5./ Az elmúlt nyolc hónapban több olyan kereskedelmi-üzleti helyzet adódott, amelyben római nagykövetségünk közvetlen intervenciójára került sor, melyben nem pontosított és konkretizált politikai szempontok alapján. Az intervenciók indítéka általában egy-egy olasz politikus környezetéhez tartozó kijárók megjelenése volt. A képviselt érdekek olasz részről világosan érzékelhetőek voltak, miközben a magyar érdekek homályban maradtak.

Természetesen elképzelhető, hogy bizonyos esetekben gazdaságilag áldozatot kell hozni magasabb politikai érdekek és megfontolások

miatt. Ugyanakkor az állam és a vállalatok mai viszonyában az államigazgatási beavatkozás tere a korábbinál jóval korlátozottabb, inkább informális kapcsolatok révén meggyőzéssel, rábeszéléssel megvalósítható, ugyanis a beavatkozás következtében elszenvedett vállalati veszteségeket – a vállalati érdekekkel szembeni utasítás esetén – meg kellene térítenünk a vállalat számára.

Ezért célszerű, hogy a jövőben csak jól pontosítható politikai érdekek alapján, az esetleges vállalati piacpolitikai zavarokat elviselhetővé téve, a számszerűsíthető veszteségek megtérítésével is számolva és minden oldalról megalapozottan történjenek a nagykövetségi intervenciók. Hasznos lenne, ha a Nagykövetség politikai kapcsolatait mindenekelőtt a ránk kényszerített juh-kontingens növelésére sikerülne felhasználni. Ez utóbbi a gazdasági diplomácia által számunkra nyújtható segítség egyik fontos terepe lehetne ma Olaszországban.

Kérjük Miniszterhelyettes Elvtársat, hogy tájékoztatásunkat tudomásul venni és megállapításainkkal egyetérteni szíveskedjék.

Budapest, 1987. április 24.

/Dr. Melega Tibor¹³/ /Dr. Papócsi László¹⁴/

13 Melega Tibor (Budapest, 1936–). 1959-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett közgazdász oklevelet. 1966 óta volt tagja a Magyar Szocialista Munkáspártnak. 1959 és 1964 között az Elektroimpexnél dolgozott, ezt követően a Külkereskedelmi Minisztériumban volt főelőadó, majd referátúravezető. 1969–1974 között az NSZK-ban, a kölni kereskedelmi kirendeltségen teljesített külszolgálatot kereskedelmi titkári, majd tanácsosi beosztásban. 1974-től a Fejlett Nem Szocialista Országok Államközi Főosztályán dolgozott főosztályvezető-helyettesként. 1967-ben egyetemi doktori címet szerzett. 1980-tól a külkereskedelmi miniszter helyettese, 1988-ban a kereskedelmi miniszter helyettese lett.

14 Papócsi László (Balassagyarmat, 1939–), állatorvos, egyetemi tanár. 1964-től a Bábolnai Állami Gazdaság állatorvosa, laboratóriumvezetője, majd 1967-től ugyanitt főállatorvos, állategészségügyi igazgató. 1973-tól biológiai igazgató a Bábolnai Mezőgazdasági Kombinátban, majd 1975-től 1982-ig ugyanitt vezérigazgató-helyettes. 1982 és 1990 között miniszterhelyettes a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztériumban. 1990 és 1997 között a Bábolna Rt. vezérigazgatója.

16.

MNL OL, XIX-J-1-j, 107. doboz, 117-99. Magyar–olasz gazdasági kapcsolatok (juheladási ügy), 002709.

002709/87¹⁵

SZIGORÚAN TITKOS!

Nagykövetünk észrevételezése a Terimpex olaszországi tevékenységével kapcsolatban

Nagykövetség

Cselkóné P. Margit

Róma

Nagykövet elvtárs tájékoztatására mellékelten megküldjük az illetékes külkereskedelmi, illetve élelmezésügyi miniszterhelyettes Kovács László külügyminiszter-helyettes elvtárshoz a fenti tárgyban intézett levelét.

A levélből kiderül, hogy a Külkereskedelmi Minisztérium – a Nagykövet elvtárs által jelzett politikai érdekeket szem előtt tartva – kivizsgálta az ügyet és ösztönözte a Terimpex-et a Mescia cég igényének kielégítésére. A magyar külkereskedelmi vállalat több tárgyalás után még közvetlen szállításra is ajánlatot tett, jóllehet az ismert kontingenskorlátozások, amelyek behatárolják olaszországi exportunk mennyiségét, továbbra is érvényben vannak.

Elfogadható ugyanakkor a levélírók azon érvelése, hogy a Mescia bekapcsolása gazdaságilag valójában csak akkor indokolható, ha politikai kapcsolatai révén többletkontingenst tud biztosítani számunkra. Ugyanígy hasznos lenne, ha a Nagykövetség politikai kapcsolatait a ránk kényszerített jün-kontingens növelésére sikerülne felhasználni. Ez utóbbi a gazdasági diplomáciai által az érintett külkereskedelmi szervezeteknek nyújtható segítség egyik fontos szerepe lehetne ma Olaszországban.

Budapest, 1987. május 4. dr. Kopányi Vilmos

¹⁵ Kézzel írva.

A Nemzeti Emlékezet Bizottságát az Országgyűlés az Alaptörvény U. cikk (3) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a Nemzeti Emlékezet Bizottságáról szóló 2013. évi CCXII. törvénnyel állította fel.

A Bizottság feladata a kommunista diktatúrával kapcsolatos állami emlékezet megőrzése, a kommunista diktatúra hatalmi működésének feltárása.

A legfontosabb part: állami és társadalmi színyek intézménytörténetének és vezető apparátusának rendszerezett

feltérképezésével arra a kérdésre keressük a választ, hogyan működtek a mindennapi gyakorlatban a partállami diktatúra formalizált és rejtett hatalmi mechanizmusai, masként fogalmazva, a különböző döntéshozói és végrehajtói szinteken kik és hogyan érvényesítették a kommunista part uralmat, a szovjet megszállás kezdetétől egészen a diktatúra bukásáig.

KELETRŐL NYUGATRA

A kommunista mozgalom titkos pénzei

SZILÁGYI GÁBOR

- 1983 - történész
- Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala

STEFANO BOTTONI

- 1977 - történész
- MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

ÁRA: 1500 Ft

ISBN 978-6-1580191-6-3

9 786158 019163

Keletről Nyugatra. A kommunista mozgalom titkos pénzei

NEB Könyvtár

NEB Könyvtár

**KELETRŐL NYUGATRA.
A KOMMUNISTA MOZGALOM TITKOS PÉNZEI**

NEB
NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA